

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

ILLYÉS GYULA versei 1057

VAS ISTVÁN: A Nyugat költői 1060

*

LÁZÁR ERVIN: Lenn a kútban (hangjáték) 1064

BIHARI SÁNDOR versei 1075

KELEMEN LAJOS: A korszerűség jegyében

(Bihari Sándor költészetéről) 1076

KOVÁCS ISTVÁN versei 1079

MELIORISZ BÉLA verse 1080

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Emberi környezet

(A kis szőke) 1081

BÁRDOS LÁSZLÓ versei 1091

VÁRADY SZABOLCS verse 1092

KALÁSZ MÁRTON: Téli bárány (regény, III.) 1093

BÉKÉS PÁL: Románc (elbeszélés) 1100

TAKÁCS LÁSZLÓ verse 1104

LABANCZ GYULA versei 1105

BEDE ANNA versei 1106

ESTERHÁZY PÉTER: (a lélek mérnöke) III. 1107

PÁKOLITZ ISTVÁN versei 1113

KENYERES ZOLTÁN: Az „Elysium”-tól a „Tüzkút”-ig

(tanulmány, V., befejező rész) 1115

1983

DECEMBER

Történelmi figyelő

TÖRTÉNELEM ÉS KÖZGONDOLKODÁS

(*Hanák Péter és Glatz Ferenc beszélgetése*) 1121

*

KÁNTOR LAJOS: Művek és emberek (*Romániai szemle, I.*) 1127

BORI IMRE: Jugoszláviai szemle 1134

POMOGÁTS BÉLA: A riporttól a mítoszig

(*Cselényi László: Jelen és történelem*) 1140

KONCSOL LÁSZLÓ: Kisvárosi emberek

(*Grendel Lajos: Galéri*) 1145

TÜSKÉS TIBOR: Albert Gábor: Egy lakodalom

végelszámolása 1147

GYÖRFFY MIKLÓS: Békés Pál: Szerelmem, útközben 1149

TÓTH KÁROLY: Labancz Gyula: Lélegzettől lélegzetig 1151

KÉPEK

GYARMATHY TIHAMÉR rajzai 1063, 1074

JELENKOR

XXVI. ÉVFOLYAM

12. SZÁM

Főszerkesztő
SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő
CSORDÁS GÁBOR

*

A szerkesztőség munkatársai

CSORBA GYÖZÖ
főmunkatárs

BERTÓK LÁSZLÓ, HALLAMA ERZSÉBET, PARTI NAGY LAJOS,
PÁKOLITZ ISTVÁN

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000.

Felelős kiadó: Braun Károly

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi
Hírlap Irodánál (1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással

a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámára. Évi előfizetési díj 144,- Ft.

83-4036 Pécsi Szikra Nyomda – F. v.: Farkas Gábor mb. igazgató

Index: 25-906. ISSN 0447-6425

BÉLÁDI MIKLÓS
1928-1983

Október 29-én elhunyt Béládi Miklós irodalomtörténész, kritikus, az Irodalomtudományi Intézet főosztályvezetője, a Magyar Írók Szövetsége elnökének tagja, folyóiratunk munkatársa.

Békésen született, egyetemi évei Debrecenhez kapcsolódtak, majd a fővárosba került. A Magvető Könyvkiadó irodalmi vezetője volt, irodalomtudósi, kritikai és szerkesztői tevékenysége az Irodalomtudományi Intézetben bonakozott ki. Kutatási területe a 20. századi magyar irodalom. A magyar irodalom története 1919-től napjainkig, valamint A magyar irodalom története 1945–1975. c. kézikönyv szerkesztője és munkatársa. Másodmagával szerkesztette a Kortársaink c. monográfia sorozatot. A Literatura felelős szerkesztője, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság főtítkárhelyettese és a lungarológiai Értesítő főszerkesztője. 1974-ben jelent meg Érintkezési pontok c. tanulmánykötete, a Válaszutak pedig most kerül az olvasóhoz.

Munkássága átfogja az utóbbi félszázad legfőbb tendenciáit. Érdekesnek, kutatásainak középpontjában Illyés Gyula életműve állt, de igen jelentősek Kassákról és az avantgárdról, valamint a mai szépprózáról szóló tanulmányai. Az utóbbi években sokat fáradozott az egyetemes magyar irodalom ügyéért, s kiváltképp a nyugati magyar irodalom értékeinek hazai regismertetéséért.

Folyóiratunkhoz a szerkesztőség törekvéseihez közel álló irodalomszemléte kapcsolta, s nyomatékos jelenléte ugyanakkor egyik formálója és megátárazója volt a Jelenkor eszmei, elméleti és kritikai arculatának. Az elmúlt tizedben legtöbb írását itt publikálta, 1973 óta negyvenegy számunkban jelentetett meg tanulmányával, kritikájával, beszélgetés-szövegével. Illyés Gyulától négy írását közöltük, halálakor ő búcsúztatta. Emlékezetes és maradandó értékű tanulmányokat tett közzé itt az irodalmi avantgardról, a nyugati magyar irodalomról és mai szépprózánkról. Tanulmányait, kritikáit közöltük mellett többek között Csák Gyuláról, Esterházy Péterről, Mészöly Miklósról, legutóbb pedig – előző számunkban – Szántó Piroska könyvéről.

Béládi Miklós korai halála irodalomtudományunknak, irodalmi életünknek s folyóiratunknak pótolhatatlan vesztesége. A középnemzedék egyik legválóbb irodalomtudósának és kritikusának pályája szakadt meg az összegyűlt éveiben. Fájdalommal búcsúzunk kitűnő munkatársunktól és szeretett uratunktól. Emlékét megőrizzük.

ILLYÉS GYULA

A Helyőrségi Templom előtt

*A tornyok, a tornyok!
A zálogok! Hogy
„él magyar, áll Buda még!”
Ez megfutott, az eloldalgott.
Már csak ez tartja őrhelyét,
templom nélküli omladék,
idők mélyére ejtett hulladék –
Meg – jöve a görbe utcákon át –
a bennszülött, az épp úgy maradék,
ki ivott egy pohárnyi bort ott,
fizetett s ment tovább.*

Pergamentbe kötve

*Itt hever agyamban,
kamattalan pénz a bankban;
harmincezer év
takaréka, – markaimban itt van,
számítsd te ki hány s hány nemzedék
kincs-tartaléka: tudok aratni.*

*Mernék, ha mást nem, járatni gépet,
mely csépel: nyájat, mely tejgyűjtve béget.
Megtanítanám venyige-takarni,
kendert nyúni az emberiséget.
Vén vagyok, de válaszolni friss,
vedd úgy, mint padlás-zug avittra
sárgult és összegyűrten is
fényörző pergamentje kisimítva.*

*Ráncos bőrbe kötve is, nos talán
nem is tinektek, rajtatok
át adatik jól tartósított
Titok, mely villámló tudomány
s dörgő Igazság. Ég adja, hogy
jókor, öcséim: miért tanácsos
– így kódolva: „hasznos” úgy meg „üdvös” –
védeni úgy – bár halálos tüzhöz
hátrálva, mint ők, kik hajdanta védtek
hölgyet és hont! . . . kik messze úgy néztek,
hogy hullva Trója, – hány üszkös
Trója orrfacsaró füstszagában.*

Két egysoros téglafalat

*Két egysoros téglafalat húzatott feleségem a régi
családi ház padlásterében s bár télen fagy harap s a
nyár hevében izzaszt az ing is, – itt kapok szabad he-
lyet s időt is és elpillantást Pest és a Duna fölött, sőt
lám, tovább, szelíd szellem-szemmel a székelv végéig.*

*Bérházi „függő folyosók” módjára fut e menedék-
hely előtt a tizenöt lépésnyi gyalogút, széles – mondjuk
rá, hogy erkély, melyen esténként föl-alájárva kiszel-
lőztetem magamat, száműzött fejedelem.*

*. . . hajdani megtűrt bolondok tépelődéseivel járva
le-fel, szellőztetem a napi gondot, szellőztetek hány
napi és hány kéretlenül rám hárult ezredévi gondot.*

Bocsánatkéréssel jő vissza...

*Bocsánatkéréssel jő vissza – mintegy
röstellkedő vigyorral:*

*„no még egy órácskára csak!” – az elmúlt
szép idő: az őszi napsütés.*

*De „hála és hála” Mert miért is ne feledjük,
hogy főnt (az összerugdalt békés konyhakert*

*s a fölpofozott gyümölcsfák fölött) az égen
eszélős arcrángással tegnap óta
november csendőrszadizmusa csapdos
felénk is? . . .*

*Miért ne tükröződnék
hála, hát hála, szolgálai – lelki – hála
szívünkbe ennyiért is?*

*És miért ne értelmezzük odafront az a torz mosolyt,
azt a félszeg bazsalygást az őszi égen holmi
mentegetőzésnek: tévedés volt,
(hogy törhet ránk ilyesmi is)
„otromba túlkapás, felelőtlen merénylet” –
„Ember elleni vétek!”*

*Hogy aztán persze újra – újra! fintorul az arc
elcinkosodik, elaljasodik megint
az a vigyor, oldalt kacsintva, hogy „mi sem
tehetünk róla!” – ?*

*S fölmerül megint
barbárul bögre, istentelenül
Már egyhuzamban – a pogány Boreas, az örült?*

(Befejezetlen)

A NYUGAT KÖLTŐI

Utószó a Diákkönyvtár antológiájához

Ennek az utószónak legsürgősebb feladata: kiegészíteni, megmagyarázni, a félreértés lehetőségétől megóvni antológiánk címét: *A Nyugat költői*-t. Ha nem akarjuk megkerülni a címadás nehézségeit, célszerű rögtön tisztázni, hogy e kötet szerkesztője igyekezett antológiájában bemutatni századunk első felének költői közül mindazokat, akikkel a versre érzékeny vagy kíváncsi olvasónak már a középiskolában érdemes és kíváncsatos megismerkedni – feltéve, hogy pályájuk a felszabadulás előtt befejeződött vagy már kibontakozott. Csak hogy ezeknek a költőknek egy része – kicsi, de el nem hanyagolható hányada – nem írt a Nyugatba és nem is állt közel hozzá, sőt olykor egyenesen szemben állt vele.

Akkor hát miért lett mégis *A Nyugat költői* e kötet címe? Mindenekelőtt azért, mert nehéz lett volna más címet találni. A huszadik század magyar költői – vagy költészete – a felszabadulás előtt? Nem csupán körülményes cím lett volna, hanem félrevezető is, hiszen antológiánk a benne szereplő költők munkásságát végig kíséri napjainkig. Másrészt viszont a Nyugat rányomta bélyegét századunk első felének egész magyar irodalmára, annyira, hogy irodalmi szempontból a mi századunk 1908-ban kezdődött, a Nyugat indulásának évében, vagy legfeljebb 1906-ban, Ady Endre első igazi kötete, az *Új versek* megjelenésének évében.

Mint már említettem, akad ennek az antológiának néhány szereplője, aki irodalmunknak ettől a fősodrától távol, vagy éppen azzal szembe fordulva tudott költői értéket, olykor egész életművet létrehozni. Ami annál figyelemre méltóbb, mivel igazi költőnek nehéz volt a Nyugattól teljes szellemi függetlenségben élni és írni. Gyóni Géza például hiába működött az irodalmi életnek a Nyugattól távoleső területén, az első világháborúban írt verseivel önkéntelenül is a Nyugat háborúellenes törekvéseinek szomszédságába került. Kassák Lajos a maga formai és eszmei radikalizmusának állásaiból kezdettől fogva támadta a Nyugatot, mégis a folyóirat leg-sűrűbben szereplő költői és prózaírói közé tartozott. Az irredata verseivel Végvárként induló Reményik Sándornak sohasem jelent meg verse a Nyugatban, de utolsó éveiben mélységes szellemi szövetség fűzte Babitshoz, aki verset is írt hozzá. Az ugyancsak erdélyi Dsida Jenőről kritika sem jelent meg a Nyugatban, de azért mindig is a Nyugat harmadik nemzedékéhez számították (Weöres Sándor is így emlegette szellemes vitaversében, *A harmadik nemzedékben*), aminthogy nem is volt közöttünk senki, akinek formaművészete ilyen egyenes folytatása lett volna a Babitsénak, Kosztolányiénak, Tóth Árpádénak. A legbonyolultabb eset a József Attiláé volt, akinek tizenhárom verse is megjelent a Nyugatban (egyik a hatalmas *Óda*), de közte és a Nyugat akkori főszerkesztője, Babits Mihály között áldatlan viszony alakult ki. A köztudat (nem egészen pontosan) úgy tartja nyilván, mint akit a Nyugat kitagadott – és mégis ő volt a Nyugat nagy forradalmi hagyományának legigazabb folytatója. De hát a francia forradalom is kivégeztette André Chénier-t, aki ennek a forradalomnak legnagyobb költője volt.

Ez a párhuzam persze nem is egy ponton sántít egy kissé, mint minden hasonlat. Sokak szemében bizonyára túlon túl tágasnak is tetszik az íve, egy középkelet-európai kis ország szűkkörű irodalmi folyóiratától a világtörténelem általános hatású, nagy és véres forradalmáig. De annyi bizonyos, hogy a Nyugat mozgalma forradalmi mozgalom volt, a mi forradalmunk, és nemcsak Ady verseiben, hanem a látszólag szelidebbek és visszahúzódoak, egy Babits, egy Kosztolányi, Karinthy,

Füst Milán, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Somlyó Zoltán, Szép Ernő egész művében – a látás, a hallás, az életérzékelés forradalma. Az utóbbi évtizedekben többször is elhangzott az a nézet, hogy a Nyugat forradalma elkésett forradalom volt, amely elavult áramlatok után kullogott. Ezek azonban stílusjegyekhez tapadó, felületes irodalomtörténeti spekulációk – nem sok közül van a költészet valóságához. Füst Milán – ezt igazán csak ma látjuk – sok tekintetben megelőzte a világgöltészet fejlődését. Babitsot lényegesebb rokonság köti össze T. S. Eliottal, az angol költészet nagy megújítójával, mint Swinburne-nel, aki kezdetben hatott rá. Ady olyan egyedülálló jelenség a világirodalomban, akiről semmit se mond az a filológiai feltevés, hogy fejlődése mennyi ösztönzést kapott Baudelaire lírájától. Háború alatt írt versei között egyébként akad, amelyik megdöbbentően hasonlít Apollinaire legnagyobb, legtragikusabb háborús verseihez. Mint ahogy Szép Ernő sok verse stílusával is testvérien tudna beleilleszkedni Apollinaire korábbi, dallamosabb versei közé. De mindez csupán kiragadott példa, önkéntelen rokonság, amelyet semmiféle hatás, filológiai kutatás sem tudna indokolni. Fontosabb ennél, hogy egy nemzet eleven irodalmának és kultúrájának időszámítása ritkán igazodik a greenwichi csillagvizsgáló vagy a párizsi izmusok időszámításához. A Nyugat forradalma éppen idejében tört ki, akkor és úgy, ahogy nekünk szükségünk volt rá.

A Nyugat költőivel kapcsolatban – Adyt leszámítva – Lukács György legfőbb elismerésül az „újfajta érzékenységet” emlegette. Szép és találó kifejezés, de alighanem többről van szó. Az igazság az, hogy irodalmunkban a Nyugat az energiának olyan robbanása volt – és a jobb kitekintés igényli, hogy ne feledkezzünk meg azokról az energiákról sem, amelyek zenénkben és festészetünkben törtek ki a század elején –, hogy a reformkor óta sem volt példa ekkora erejű energiakitörésre. Ottlik Géának van egy szellemes írása a Nyugatról: *Tengernagyok a propelleren*. „Ha felsorolom neveiket, mint az imént”, írja benne, „és hazám történetére gondolok, olyasféle csiklandós érzésem támad, mintha egy folyami csavargózósön, egy révhajócska hidján egy tucat tengernagyot látnék sürgőlni.” Csakugyan – hogy Ottlik „csiklandós érzését” folytassam –, az ember azt is gondolhatná, hogy a század elejének cselekvésre kilátástalan helyzetében a nemzet legjobb cselekvő energiái a kultúrába torlódtak – hiszen volt ilyesféle példa a monarchia más országaiban is. De aztán a közvetlenül cselekvő energiák is robbantak – az 1918–19-es forradalomban. A Nyugat nagy költői mind a forradalmaink mellé álltak.

A mi forradalmainkat leverték az idegen hadseregek. De a Nyugat forradalmát nem lehetett leverni, visszacsinálni – a Nyugat forradalma győzött. Ady Endre, aki ennek a forradalomnak vezércsillaga volt, az októberi forradalom végnapjaiban fiatalon, negyvenkét éves korában ravatalán feküdt a Nemzeti Múzeum előcsarnokában – Illyés Gyula a *Beatrice apródja*iban hatalmas képet festett a temetéséről –, de tragédiájával, halálos betegségével együtt nincs a magyar irodalomnak még egy olyan diadalmas költője, mint ő: egy fiatal sereg ostromát vezette győzelemre.

De azért politikai forradalmaink bukása és az ország kétharmadának elvesztése után, a tartósan berendezkedett ellenforradalom gyűrűjétől körülfogva a fel-tápaszkodó Nyugat merőben más helyzetben találta magát: új korszaka kezdődött. Ezt az új korszakát a régi baloldal hajlandó volt hanyatlásnak látni: hiányolta belőle a forradalmi lendületet. Mi már ezt az időszakot – amely kétszerte hosszabb volt az elsőnél – visszatekintve a Nyugat második hőskorának nevezhetjük. Igaz, távolról sem volt olyan látványos, mint az első. Az a fiatal sereg – amelyet Osvát Ernő, a zseniális szerkesztő toborzott és tartott hadirendben, s Ady Endre száguldott az élén – a régi Magyarország korhadt falait ostromolta. 1919 után többé szó sem lehetett rohamról, ostromról, győzelemről. A megint hadirendbe álló, megtépázott, körülzárt sereg a szellemet és emberiséget védte egy mind frissebb és barbárabb erővel telítődő ellenséges világ ellen.

Mi több, ezt a kitarató védekezést – némi túlzással kihegyezve – két hűz között kellett folytatnia. Az ugyancsak megtépázott baloldal ugyanis – amelynek sok értéke és erénye mellett megvolt az a hibája is, hogy időnként nem jól válogatta meg az ellenségeit – a Nyugatot hol ilyen, hol olyan maradisággal vádolta.

A Nyugat akkori helyzetét talán azzal tudnám legegyszerűbben érzékeltetni, hogy nemzedékünkben azok, akik a baloldal felől fordultunk a Nyugathoz, előítéletekkel, fenntartásokkal vagy éppen a megalkuvás kényszeredett érzésével közeledtünk felé; míg azoknak a nemzedéktársainknak a részéről, akik más világnézeti tájakról jöttek, olykor merész elszánás volt a Nyugatban megjelenni, nem ritkán lázadás a családjukkal, környezetükkel, egész megszokott világukkal szemben. De mindnyájunkban közös volt annak a tudata, hogy a Nyugat a magyar irodalom legmagasabb fóruma, hiszen ez a felismerés indította az egyik részt a vélt megalkuvásra, másikat a vélt (vagy valódi) lázadásra.

Második hőskor – második virágzás. Ehhez a virágzáshoz tartozik Babits és Kosztolányi lírájának nagy megújulása. De az ő kiteljesedő költészetüknél is biztosabb jele volt a Nyugat életerejének, hogy a legújabb magyar irodalom is ugyanarról a tőről hajtott ki, mint a század eleji. A húszas évek vége felé rajzott ki a Nyugat második nemzedéke – hogy csak a költőknél maradjunk: Sárközi György, Szabó Lőrinc, Erdélyi József, Illyés Gyula, József Attila. Közülük néhányan meg is próbáltak, nem is egyszer, kitörni a körülzároltatásból – többnyire hiába: a második hőskor nem a támadás, hanem a védekezés hőskora volt.

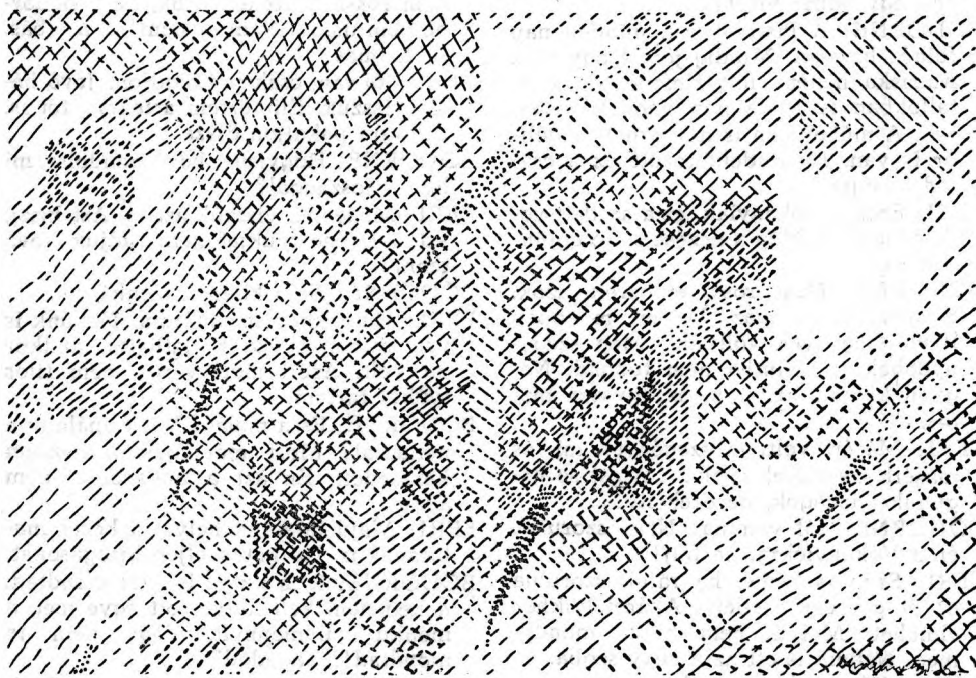
És mint ahogy az első hőskorban az ostromra, győzelemre, hódításra rohanó seregek Ady volt a vezére és bajnoka, a második hőskor védekezésbe kényszerült Nyugatjának főszerkesztője, fejedelme: Babits. Róla sok előítélet keringett a köztudatban, a legártalmasabb – mert ellenségei és hívei egyképpen osztották, csak más-más előjellel – a politikátlan, a l'art pour l'art költőnek, az elefántcsonttorony lakójának képe. Akik tudják, személyes érintkezésből vagy a legutóbbi évtizedekben közzétett dokumentumokból, milyen szenvedélyesen érdekelte a közvetlen politika, akik ismerik a *Május huszonhárom Rákospalotán-t*, a nagy háborús, azaz háborúellenes verseit, akik tudják, hogy utolsó éveiben ő írta a legtöbb *érvényes* politikai verset, azt is jól tudják, hogy ez a köztudatban élt Babits-kép – torzkép. Babitsról mindmáig a leglényegesebbet Ady mondta, aki egyik versében, a *Babits Mihály könyvében* „sümpölygő aljak fölött: bércnek” és „fölső magyar szerelemnek” nevezte őt. Ezeknek a jóságoknak igazsága ebben a második hőskorban mutatkozott meg igazán. Babits ezekben az években nőtt fel Ady méltó testvéröccsévé. Hol volt már – ha valaha is volt – az elefántcsonttorony! Órtorony lett belőle, ahonnan Babits „pajzzsal és dárdával” védekezett (az ő szavai ezek) a behatoló barbárság ellen. Ha az egész magyar irodalom nem süllyedt a sümpölygő aljak közé, abban felbecsülhetetlen része van az ő példájának és öröklékének.

Ez a vázlatos áttekintés is csonka volna, ha nem azzal fejeznénk be, hogy 1941-ben, Babits halála után Illyés Gyula lépett az örökébe és ott folytatta a védekezést, ahol Babits abbahagyta. A Nyugat neve olyan gyűlöletes volt a hivataltal Magyarország fülében, hogy nem engedélyezték a lap folytatását ugyanezen a néven. Így hát Illyés a Magyar Csillagnak lett szerkesztője. A Magyar Csillag – címétől eltekintve – külalakjában is éppen olyan volt, mint a Nyugat, annyira, hogy két egész és két csonka évfolyama a Nyugat utolsó évfolyamainak tekinthető. A Magyar Csillag már nem órtorony volt, hanem – Illyés nevezte így – „szekértábor”. És ebben a szekértáborban bontakozott ki a Nyugat harmadik nemzedéke. De nem itt indult: a második nemzedék a húszas évek második felében rajzott ki a Nyugattól, a harmadik a harmincas évek első felében. Sokfelől jöttünk, sok mindenben nem értettünk egyet. De közös volt bennünk, hogy mi már beletörődtünk a védekezésbe: tudtuk, hogy a dárdánál is erősebben kell szorítanunk a pajzsot. És egyetértettünk abban is, amit védenünk kell.

Igaz, volt a Nyugatnak negyedik nemzedéke is. Legalábbis ezen a néven tartja számon őket az irodalmi tudat, habár nagyobb részük még nem szerepelt a Nyugatban, sem a Magyar Csillagban. A negyedik nemzedék a felszabadulást követő esztendőknél bontakozott ki, antológiánkban ezért nem szerepel az az egy-két tagja sem, akinek még a Magyar Csillagban vagy esetleg a Nyugatban is megjelent verse: a nemzedék összetartozik, a magyar irodalomnak egy új fe-

jezetéhez tartozik – bemutatása egy új antológiára. Ez a kis csoport tudatosan folytatta, sőt vallotta a Nyugatot, nyíltan, amíg lehetett, lopva, mikor a Nyugat nevét már ki sem lehetett ejteni, hacsak nem szitok-átok vagy legalább ajkbiggyesztes kíséretében. És mégis, az elsötétítés időszaka rejtett fénykora volt a Nyugatnak. Még szidalmazói szemében is olyan dicsfény övezte, mint Mátyás király uralkodását valamikor a német maszlag és török áfium között – bár tanácsos volt ezt a dicsfényt letakarni. Némely költőnek tekintélyt szerzett az a szájról szájra szálló hír is, hogy már a Nyugattól visszakapta verseit. A Nyugat neve titkos jelszava lett az elhallgattatott irodalomnak: ismeretlenek is erről ismerték fel egymást.

Aztán lassan világosodni kezdett és nyolc-tíz évenként megint egy-egy új nemzedék körvonalai mutatkoztak a láthatáron. Ezek már nem a Nyugat nemzedékei voltak. De az újabb és újabb rajokban mindig akadt egy vagy két költő, akin a tapasztalt szem felismerte a Nyugat aranypróbáját. És úgy lehet, ez a régi aranypróba fel-feltűnedezik majd némely költő homlokán, mindaddig, ameddig csak létezik magyar irodalom.

Lenn a kútban

- hangjáték -

BÓDÖRNÉ	BALOGNÉ	MÉRNÖK
FERI	LÁNY	VICZINA
BÓDÖR	FÉRFI I.	KÓSA
SZOTYORI	FÉRFI II.	MÜLLNER
BALOG	PISTI	VEZETŐ
	ÖREG	

BÓDÖRNÉ: Itt nekem a legjobb, fiam.

Hidd el. Nekem már csak itt jó.

FERI: És ha megbetegszik? Ki ad magának egy pohár vizet?

BÓDÖRNÉ: A Pisti gyerek minden nap fölneéz hozzám. Mindig jön. Hogy van, Mariska néném, mit álmódott? Az istállóban is egész nap vannak emberek. A műhelyben is dolgoznak. Éjjeliőr is van. Meg ideköltözött ez a család is, ugye.

FERI: Ezek a Vókányiak, ez a szedett-vedett banda! Még a nézése se jó egyiknek se.

BÓDÖRNÉ: Nem rossz emberek azok. Szegények, az igaz. De mi is éppen ilyen szegények voltunk. Még szegényebbek... Mintha nem tudnád. Nagyon kivakaródtatok, az egyszer biztos.

FERI: Másért voltunk szegények mi, és másért szegények ezek... Most se vagyunk gazdagok, de ezek itt...

BÓDÖRNÉ: Jól van na! Nem szorulok én a Vókányiékra, ne félj!

FERI: Szép is lenne, ha rájuk szorulna az öt gyereke mellett! Akármelyikhez elmehet. Melyik nem hívta, mondja meg. Nálunk is ott az a nagy szoba.

BÓDÖRNÉ: Tudom én, hogy jó gyerekeim vagytok.

FERI: Hát akkor meg mit csúfoskodik itt?

BÓDÖRNÉ: Csúfoskodok! Csúfoskodok! Nem az anyád fáj neked! Az fáj, hogy megszólnak az anyád miatt.

FERI: Beszél összevissza.

BÓDÖRNÉ: Ha akarod, kidoboltatom: A Bódörnét magukhoz vennék a gyerekei, nem rossz gyerekek azok, de a Bódörné nem megy. Nem és nem! Ő a hibás, senki más.

FERI: Jól van, csak prédikáljon. Jövő héten visszük. Elintézttem a teherautót is. Addigra pakoljon össze.

BÓDÖRNÉ: Hogyisne, hová gondolsz, mi lesz a jószággal?

FERI: Mi lenne, visszük azt is. Azt hiszi, azt a kilenc tyúkját nem tudjuk hová tenni?

BÓDÖRNÉ: Nem kilenc, tizenhárom.

FERI: Hát akkor tizenhárom. Nekünk is van otthon tyúkunk, láthatta, amikor ott volt. Azért mert város, nem tilos tyúkot tartani.

BÓDÖRNÉ: És a malac? Mit csinálunk a malaccal? Most már egészen hozzám kezesedett. Én azt a malacot el nem adom.

FERI: Majd találunk helyet a kezes malacának is. Ne keresgéljen kifogásokat.

BÓDÖRNÉ: Itt a kutya is! Azt mondtad, neked nem kell kutya, ott egye meg a ménkü valamennyit. Vagy nem te mondtad!? Tagadod?

FERI: Tagadja a fene... Ha magának annyira fontos az a dög, akkor elviszszük. Elfér az udvaron. Ha kívánja, még húst is veszek neki minden nap.

BÓDÖRNÉ: Igen, most ezt mondom, aztán ha arra kerül a sor, lelöveted vagy adsz neki egy kis mérget, mi?!

FERI: Isten az atyám, hogy semmi baja se lesz a kutyájának. Aki egy kisujjal hozzá mer nyúlni, letöröm a derekát.

BÖDÖRNÉ: Akkor se megyek.

FERI: *(csüggedten)* Velem van valami baja?

BÖDÖRNÉ: Már hogy ne lenne, dehogy-is van nekem bajom veled.

FERI: A Gizit nem szereti, azért nem akar hozzánk jönni?

BÖDÖRNÉ: Méghogy én nem szeretem a Gizikémet?! A magasságos Isten a tanúm, hogy hányszor hálát adtam neki, hogy ilyen rendes feleséged van. Eszedbe ne jusson, hogy nem szeretem. Úgy szeretem, mintha saját gyerekem volna.

FERI: Akkor meg mit akar?

BÖDÖRNÉ: Egyszer már megpróbáltam. Két hónapig voltam a Mariskámnál. Nem panaszkodhatok, igazán. A kedvemem keresték mindenben, az ura is nagyon rendes ember, igaz ivós egy kicsit, de nem goromba. Akkor se goromba, ha iszik.

FERI: Akkor miért jött el tőlük? Máig is azon tanakodnak, hogy min sértődött meg?

BÖDÖRNÉ: Dehogy sértődtem meg. Mondtam én nekik miért jövök el. Nem bírom a bezártságot. Nem, azt nem bírom.

FERI: Hova volt maga bezárva?

BÖDÖRNÉ: Sehova. De az a sok ház ott!

FERI: Ott sok ház?! Abban a kis vacak faluban?

BÖDÖRNÉ: Igenis, rengeteg ház! Kinéztem az ablakon, ház. Az utcán ház ház hátán, ha kimentem az udvarra, ott is mindjárt beleütköztem a szomszéd házának a hátuljába. Fújtogatott engem az a sok ház... Nézz ki itt az ablakon. Fákat látsz, az eget meg a dombokat... Fújtogat engem a sok ház... Képzeld el engem abban a te városodban... Hogyisne.

FERI: Nagyon a város vége az, anyám, olyan az ott már mint egy kis falu.

BÖDÖRNÉ: A gyerekekről nem mondasz semmit? A Fercsikém megkapta a csomagomat? A lőrinci búcsún vettem neki azt a csattogtatós pillét. Örült neki? *(Feri nem válaszol)* Meg az a csöppike kis Bernadett... Most már úgy örülök, hogy Bernadett lett... Eleivel min-

dig elfelejtettem a nevét. De most már tudom van egy olyan szent is.

FERI: Anyám, ne beszéljen mellé! A gyerekek nagyon jól vannak. Várják magát. Hetek óta azt beszélgetik, hogy megjön a nagymama aztán mindig ott lesz nálunk. *(Bödörné nem felel)* Ne gyerekeskedjen, anyám, átlépte már a hetvenet, nem maradhat itt egyedül.

BÖDÖRNÉ: Erről most már ne beszélj! Itt maradok és kész.

FERI: *(dühösen)* Ez az utolsó szava?

BÖDÖRNÉ: *(nevet)* Na nézd csak, hogy a fejébe szaladt a vér... Na mit ug-rándozol, ülj csak vissza.

FERI: Maga szépen megbolondit engem.

BÖDÖRNÉ: Ferikém... Én nem mehetek el innen.

(hosszú csend)

FERI: Apánk miatt? *(az öregasszony hallgat)* Azt beszélük, hogy maga azért nem költözik el erről a rohadt pusztáról, mert visszavárja apánkat. *(az öregasszony hallgat)* Mindenki tudja, hogy apánk meghalt. Tudhatja maga is nagyon jól.

BÖDÖRNÉ: Én nem megyek el innen.

FERI: Ha meg tud valamit, miért nem mondja meg? Itthagytá az apám? Csak ráfógták, hogy meghalt?

BÖDÖRNÉ: Hogy hagyott volna itt? Négy gyerekkel?! Veled meg a hasamban?! Tudod, te hogy apád mennyire szerette a gyerekeit?!

FERI: Akkor meg miért nem beszélt róla soha? Miért tiltotta nekünk is, hogy szóba hozzuk?

BÖDÖRNÉ: Én?! Tiltottam?! Mikor tiltottam én? Hol?

FERI: Hát jó. Lehet, hogy nem tiltotta, de nem is beszélt róla soha. Mi meg azt gondoltuk, hogy nem akarja, hogy szóba kerüljön.

BÖDÖRNÉ: Azt nem láttad, hogy a fényképe végig itt lógott a falon? Itt e, ahol most is. Nem láttad, hogy minden karácsonyra kifényesítettem a csizmáját? Hogy kivasaltam az ünnepelőjét? Még hogy tiltottam! Az meg eszedbe ne jusson, hogy itthagytott bennünket!... Tudod, mennyire szerette apád a gyerekeit?... Józsi nem mondta a fölhú-zós mozdonyt?

FERI: Milyen fölhúzás mozdonyt?

BÖDÖRNÉ: Hát amikor olyan nagybeteg volt szegény kisfiam. Még most is lá-

tom a kis, sovány arcát, olyan volt mint a kréta, a szeme meg mint a mécses, égett benne a láz... A doktor csak hümmögött... Ennekem meg az a gombóc a torkomban... Hogy nem tudok segíteni... Apád olyan volt, mint aki megbolondult... úgy dolgozott, hogy nem győzte vele senki... hogy talán attól elfelejti... Mert, igaz, meghalt nekünk akkor már két gyerekünk.

FERI: Az Eszti ke meg a Gyuszi ka.

BÓDÖRNÉ: Igen. De az Eszti ke két he tes volt, Gyuszi ka meg három hónapos. Azt se kívánom senki nek, de Isten bo csássa meg mégsem fájt annyira... olyan picikék voltak... nehogy azt hidd, hogy elfelejtettem az arcukat... de olyan picikék voltak... Józsikám akkor már ötéves volt. Milyen büszke volt rá apád, hiszen akkor még csak az az egy fia volt... Aznap este, amikor már azt hittem, hogy nincs tovább, úgy rontott be a szobába, mint aki esztét hagyta...

Gyula, nagyon kérlek, ne káromkodj! A Boldogságos Szűzanyára kérlek, most ne káromkodj!

(hosszú csend)

BÓDÖR: Kisfiam, holnap hozok neked valami nagyon szépet... Majd meglátod, nagyon szépet hoz neked apád.

BÓDÖRNÉ: Azzal se szó se beszéd, ki pöndörödött az ajtón, el se kéretőzött a nagyságos úrtól, csak ment neki az éjszakának... Tudod hová ment?

FERI: Hová?

BÓDÖRNÉ: Fehérvárra.

FERI: Gyalog?

BÓDÖRNÉ: Gyalog hát. Hogy ment volna másképp. Negyven kilométer oda, negyven vissza. Én meg nem tudtam hova lett. Csak azt tudtam, hogy biztosan segíteni fog. Egész éjjel ott ültem Józsi mellett, ha fölriadt, mondogattam neki, csak aludj kisfiam, csak aludj, apád holnap hoz neked valami nagyon szépet... Aztán eltelt a másnap délelőtt is, és én akkor már csak azon imádkoztam, hogy életben érje apád a testvéredet, mert tudtam, hogyha apád visszaér, akkor már a kisgyerek nem halhat meg... Csak siessen, nagyon siessen, akárhová is ment...

BÓDÖR: Nézd e, kisfiam, mit hoztam neked. Idenézz. Kismozdony. Tud ám

menni is. (Fölhúzza, az asztalra teszi, a játékmozdony gurul) Nézd hogy gurul!

BÓDÖRNÉ: Attól a kismozdonytól gyógyult meg az a gyerek. Az egyszer biztos. Mondhat akárki amit akar.

FERI: Olyan nagy szó volt egy kismozdony?

BÓDÖRNÉ: Nagy szó!? Hát kinek volt itt gyári játéka, mit gondolsz? Senki nek! Rongy labda meg kukorica-csuta ló. Az volt... Azt se tudom, hogy a pénzt honnan vette rá... Ha egyáltalán pénzért vette... Még hogy nem szeretett benneteket! Hiszen én rá is hogy rámszólt. A Vicuska, az volt olyan mosolygós. Az mindig mosolygott...

BÓDÖR: Miért nem nézel már arra a lányra!

BÓDÖRNÉ: Nem látod, hogy dolgozok, nincs a leánynak semmi baja.

BÓDÖR: Öt perce egyfolytában mosolyog rád, te meg oda sem nézel.

BÓDÖRNÉ: De amikor annyi dolgom volt... Bánom én most már nagyon. Mert oda kell nézni, ha valaki rádmosolyog... De sokat gondolkoztam rajta... Hová lesznek azok a mosolyok, amiket nem vesz észre senki. Hová is szállhatnak? Mit gondolsz, hová szállnak?

FERI: Nem tudom, anyám.

BÓDÖRNÉ: Na, mit búsulsz? Az előbb, amikor úgy méregbe gurultál, csak elnéztelek... éppen olyan voltál, mint apád. Még az a szigorú ránc is a homlokodon... ő neki is éppen így rándult össze a homloka... De most, hogy búsulsz, egy csepp sem hasonlítasz rá... Haha, nem búsult az soha, de nem ám... (nevet)

FERI: Most meg mit nevet?

BÓDÖRNÉ: A kutya... eszembe jutott a kutya.

FERI: Milyen kutya?

BÓDÖRNÉ: Arra már te nem emlékezhetsz. Volt egy nagy loboncos kutyánk. Jó lusta kutya volt. Kutyában én még olyan lustát nem láttam. Csak emberben. Hát azt a kutyát apád elnevezte Sztalinnak. (a név mindig a-val hangzik el)

FERI: Ja, arról hallottam. Az öreg Szotyori mesélte.

BÓDÖRNÉ: Az öreg Szotyori! Az is hogy be volt rezelve.

BÖDÖR: *(kiabál)* Sztalin, ne! Sztalin, gyere!

SZOTYORI: Ráfizetsz te erre, Gyula! Meghallja a nagyságos úr, hogy te itt Sztalin után kiabálsz, aztán röpülsz.

BÖDÖR: Ne félts te engem, Szotyori! A nagyságos urad ölégszer hallotta már. Hiszen azért kiabálok. Ne félj, hallgattott, mint szar a gazban.

SZOTYORI: Majd elkapnak a csendőrök.

CSENDŐR: Melyikük hívja a kutyáját Sztalinnak?

BÖDÖR: Én. Bődör Gyula.

CSENDŐR: Ha még egyszer meghalljuk, hogy Sztalin nevét orditozza a majorban, magára vessen!

BÖDÖR: Miért? Az ellenségről van elnevezve.

CSENDŐR: Ne pofázzon!

BÖDÖRNÉ: *(nevet)* De aztán amikor bejöttek az oroszok, bajban volt. Azoknak aztán magyarázhatta volna, hogy miért hívja Sztalinnak a kutyáját.

SZOTYORI: Na most hívd a kutyádat, te híres!

BÖDÖR: Hívom is Szotyorikám. Hitler ne! Hitler qvere ide!

BÖDÖRNÉ: Láttad volna, hogy nevelték az oroszok! Ők is kiabálták, hogy Hitler igyi szudá, Hitler igyi szudá! Nagyon tetszett nekik. Az oroszokkal is csak anád tudott beszélni. Bulgárnál dolgozott fiatal korában. ott ragadt rá. Mert nagyon fogott a feje. Amit egyszer látott vagy hallott, az a fejében maradt. A bulgár miatt szerette meg annyira a kertészkedést is. Mennyit tudott a palántákról, meg hogyan kell melegácvat készíteni... Az volt a vágya, a kertészet. Mindenáron kertészetet akart.

FERI: Azért ásta a kutat?

BÖDÖRNÉ: Azért. Azért hát. Mindenhez értett a te anád. Öröm volt nézni, amikor valamit kézbevert.

FERI: Igaz, hogy rádiót is csinált?

BÖDÖRNÉ: Igaz bizony. Nem volt itt senkinek rádiója, csak a nagyságos úréknak meg nekünk. Fülhallgatót rádiót csinált.

FERI: Detektorost?

BÖDÖRNÉ: Az az, úgy mondta. Láttad volna, hogy eligazodott a sok drót meg vicik-vacak között. Én magam se hittem, hogy abból a rossz fadobozból

hangok jönnek... De őneki tündérek segítettek.

FERI: Kicsodák?

BÖDÖRNÉ: Tündérek. Biztos lehetsz benne, hogy tündérek segítettek neki. Igenis hangok jöttek abból a fadobozból.

BALOG: Te Gyula, én megeszem a kalapom, ha ez a te vacakod akárcsak meg is nyikkan.

BÖDÖR: Nem tudom miből telik neked arra a sok új kalapra. Tartsd ide a füled!

(vékony, cincogó zene szól a detektoros rádió fülhallgatójából)

BALOG: Az annyját! Ez tényleg szól.

BÖDÖRNÉ: Ha tehette, mindig a fülén volt a hallgató.

BÖDÖR: Hallod asszony! Már megint rugalmasan elszakadó hadmozdulatok. Rugalmasan elszakadnak ezek Berlinig. Gyűn már Sztalin apánk!

BÖDÖRNÉ: Hányszor elmondta, hogy „gyűn már Sztalin apánk”. Én meg úgy féltem, hogy meghallják, aztán baja lesz belőle.

FERI: Volt maguk között, aki beárulta volna?

BÖDÖRNÉ: A cselédek között? Hova gondolsz! Az idegekenektől féltem, valami idegen meghallja, aztán már viszik is... Dehogy volt miközöttünk árulkodó. Hiszen alig vártuk már, hogy bejöjjenek az oroszok. Nem mondom, egy kis félsz volt bennünk, ki nem fél az ismeretlentől... Meg annyi mindent beszéltek... hogy minden közös lesz, még az asszonyok is, meg hogy viszik a munkaképes férfiakat Szibériába... De azt is beszéltek, hogy földet osztanak, meg hogy soha többet nem kell az ember gyerekének más lába kapcáinak lenni. Mi inkább ezt hittük el. Nem árulkodott itt senki. Nem mondom, volt közöttünk mindenféle. Pletykás is, hazudós is, talán még ókor-ókor olyan is akadt, aki meglonta a másikat, de árulkodó, az nem volt... Na! Meg az a sok szentes öregasszony! Balog körösztyányátok is. Isten nyugosztalja szeqényt, jaj, de cifra egy lelke volt az imádságos ábrázata mögött... Méghogy fűrösztyöm e?!

FERI: Kit hogy fűröszty-e?

BALOGNÉ: Igaz, Mariskám, hogy te fűrösztyöd az uradat?

BÖDÖRNÉ: Tisztálkodni csak kell. Megfürdök minden héten a mosóteknőben. Én meg megmosom a hátát.

BALOGNÉ: Csak a hátát mosod meg?

BÖDÖRNÉ: Nemcsak a hátát. Mindenét megmosom neki.

BALOGNÉ: Azt is?

BÖDÖRNÉ: Azt is, ha annyira tudni akarod.

Majd megpukkadt! Mert jól tudom, neki aztán máson se járt az esze, csak azon. Fene az imádkozós fajtájukat!

FERI: *(nevet)* Mit háborog, hiszen maga is imádkozik.

BÖDÖRNÉ: Imádkozok. Persze. Vénsegemre rákaptam. Istennel mindig úgy voltam, élő ember azt nem tudhatja, van-e, nincs-e. De mostanában azt gondolom, jobb volna, ha volna... Hogy az ilyen magamfajta vénasszonyoknak is legyen valakijük.

FERI: Talán magának nincs senkije?

BÖDÖRNÉ: Nem úgy gondolom én azt kisfiam, tudod te jól. Csak jólesik imádkozni és arra gondolni, hogy valaki meghallgat. Ha ugyan meghallgatja az imádságomat. Mert nem tudom ám egyiket se végig. Mondom, mondom, ameddig tudom, aztán már csak úgy a magam szavával...

FERI: Ha valakit meghallgat, akkor magát biztos.

BÖDÖRNÉ: Úgy vagyok, mint az az öregasszony a tévében. Bent a faluban a Kis sógoréknál, ott láttam... vagy a Mariskáméknál? Nem is tudom. Elég az hozzá, hogy mutattak egy öregasszonyt, akinek az egész népe kiveszett, ő maradt már csak írmagnak. Gondold el, mintha minden magyar kiveszne a földről és csak egyetlenegy maradna közülünk. És nem volna a világon senki, aki megértené a szavát. Ott állt szegény öregasszony egy búzatáblában, aztán csak mondta, mondta, valami imádságot mondhatott – de nem értette azt a földkerekségen senki. Akkor nagyon kívántam, hogy legyen Isten, mert ő megérti azt az árva öregasszonyt is.

FERI: Látja, ha eljönne hozzánk, nézhetné a televíziót. Könnyebben múlna az idő.

BÖDÖRNÉ: Szalad az idő televízió nélkül is. Meg különben is, van nekem televízióm. Itt belül. Ha akarnám se

tudnám kikapcsolni. Nézhetem rogyásig... Nem unatkozok én... Aztán tudod, néha rámjön, előveszem a citerát, muzsikálok magamnak. Csak halkán ám, hogy ne hallja meg senki se. De ha meghallja, az se baj, igaz? Miért ne citerázhatnék?!

FERI: Persze, hogy citerázhat.

BÖDÖRNÉ: Csak úgy öregesen ám... Nem megy már úgy, mint valamikor, nem mozdul már úgy a kéz... De sok bálban húztam én, te... *(előveszi a citerát, az asztalra teszi, megpendülnek a húrok)* Milyen kár, hogy egyötök se tanult meg rajta *(megpengeti a húrokat)*. Pedig de szívesen odaadtam volna akármelyiteknek. Most már csak abban reménykedem, hogy valamelyik unokám... valamelyik talán megtanul citerázni. *(közben halkán játszani kezdi az Amikor én legény voltam-ot, bizonytalanul, öregesen játszik)* Ezt szerettem nagyon apád... Hej, Istenem, mekkora bál volt az. Olyan még nem volt a pusztán! Azt láttad volna!

FERI: Az mikor volt?

BÖDÖRNÉ: Amikor végleges lett az osztás. Hogy kapunk földet.

(Szól a citera, bál van a pusztán, teli torokból fújják az Amikor én legény voltam-ot, harsog belőlük a jókedv, amikor vége a nótának, az általános zsvaj fölött megszólal Bődör)

BÖDÖR: Na, asszony, most már valami úri nótát húzz! Mostmár urak leszünk mink is, megillet bennünket. Ezután már nemcsak parasztosra járjuk. *(Naq helyeslés, kurjongatás)*

BÖDÖRNÉ: Nem tudok én úri nótát.

LÁNY: Azt húzza, Mariska néném, hogy Elküldött a Sára... *(Főlharsan a dal, a citera is játssza, énekl mindenki, dübög a föld a táncoló lábak alatt)*

Elküldött a Sára, tejfölér Budára, engem, De én nem Budára, hanem a csárdába mentem.

Hazamegyek mit szól majd a Sára,

Elúszott a tejfölnek az ára.

Szívem, Sára, kelj föl, itt van már a tejföl ára.

BÖDÖRNÉ: Hát ez volt nekünk az úri nóta. Honnan tudtam volna én úri nótát? Pedig egy nagyon a fülembé mászott, de valahogy mégsem tudtam megtanulni. Tudod, amikor vendégek jöttek a nagyságos úrékhoz nyáron, ki-

ültek este a nagydiófa alá *(a szöveg alá beúsznak a nagyságos úrék kerti mulatságának diszkrét zajai)*, aztán azzal a tölcseres rossebbel...

FERI: Gramafonnal.

BÓDÖRNÉ: Azzal. Azzal muzsikáltak maguknak.

(A tölcserés gramofon jellegzetes hangján:)

Volt egyszer egy kis kacsá,

Ki este nem ment haza... stb.)

Valami kacsáról vagy miről szolt *(a mulatság zaja kiúszik a hang alól)*

Na... valahogy így e. *(Megpróbálja kipengetni a citerán)* Sehogyan sem jön ki... Ezek az úri nóták... Most már bezzeg azt fújja mindenki... Nekünk a Sára is megtette... Elég úri volt az nekünk. Hogy ropták, hogy kurjongattak... Akkor már jókedvük volt... Pedig mit küszködött velük apád.

BALOG: Ismerem én ezt! Aztán megint a szegény emberen csattan az ostor.

BÓDÖR: Milyen ostor, a fene a parádés-kocsis lelkedet, az az ostor, hogy kapsz hat hold földet meg minden gyereked után külön még egyet. Tizenhárom hold földed lesz! Az neked ostor!

FÉRFI I.: Nem dolgoztad hiába az aszszonyt! *(nevetés)*

BALOG: Csak röhögjete, majd aztán ha fordul, nem tudom röhögtök-e?

BÓDÖR: Fordul?! Az eszed kereke, az fordulna már. Nem hallottad, mit mondott az az elvtárs? Országos miniszter volt az, te! Ki dolgozta meg ezt a földet ezer évig? Kinek az izzadsága csöpögött rá? A tied meg az enyim. A mi jussunk ez a föld. Nem veheti el tőlünk az atyáuristen se!

SZOTYORI: Nem engedi az angol, hogy az orosz azt csináljon, amit akar.

FÉRFI II.: Neked meg talán a Csörcsil a körörsztkomád, hogy olyan jól tudod? *(nevetnek)*

BÓDÖR: Akárhogy akarják az angolok, Sztalin apánk így akarja! Márpedig úgy lesz, ahogy ő akarja! Kell neked az a tizenhárom hold vagy nem kell?

BALOG: Hát hogyan kellene!

FÉRFI I.: Ha tudnám, hogy két hét múlva visszaveszik, akkor is kellene. Ha tovább nem, legalább két hétig legyen földem.

BÓDÖR: Nem két hétre kapod! Soha

többé azt senki vissza nem veszi tőled.

A tied marad meg a gyermekeidé.

BÓDÖRNÉ: Az a föld, az a föld, az az átkozott föld... Biztos megéheztél, fiam, összeütök valami kis vacsorát.

FERI: Nem vagyok éhes, köszönöm.

BÓDÖRNÉ: Mire elkészül, megéhezel.

FERI: Főzni akar?

BÓDÖRNÉ: Persze, hogy főzni akarok, megjött a fiam, nem?

FERI: Ne kezdjen bele, úgyse tudnám megvárni.

BÓDÖRNÉ: El akarsz menni még máma?

FERI: Azt ígértem otthon, hogy még ma hazamegyek.

BÓDÖRNÉ: De hiszen holnap vasárnap.

FERI: Meccsre akarunk menni a gyerekekkel. Megígértem neki, hogy elviszem.

BÓDÖRNÉ: Pedig a Pisti gyereket már beszalajtottam a faluba egy demizsonnal. Még én is ittam volna veled egy pohárral.

FERI: Láthatta, hogy autóval vagyok, nem ihatok.

BÓDÖRNÉ: Láthattam, láthattam, de azt nem láthattam, hogy még máma el akarsz menni. Most aztán csúfságra idehossa nekem a gyerek azt a tömérdek bort egymagamnak.

FERI: Talán tíz literes demizsonnal küldte?

BÓDÖRNÉ: Dehogyan. Két literessel. Tömérek bor az, nem?

FERI: Az aztán tömérek. Na ne ijedjen meg, megvárom a gyereket.

BÓDÖRNÉ: Akkor főzzek?

FERI: Éntőlem főzhet is, ha akar.

BÓDÖRNÉ: Itt alszol, ugye?

FERI: Itt, itt. Csak csinálja. Majd holnap korán elindulok.

BÓDÖRNÉ: Megsütöm a húst, amit hoztál.

FERI: Inkább csináljon paprikáskrumpelit. Jó hosszú lével. Tudja, ahogy szokta.

BÓDÖRNÉ: A Gizikém nem fog idegeskedni... Hogy nem érsz haza?

FERI: Na látja ilyen maga! Elérte amit akart, most meg a Gizi miatt idegeskedik! Ismeri magát a Gizi ne féljen!

BÓDÖRNÉ: Hogy ilyen erőszakos vagyok, mi?

FERI: Ne károgjon már, anyám, ne károgjon!

BÖDÖRNÉ: *(ahelyett, hogy megsértődne, fölnevet)* Éppen így. De szórul szóra. Ezt mondta apád is.

BÖDÖR: Ne károgj, asszony, ne károgj!

BÖDÖRNÉ: Hát akkor mondd meg, mivel műveljük meg? A tíz körmünkkel? A gyerekeket fogjuk az eke elé?

BÖDÖR: Ha kell, akkor a tíz körmünkkel műveljük. Ha kell, magamat fogom az eke elé!... Ne félj, lesz nekünk lovunk is tehenünk is! Ne félj te, amíg engem látsz!

BÖDÖRNÉ: Amikor lefeküdt, eligazgattam a ruháját, érzem ám, hogy valamivel nagyon ki van tömve a zsebe. Beleenyúlok, hát föld. Én bolond még veszekedtem is, minek piszkítja el a ruháját.

BÖDÖR: Nem piszok az, asszony! Föld!

BÖDÖRNÉ: Hazahozott egy zsebbel a földjéből.

FERI: Ennyire odavoltak azért a rohadt földért?

BÖDÖRNÉ: Ne mondd, fiam, hogy rohadt föld!... Nem tudsz te semmit!

FERI: Maga mondta! Hogy soha a büdös életben annyit nem dolgoztak, mint egyéni korukban. Hogy cselédként a felét sem kellett dolgozni.

BÖDÖRNÉ: Aztán te azt panasznak hallottad?

FERI: Mi másnak hallottam volna?

BÖDÖRNÉ: Rossz füled van. Nem panaszkodtunk. Nem vetted észre?

FERI: Ha ez a dicsőség, akkor nekem sose jusson belőle.

BÖDÖRNÉ: Úgysem érted. Ti már más világban éltek. De akkor akármelyikünket megkérdezték volna, mi kell, a Dárius fele királysága vagy a föld, mindnyájan a hat holdat választottuk volna. Nekünk az volt a legnagyobb. A föld... És megkaptuk. Hát persze, hogy úgy dolgoztunk, mint a bolondóra. Eleivel nem volt semmink. Nem úgy volt, mint a parasztnak, aki a két három holdja mellé kapott még ötöt-hatot. Annak volt legalább szerszáma, tehene. Nekünk meg a pusztát két kezünk. Dolgoztunk hát látástól vakulásig. Mert bennünk volt a remény. Hogy most már van miért dolgoznunk. Ti már könnyen beszéltek. Még ki se jön a gyerek az anyja hasából, már cipőt húztok a lábára. A testvéreidnek

cipő? Téli nem tudtak iskolába járni, mert nem volt cipőjük. Pedig hogy mondogatta a Fodor tanító úr, hogy Józsinak fölsőbb iskolába kellene mennie, mert hogy annyira éles az esze. Aztán mi lett belőletek, egyikőtök se tanult.

FERI: Ha kétkeziek lettek is a gyerekei, nem kell velük szegyenkezni!

BÖDÖRNÉ: Jól van, jól van, én csak a reménységemet mondom. Hogy majd tanulhattok, szép cipőben meg szép ruhában jártok, nem kell benneteket ringybe-rongyba öltöztetni... Azt jelentette nekünk a föld. A reménységet jelentette.

FERI: Két unokája jár gimnáziumba, mit akar?

BÖDÖRNÉ: Semmit se akarok... csak mondom neked a régi világot. Belefelejtkeztem... *(motorberregés)* Na megjött a Pisti gyerek. *(a motor megáll)*

PISTI: Jóestét. Mariska néném, meghoztam a bort.

BÖDÖRNÉ: Köszönjük Pistikám. Megismered Feri bátyádat?

PISTI: Persze. Tavaly is találkoztunk öregapámnál.

BÖDÖRNÉ: Na itt van e! Öregapád is... Éppen a régi dolgokról beszélgetünk Ferivel... Az a Szittyá nevű mérnök mérte a földet.

ÖREG: Mérnök úr! Amit nekem mértek az kétszáz öllel kevesebb.

MÉRNÖK: Ne vicceljen már, csak nem azt akarja mondani, hogy maga tizenegy holdon látja, hogy kétszáz öllel több vagy kevesebb.

ÖREG: Nem több. Kevesebb kétszáz öllel. Méresse csak utána.

BÖDÖRNÉ: Na aztán leesett a mérnök álla. Mert tényleg öregapádnak volt igaza.

PISTI: Még ma is nagyon büszke rá. Nekem is elmondta vagy kisézerszer. Meg a fókát is mondja mindig, az nagyon tetszik neki.

BÖDÖRNÉ: Az ám, a foka! *(nevet)*

MÉRNÖK: Mit akar, Viczina?

VICZINA: Az ényimet tessék elsőnek mérni, mert a fókát a gyerekekre hagytam.

MÉRNÖK: Mit? Fókát? Talán jegesmedvéje is van magának? *(nevetés)*

FÉRFI I.: Van ennek elefántja is.

FÉRFI II.: Olyan kicsi fekete elefántja, tudja mérnök úr, amelyik nagyokat ugrik.

BÓDÖR: A falkát mondjuk fókának, mérnök elvtárs. És amondó vagyok, hogy tényleg a Viczináét mérjük elsőnek. Mert vissza kell neki menni a fókához.

BÓDÖRNÉ: Szegény Viczina, az is odaát van már.

FÉRI: Öreganyádék?

PISTI: Köszönöm, megvannak úgy öregesen. Mariska nénémet irigylik, hogy kintmaradt a pusztán.

FÉRI: Nem tetszik nekik a faluban?

PISTI: (nevet) Azt mondja öreganyám, hogy nagyon nagy a forgalom. Sokat mondok, ha két autó vagy motor elmegy ott napjában.

BÓDÖRNÉ: Az biztos, nagy ott a forgalom, igaza van öreganyádnak. Igyál velünk egy pohárral. Egészségedre. Köszönjük, hogy kihoztad a bort.

PISTI: Mindenhogyan vissza kellett jönnöm, ma éjjel én vagyok az ügyeletes a marhák mellett.

FÉRI: Mondd Pisti, igaz-e, hogy lebontják a pusztát? Hogy csak az istállók meg a gazdasági épületek maradnak?

PISTI: (bizonytalanul) Hááát... azt beszélék.

BÓDÖRNÉ: Csak kacsintgassatok! Azt hiszitek nem látom, hogy kacsintgatók!? Dehogy bontják. Hiszen annyit se ér meg, hogy lebontsák. Majd ha összedől magától, akkor eltakarítják. De addigra hol leszek már én!

PISTI: Nekem muszáj mennem. Isten velük. Aztán csak szóljon, Mariska néném, ha kell valami a faluból.

FÉRI: (Kikiséri Pistit) Köszönjük. Pistikám, hogy ránézel néha.

PISTI: Nem akar elmenni, mi?

FÉRI: Nem.

PISTI: Azt beszélék a faluban az öregasszonyok, hogy valami jelet hallott.

FÉRI: Milyen jelet?

PISTI: Azt nem tudom. Csak annyit, hogy jelet hallott.

BÓDÖRNÉ: Mit pusmogtok ott?

PISTI: Isten vele, Féri bátyám. (felberreg a motor)

BÓDÖRNÉ: Mit mondott a gyerek?

FÉRI: Semmit.

BÓDÖRNÉ: Na, mindjárt forr. Milyen jó kis tűzhely ez, látod. Egykettőre meg-

fő rajta az étel... Igyál még egy pohárral... Koccints anyáddal! Most én is megengedhetem magamnak.

FÉRI: Isten éltesse!

BÓDÖRNÉ: Látod, milyen szép ez a rőzsetűz! Nagyon szeretem nézni a tüzet... Ti gázzal főztök, igaz?

FÉRI: Villannyal.

BÓDÖRNÉ: Ajjaj... Nézd meg milyen szépen lobog ez a rőzse... Igen... ez a kettő. A tűz meg a vér.

FÉRI: Mi van a vérrel?

BÓDÖRNÉ: A vérben van az élet. Akinek elfolyik a vére, az sohasem támad föl.

FÉRI: Senki sem támad föl, anyám. Meghalunk, elrohadunk.

BÓDÖRNÉ: Mit tudsz te! A vérben van az élet! Ha meghalok, ne hagyjatok fölboncoltatni.

FÉRI: Kár ezen jártni az eszét. Messze van az még.

BÓDÖRNÉ: Ki tudja azt, messzi-e, közel-e?

FÉRI: Miért ásta apám a kutat?

BÓDÖRNÉ: Kertészetet akart. Mondtam mennyire bolondja volt a kertészetnek.

BÓDÖR: Aranybánya lesz ez, Mariskám. Öntözünk, van odalent elég víz. A csodájára jár ennek a tiz holdnak mindenki. Majd meglátod. Jövőre üvegházat is csinálunk.

BÓDÖRNÉ: Pedig akkor már nagyon nyomtak bennünket. Beszolgáltatás, adó, meg amit akarsz. A Kósa gyerek járt ide ki, tudod, amelyik most könyvelő a téeszben.

KÓSA: Maguk még tartoznak kétszáz tojással meg huszonnégy kiló zsírral.

BÓDÖRNÉ: Honnan az anyám valagából vegyek én magának kétszáz tojást! Én tojjam meg? Azt szívesen odaadom. Meg huszonnégy kiló zsírt. Vágni nem engednek, a zsírt meg követelik. A gyerekeim meg dögöljenek éhen, mi?! Nem is anya szülte magukat, az egyszer biztos!

KÓSA: Énvelem ne kiabáljon, Bődör néni. Nekem ezt parancsolták, nekem ezt kell csinálni.

BÓDÖRNÉ: Hát a radai rosseb egye meg a parancsulóidat is! Mondd meg nekik, hogy ezt üzenem.

FÉRI: Pedig az a Kósa olyan jóra való embernek látszik.

BÖDÖRNÉ: Jóraláló?! Hát iszen nem szívesen csinálta ő se. Csak biztos muszáj volt neki... Ne félj, nem is igen mert kijárni többet. Félt a nagyszájú cselédasszonyoktól, mint a tűztől. De önélkül is elhordtak tőlünk mindent. Búzá, kukoricát... nem maradt a jószágnak egy szem se. Pedig akkor már lovunk is volt. Mondtam már a lovat?

FERI: Nem mondta.

BÖDÖRNÉ: Az oroszok hagyták itt. Olyan picike, orosz ló volt. Beteg volt szegény, nem tudott ráállni a két hátsó lábára. A katona le akarta löni, hogy ne kinlódjon tovább... de apád nem engedte, elkérte tőle a lovat... Hát az a ló... csak ült, ült éjjel nappal, mint egy szobor... Láttál te már lovat ülni?

FERI: Nem.

BÖDÖRNÉ: Nem hitt abban a lóban senki, csak apád.

BALOG: Pocsékba megy ez a sok jó takarmány, Gyula! Nem lesz ebből ló soha.

BÖDÖR: Ha nem akarna meggyógyulni, nem enne. Ló lesz ez!

BÖDÖRNÉ: Több volt talán egy hónapnál is, hogy úgy ült az a szegény ló. Egyik este jött ám Szotyori.

SZOTYORI: Gyula, eredj az istállóba, elfeküdt a lovad.

BÖDÖRNÉ: Hu, de megijedt. Szalad az istállóba, hát éppen akkor áll föl a ló. Képzeld el, fölállt... Apád nem volt sirós ember, de én azt hiszem aznap este sirt. Lefeküdtünk, elfújtuk a lámpát és éreztem, hogy rázkódik... Sirdogáltam én is örömben... Aztán azt láttad volna, amikor jártani tanította. Mert meg kellett tanítani jártani... Milyen mokány kis ló lett. Úgy elvitte egyesben az ekét, mint egy muraközi.

FERI: Azt mondja el, hogyan szakadt apámra a kút.

BÖDÖRNÉ: Ki mondta, hogy rászakadt?

FERI: Mindenki tudja, mit beszél!

BÖDÖRNÉ: (az ételt kóstolja) Na ez már jó. Várj, adok tányért.

FERI: Maga nem eszik?

BÖDÖRNÉ: Én még nem. Nézlek. Úgy szeretem nézni, amikor esztek... Nem sötét?

FERI: Így jó ez, ahogy van. (eszik)

BÖDÖRNÉ: Jaj, de sokat szenvedtünk

azzal a kúttal! Azt a rengeteg földet, amit kihúztunk belőle! Máig se felejttem el annak a rohadt kúthengernek a nyikorgását.

(nyikorgog a kúthenger, húzzák föl a földet)

BÖDÖR: (a kútból) Bírjátok még, Mariskám?

BÖDÖRNÉ: Mikor érsz már a vízhez?

BÖDÖR: Egykettőre lenn leszek. Már tocsog.

BÖDÖRNÉ: A gyerekek is úgy dolgoztak, majd megszakadtak. Karcikámat egy karóhoz kötöttük, hogy bele ne találjon esni a kútba. Ott csúszott-mászott szegénykém egész nap, a derekán a kötéllel. Mennyi föld kijött abból a kútból, te jóisten, akkora dombot csináltunk már mint a Paphegy... Na iyyál is, ne csak egyél!

FERI: Egészségére, anyám! Fogja csak maga is, ne szerénykedjen.

BÖDÖRNÉ: Tudod, akkor már elégük volt az embereknek a sok zaklatásból, arra jutottak, hogy visszaadják a földet az államnak.

BALOG: Engem nem érdekel semmi, lemondok erről a földről. Küszködjön vele, aki akar.

BÖDÖR: Én meg nem mondok le! Nem azért fúrom azt a kutat. Én ott kerteszetet csinállok!

FÉRFI I.: Elment neked az eszed, Gyula! Az is bolond, aki egy marék földet megtart magának.

BÖDÖRNÉ: Kijárt ide valami Müllner a megyétől, az nagyon azon volt, hogy csináljanak téeszcsét. De ezt nem akarták.

FÉRFI II.: Márpedig mi még egyszer cseledek nem leszünk!

MÜLLNER: Elvtársak, maguké marad a föld, együtt dolgoznak. Traktort kapnak, műtrágyát, az állam segít mindenben. Olyan életük lehet, amilyen még sohasem volt.

BALOG: Fölajánljuk az államnak a földeket és kész! Vegyék vissza. Nem közősködünk!

BÖDÖR: Én nem ajánlok föl semmit. Nekem kell az a föld!

MÜLLNER: Bődör elvtárs, hát éppen maga! Maga nem látja mi a jövő útja?! Azt akarja, hogy mindenki saját-magának kaparjon. Nem érti, hogy össze kell fogni az ország érdekében!

Magának kellene legjobban megérteni az idők szavát!

BÖDÖR: Le van szarva az idők szava!

BÖDÖRNÉ: Az emberek az egy apád kivételével lemondtak a földről és megalkult itt az állami gazdaság, vagyis hogy ahogy akkor hívták a Nemzeti Vállalat.

VEZETŐ: Nézze Bődör, maga megtarthatja a földjét, joga van rá, de nem itt. Megkapja a tíz holdját fönn a Hamarászó mellett.

BÖDÖR: Márpedig nekem éppen ez a tíz hold kell. Mit képzelsz, mi lesz a kuttammal?

VEZETŐ: Azt az ürgelekedést majd betemetjük. Bízunk csak ránk. Mit gondolsz a tíz holdja beékelődik a nagyüzemi táblák közé? Ilyen luxust nem engedhetünk meg magunknak!

FÉRFI I.: Hagyd a fenébe az egészet, Gyula! Csak te húzhatod a rövidebbet.

BÖDÖR: Márpedig én nem hagyom. Nem adom a földem!

BÖDÖRNÉ: Aznap fogta magát, lement a kútba, azt mondta, amíg el nem ismerik, hogy ez a föld az övé, nem jön ki. Minden nap vittem az ennivalót, egy kosárban eresztettem le neki.

BÖDÖRNÉ: Gyula, legyen eszed! Gyere ki, megfagysz odalenn.

BÖDÖR: *(a kútból)* Asszony, menj, azt tedd a dolgod!

VEZETŐ: Jöjjön ki azonnal, be kell temetnünk a kutat.

BÖDÖR: Csak temettesse. Ha engem is be mer temetni.

VEZETŐ: Meg kell kezdenünk a szántást, nem érti! Traktorokkal jövünk a földre. Úgy beomlik ez a maga rohadó kútja, mint a pinta. Nem érti, hogy életveszélyben van odalenn!

BÖDÖR: Magával nekem nincs tárgyalnivalóm.

BÖDÖRNÉ: Küldtek ide rendőröket, ávosokat, de hiába. Aztán azt sütötték ki, hogy tűzoltókat hoznak és kiveszik erőszakkal... De arra már nem került sor.

HANGOK: Bődörné! Mariska néni! Mariska!

SZOTYORI: Mariska, beszakadt a kút.

BÖDÖRNÉ: *(kiabál a kútba)* Gyula! Gyula!

BALOG: Ne menjen olyan közel! Meg-

indul mostmár az egész magát is betemeti.

FÉRFI I.: Engedjétek le engem egy kötéllal!

SZOTYORI: Nem mehet le senki, összemlik mindjárt az egész. Csak egy hálótól több lesz.

BÖDÖRNÉ: Gyula! Gyula! Szólj már!

SZOTYORI: Gyere innen Mariskám, beszakad alattad.

BÖDÖRNÉ: Hagyjon engem! Hagyjon! Gyula!

SZOTYORI: Az istenit a fejednek, hát te is meg akarsz halni!

BÖDÖRNÉ: Nem halt meg! Nem érti, hogy nem halt meg!

FÉRFI I.: Na jöjjön innen szépen. Jöjjön Mariskám.

FÉRFI: Szóval így halt meg.

BÖDÖRNÉ: De akkor éjjel én megraktam egy kosarat ennivalóval, kivittem a kúthoz és egy kötéllel leengedtem.

FÉRFI: Istenkísértés volt, beszakadhatott volna maga alatt.

BÖDÖRNÉ: Fölhúztam a kosarat... és üres volt... Elvette az ennivalót... Nem hiszed?

FÉRFI: Nem.

BÖDÖRNÉ: Pedig aztán így volt minden éjjel. Leeresztettem a kosarat és üresen húztam vissza... Szólongattam, de nem válaszolt... Tudom, tiltva van nekik.

BÖDÖRNÉ: *(tölt)* Akkor már egyre nehezebb voltam. Vele voltam éppen, tudod. De kimentem minden éjjel. Az utolsó éjszaka fölhúzó a kosarat, látom ám, hogy van benne valami. Tudod, mi volt benne? *(Férfi nem válaszol)* Egy aranypénz... De mindjárt tudtam... a lentiek meg akarják venni tőlem... ezzel az arannyal akarnak kifizetni... Nem adom! Nem adom! Visszadobtam az aranyat.

FÉRFI: Lázasság, anyám.

BÖDÖRNÉ: Aztán pár napig nem tudtam menni, mert megszületett... A főnökség úgy döntött, hogy a tetemet életveszély miatt nem lehet kivenni – így mondták: a tetemet. Betemetették a kutat. Elsőbb egy kis domb volt ott, most meg egy horpadás. De én aztán is kijártam oda mindig. Téged is hány-szor elvittelek. Te vagy a tanúm.

FÉRFI: Mire vagyok a tanúja?

BÖDÖRNÉ: A hangokra. Te is ott voltál, amikor az a nagy zuhulás volt. Akkor megküzdött valakikkel. De tudtam, hogy győz. Legyőzi őket... Nincs több olyan ember, mint az apád!... És győzött is, mert azóta is gyakran hallom, hogy mulat. Valaki citerázik neki. Csak tudnám, hogy kicsoda. Valami szép lány. Biztos.

FERI: Anyám, holnap maga is eljön velem Fehérvárra. Aztán a holmijáért majd később visszajövünk.

BÖDÖRNÉ: Látom, hogy nem hiszel nekem. Azt gondolod, hogy megbolondult az öregasszony. Ugye, azt gondolod?

FERI: Dehogyan gondolom. Csak nyugodjon már meg.

BÖDÖRNÉ: Gyere el velem. Eljössz velem. Hallgasd meg magad.

FERI: Most? Az éjszaka kellős közepén?

BÖDÖRNÉ: Félsz?

FERI: Dehogyan félek. Menjünk, ha annyira akarja.

(*mennek az éjszaka neszei között*)

BÖDÖRNÉ: Erre hordtalak a karomon.

FERI: Nem is találunk oda ebben a sötétben.

BÖDÖRNÉ: Ne félj te attól, bekumott szemmel is odatalálok. Na itt e, ez a kukoricás. (*zizegnek a kukoricalevelek*) Itt vagyunk. Érzed ezt a kis völgyet.

FERI: Itt volt a kút?

BÖDÖRNÉ: Itt. Hallgass! Figyelj csak. (*hosszú csend*) Hallod?

FERI: Nem hallok semmit. (*Tompán, mintha valóban a föld alól jönne, hallatszik, ahogy több citera játssza az Elküldött a Sárát*)

BÖDÖRNÉ: Most se hallod?

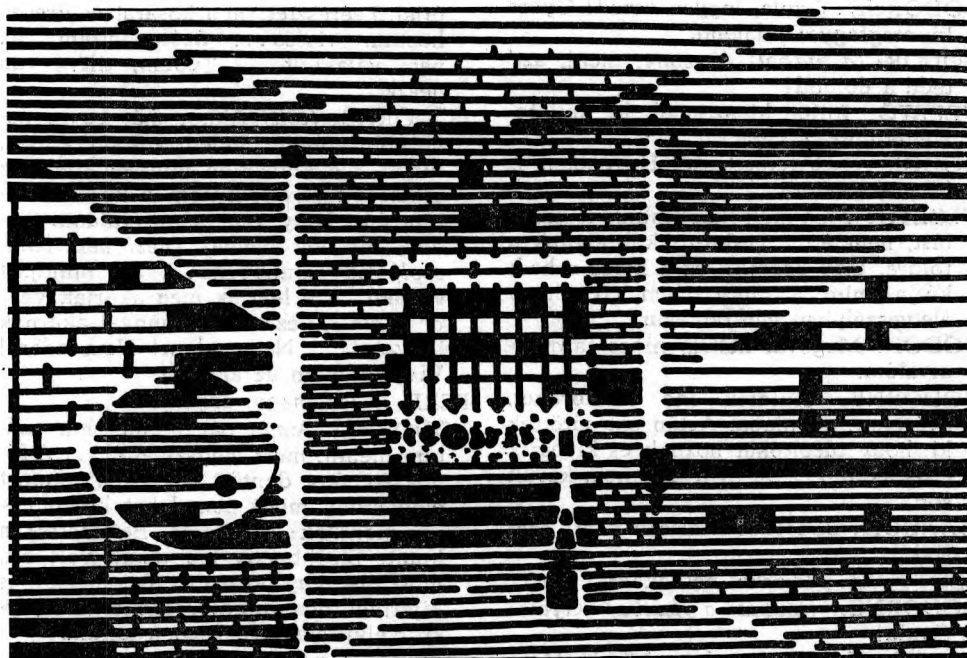
FERI: Mit hallanék, nincs mit hallani. (*A zene egyre erősödik, harsog, már a szavakat is alig lehet tőle hallani*)

BÖDÖRNÉ: Nem hallod? Most se hallod?! (*kiabál, túlharsogja a zenét*)

FERI: (*ő is ordít a zene miatt*) Csönd van itt, anyám, csönd!

(*a zene még egy darabig harsog, aztán megszakad*)

V É G E

Egy névtelen fejszoborra

*Ha magány, legyen magány, de társul
a csillagokhoz,
meg ahhoz az árva és fölfoghatatlan
fogalomhoz,*

*hogy emberiség. Némán szűkítem, úgy
tágítom a kört
magam körül. A gondolatommal terelem
a levegőt.
Feltétel nélkül, csak arra a kétszer-
kettőre vágyom,
ami a lélegző terek a teketerigónak
a faágon.*

*Csődítem a hiányt ötmilliárd felől,
mert a lét kié?
Szorítom a csontjaimra. Mint hegedűt
a szív fölé.*

Telehold

*A keserű férfi, aki
testével a nő édes testét rengeti.
Kinn a telehold fénye őrzöng
az úton, a háztetőkön.*

*Mintha nem lenne mögöttük a küszöb
az Isten kapufélfái közt.
A fél-Föld éjszakában ők csak itthon.
Vannak egymásban otthon.*

*Mintha ez a Földecske nem a semmin gurulna,
nem húznák maguk után kifúlva
a történelmet föl-alá.*

*És nem mászna utánuk a halál.
Mint az ég szájában a lombok, külön forognak,
veritékeznek, jajongnak.*

A KORSZERŰSÉG JEGYÉBEN

– Bihari Sándor költészetéről –

Napjaink költészettel kapcsolatos vitáinak egyik gyakorta visszatérő kérdése a folytathatóság; szokás ezt úgy is mondani: a líra az önvizsgálat korát éli. A térvész veszélye, a szerepben való megingás, amit emlegetni mintha divat is lenne, persze nem ismeretlen a líratörténetben. A költészet feladatának újraértelmezése kapcsán *Éluard* például a következőket írta 1952-ben: „...mernünk kell összegezni tárgyakat és érzéseket, szerelmet és gyűlöletet, színeket és formákat, korokat és égöveket, s azt az ezernyi sajátságot, amelyre William Blake azt mondta, hogy *„az emberek különbségeik révén egyenlők*». A költő beleviszi érzékenységet, ítéletét, képzeletét a való világba, amelynek legyűrészére és átalakítására hivatott.” Majd néhány sorral odébb még hozzátette: „Legyen a költészet a cselekvés eszköze...”

Érdemes megfigyelní, hogy a költő, akiről itt szó lesz, más szavakkal, de lényegét tekintve ugyanezt fogalmazta meg, amikor egyik korai (az *Utóhang a megpróbáltatáshoz* című) kötetének fűlszövegében céljairól beszélt: „A költői hagyományok és a mai kor igényeinek vonzásában valami egészen új, de mégis helyénvaló, természetes költészetet akarok csinálni.” E hitvallás érvényét erősíti *Babits* című későbbi műve, mely versben visszhangzik rá a prózában kimondott gondolatokra: „hinni, hogy ének még oszt és szoroz, / fegyverek egyensúlyában szájra venni / esélyt, mely a jövőbe visszahoz.”

Tekinthetnénk akár szokásos programversnek *Bihari Sándor* költeményét, ha csupán a költő-előd szellemének alkalmi fölillantásáról adna hírt. De a mából visszszugárzó hódolatnál fontosabbnak érzem annak a sajátos szemléletnek a megnyilvánulását, ami jelen pillanatban is egyik meghatározója Bihari költészetének; nevezetesen a történelemben-gondolkodást. Ez a történelem és a jelen közös, oda-vissza érvényes megközelítését jelenti. A *Babits* című vers is a jövőbe-visszatérés problémáját állítja középpontjába.

„Gondolhatok a dédapámra. És a dédapja dédapja gondol / a dédapjára. Ki sem látszik a honfoglalásból. / / Ez a zsigerekből-zsigerekbe-történelem történt velem. / Ez az időmenti ország az idegvégződéseken. / / És Tinódi Lantos Sebestyén kolleaga hang-doboza / az én hiúságomat is rezonáltatja vala.” – olvasható az 1980-as, *Rajzok a levegőre* kötet címadó versében. Mindamellet az sem lehet véletlen, hogy Tinódi mellett feltűnnek a könyvben olyan nevek még, mint Balassi és Ady, József Attila és Nagy László, Rimbaud és Kormos István, Déry és Örkény, Vörösmarty, Zelk és Lorca. És folytatható a sor Latinovitsig, Juhász Ferencig bezárólag.

„Tessék a versért egy kicsit megszenvedni – úgy látom, kerülne más is, jobb is.” József Attila fél évszázaddal ezelőtti felszólítása ma, az álversek futószalagtempójú gyártása idején – sajnálatos – aktuálisabb talán, mint ötven éve volt. Az „egyetlen lakható mondatért” való küzdelem más munka, mint amit a versnek gondolt ilyen-olyan szövegek tömeggyártása sejtet, de munka. Szívós és konok harc a nyelvvel. Lehet ezt a tényt elegánsan figyelmen kívül hagyni, bár végül is tagadni hiábavaló. Éppen Bihari Sándor költészete az egyik legjobb példa, hogy a költő csak a nyelv teljes birtoklása révén alkothat valóban hitelesen. Ebből a szemszögből, vagyis a verseszközök finomodása, tökéletesedése terén a *Lélegzet* című kötet fordulópont Bihari pályáján. A megelőző idők kissé túlbeszélt verseit innentől a fegyelmezetten fogalmazott, nagyudvarú metaforákra épített művek egész sora váltja fel. A vallomáslírát ironiával elegyítő, gondolati költészet dokumentuma a *Léleg-*

zet című könyv. Modellt uraló, de meghökkentően egyéni alakításuk folytán a rutint eleve kizáró opuszai közül legalább cím szerint érdemes kiemelni a *Jegyzetek Európa szélén*, az *Utókor*, a *Történi*, a *Játékidő*, a *Kő* című verseket. A könyv záróversében, a *Króniká*-ban olvasható: „...érhetünk időbe, / mikor lehet fűteni / a kinyitott fridzsiderrel is.” Hűvös, borzongató szélfúvás ez a jövő felől, lesújtó kép a megválthatatlan emberiségről, s a következő kötetben, mintegy párhuzamként, az ihlet szembenűnően másrendű, a „mégis-van-remény” szólama erősödik fel; a hit a szó erejében: „Mielőtt rájuk idő ereszkedik, / s az isten pihenni megy, / a himbáló vesszörök / teherbírása kipróbáltatik” (*Szombat*) A válság utáni felfrissülés, a belátó józanság bontakozik ki a továbbiakban a közösség helyzetének történelmi távú vizsgálatából is. A meggyőződés, hogy igenis lehet oldani történelmi-politikai-magánemberi skizofréniáinkon, adja Bihari Sándor költészetének korszerűségét. A pályatárs, *Orbán Ottó* szavaival: „Dolgunk nem kevesebb, mint fölhaladni a lakható földgolyót.”

A 70-es évek végén született művekből kitetszik, ezen periódus fő stílusbeli sajátossága az egyre gazdagabb képrajzás; a rusztikus leírás és a gondolati közlendők közös szálból összeszőtt metaforája élteti a verset, mindehhez lenyűgöző nyelvi erő járul. Ugyanakkor frissítőleg hat a szövegre az elégikus és az ironikus hangnemek együtt-alkalmazása. Bihari a lehető legteljesebben igyekszik átélteni a létet, de tapasztalatait, élményeit némi távolságtartással jeleníti meg; innen költeményeinek különös feszültsége. A fogalmazás itt-ott észlelhető darabosságát pedig a téma részletekre kiterjedő körülírása magyarázza. Ahogy *Christopher Middleton* írja: „A költészet: a teremtés aprólékos szövegmagyarázata. Olyasvalaki szerkeszti aggályos gonddal, aki maga is részt vesz a teremtés művészetében.”

Bizonyára nem véletlen, hogy a természetesebb stílus kialakulásával párhuzamosan a személyes élmények, valóságosan átélt élethelyzetek lirateremtő szerepe oly szembeszökően felfokozódott. S a legújabb művekben alig-alig találkozni a korábban, főképp a 70-es évek elején gyakori személyiségrejtő, bonyolultan áttételes formákkal.

A láttatás újszerűsége nyilvánvaló, ám a megváltozott jelzőmód kockázatoktól sem mentes. Bihari jól ismerte fel a napi tapasztalatokban gyökerező vers veszélyeit. Látszik ez abból, hogy a verset indító közvetlen tényeket, részérvényű konkrétumokat egy objektívebb közegbe, többnyire tág jelentésű képekbe igyekszik áttemetni. Szerencsére anélkül, hogy a versen végigsugárzó epikus fikció üres mutatvánnyá válna. Legjobb műveiben empirikus élmény és látomásosság komplexen viszonyban vannak egymással. (*Hol maradt a régi költő felesége a költeményből?*, *Halfej*, *Utazások anyámhoz*, *Haza*, *A kölyük ága*).

S talán épp a tapasztalati benyomások révén, a köznapi tények zuhatagában múlt el az az állandósulni látszó légszomj is, ami azelőtt már ihletében fojtogatta Bihari költeményeit. Míg *Az elvágott idő*-ben keserűen mereng el: „A zónák jegyzékváltása fejünk fölül beérett. / Minusz a látóhatár.”, addig a *Reggeli rege* sorai valami hirtelen felébredt könnyedséggel köszöntik a világosságot: „Mintha lenne, ami lenne. / Az anyag s a lélek meg nem repedne. / / Hibátlan isten mintha / kívül-belül mindent megigazítana.”

Feltűnő az idézett vers négy sorában olvasható fogalmak, úgy mint: *anyag*, *lélek*, *isten* uralkodó funkciója; műről műre vándorlásuk új és új hitelű jelentéssel gyarapodik. Gyakori előfordulásuk nem zárja ki gazdagságukat, képesek a változatosság hatását kelteni, noha alig több, mint öt-hat olyan fogalommal bővül csupán körük, amelyek szintén jellegzetes motívumai a Bihari-verseknek. (Ha „a jó mű elemeiben csak az él, ami bennük közös”, akkor szükségképpen annál *jobb* a mű, minél *több* közös található az elemek belsejében. – idézi Somlyó György *Jakobsont.*)

A *tű*, *csillag*, *ige*, *gond*, *remény*, *történelem*, s a már említett *anyag*, *lélek*, *isten* vissza-visszatérő fogalmaira íme néhány mondatbeli példa: „Mint a férfi szakállából ha megöszül / dől a történelem a fűből.” (*Helyzetek*), „De amikor elengedtek a történelemből, gyönyörű nacionálém / fölött az úr azt kérdezte: Maga

hülye? És én / / lábamnál a bekötött, naftalinszagú csillagokkal, / hogy nem vagyok hülye, azt dadogtam." (*Utazások anyámhoz*), „S nemcsak a gond lesz a gondom...” (*Nyikorognak a fák*), „Mintha hasztalan csikorogná elő magát a csontok / közül a remény...” (*Depresszív*). A kiemelt példák is sejtetik, de további idézetekkel méginkább bizonyítható, legtöbbször talán a *történelem* tér vissza a motívumok közül. Elemi közelségét még egy-egy intimebb pillanat föllevenítéséből is kiérezni. (*Folyamodok hozzád, Nyarak, A csontjaim mögül fénylik.*) Szükséges hangsúlyozni, a történelmi hangoltság nem régi példák egyszerű aktualizálását jelenti itt. Ha mindenképpen sarkítani akarnám a kérdést, inkább azt kéne feltételeznem, hogy a vers Bihari számára út a sokszor nem-embermértékű történelmi inzultustól a vállalható történésig, vagyis a történelem és egy korrektebb sors meghódításáig. A korai művekben is megvolt ez a fontosság, de a költő romantikus szemlélete sokszor elbogatellizálta a lényegét. Ma illúziótlanabb a költemény. A dolgok néven nevezésének nosztalgiája szól a *Kedd, szerda közt* soraiból: „Vagyok. Csak a honnan-hová két vége senkié. / A Vénusz nevezetű asszonyosság hunyorog / az ég alá, a kovácsoltvas-priccszerekre. Ahogy / a történet hamujában az evidencia dadog.”

Bihari etikája azáltal válik cselekvéssé, hogy a költő végül is nem áll meg a tudomásulvételnél. Elvesztünk lassan minden kiszámíthatót, az isten sportot űz velünk: „Nézem magunkat. / Vagyunk, mint mikor az isten önmagával sakkoz.” – írja, de egyben azt is érezteti, hogy ez a botrányos játék nem lehet a sorsunk; valami egészen komoly, megőrizni-érdemes meggyőződéssel vall erről: „Fiú ténfereg a soraim alatt... / A summát, hogy ebédel-e az emberiség minden nap, / majd neki hagyom, mert ebéd előtt törnek ki a forradalmak. // Ha kell neki s mert nincs más, a valóság törékeny levegőre rajzolt / folytatását hagyom rá, mint barlangrajzot. // A szemével gondolja el, hogy ami nincs, nem hiányzik / az embernek. Csak ami van, az hiányzik.” (*Rajzok a levegőre.*)

Bihari Sándor költészete a tűnődés drámája. Világsszemléletét a pontosan érzékelt történelmi és jelenidejű konfliktusok ellenére, vagy éppen azokkal együtt, egyfajta bizakodás jellemzi. „Leszakítanám már magamat / a gond gondolatáról. Nem szabad.” – mondja egyik versében. Magasfokú erkölcsi magatartás ez, egy újszerű – hadd mondjam ki mindenféle mellékiz nélkül – *közéleti költészet* alapja. Annál inkább meglepő, hogy míg a kritika annyi kevésbé életképes műről igazolja rámenősen a maradandóságot, Bihari Sándor munkáit legalábbis visszafogottan kíséri. Nem feladatom itt az okok keresése, és még csak nem is a kárpótlás, sokkal inkább a belátás; az eszmei-formai fejlődés egyértelműsége miatt írom le: meggyőződésem, hogy mindnyájunknak szüksége van az olyan kollektív érvényű józanságra, amit a költő *Versek* című összefoglaló költeményének egyik szakaszában így fogalmazott meg: „...tudni kell az embernek babits mihályul, / józsef attilául, / hogy akik egyedül kerengünk, majd külön is / valamivé összeálljunk.”

Fényképek a hegyeken túlról

Kezek: könyörtelen imára kulcsoltak, rózsafüzért morzsolgatók, gyermeket ölelők, szülőkbe kapaszkodók. Tétován egymáson pihenő kezek. A jelenidő előtt vigyázzban álló gyermekek: kezük combjukra tetoválva . . .

Breughelian szomorú és időtlen gyermekarcok.

Istenben reménykedő tekintetek, mégha a szájszeglet kételkedő is.

Istent vádoló tekintetek, mégha a szájszeglet kételkedő is.

Arcokra szakadt történelem – végtelenbe hasadó arcvonások.

Mosoly, amely lehet a sírás előtti pillanaté is.

Viselőjének idegszálaival kivarrt ingvállak.

Mozdulatlanná pólyázott jövőendő.

Gyönyörű asszonyok: tekintetük megtörik az ezüstjét vedlő tükörben.

Szájzára a nyelveket bomlasztó időnek.

A foggal születettek belülről morzsoló síremléke.

Egy asszony Krisztus-fejtartása.

A háttérben keresztfa, jegenye-uniformis, mennytelen égbolt.

Lecsukódó szemek napfogyatkozása.

Belevakulsz . . .

A kitépott film – fényhamu. Szemgödrünkbe csapódik . . .

Didergő ujjunkkal kibetűzhetetlen a Halotti Beszéd.

A közel és a távol

Csak most, harminchárom év, Krisztus derékbátort emberöltője után sejtem, micsoda nyomasztó titka volt a jegenyéknek. Nem, nem a hadakútjáról lezuhant és földbe fúródott kísértetlovások tollforgóiról van szó, akik ma is vágtába fognak, ha feltámad a szél. (Ez mondának szép – de annak is csak messziről, akár a hősiesség vagy – még inkább – a hősi halál.) Nem is a mértanpélda rajzban valóságos, képzeletben átfogó jegenyeárnyékára gondolok. Nem a kiszámíthatóságra.

A fa tövében állok. Nézek, mintha fészket keresnék . . . Föl az égre, a kékséget boronázó ujjlenyomatra. (Ki pörgetheti ilyen egykedvű biztonsággal szemfedőnket?) Ahol sudarasan szétválík a törzs, szerelmes combok szürke, pompeji náaszát látni. Évgűrűző remegéseket. A telt ecset lassan imbolyog, szellemidéző nyikor-

gással mázol. Varjak feketéjével tröccsenti be a felszántott földet. Csak a csonttá száradt szipirtyóág mozdulatlan. . . egy polip nyársra húzott karja . . . emberből kihúzott történelmi lázmérő: görcsbe ránduló karó . . . Szertelen lomb-taps – szigorú lomb-éberség. Meg-elevenedik mindaz, amit mesének, hihetetlen históriának hiszünk. (S mert később – mondjuk, a későbbi fél emberöltőben kiderül; a mese egy része történelem, s a történelem jelenidősen igaz – szívesen gondolunk a kerekded mesékre.) Hátrálunk. Visszafele a jegenye árnyékán. Derékszögből a végtelenbe. Felnőttkorból az öregségbe. Míg félelmeink ismét sorba nem állnak . . .

MELIORISZ BÉLA

Akkor a tengert is

*Mint kilincsen a kéz párás nyoma
elmosódik a hosszú part hirtelen
s szívemre zúdul régmúlt telek hava
szombaton darabka húsért álltam
topogtam a hóban azt hittem álmodom
még sosem láttam annyi viisszeres lábat
nagyon árvának éreztem magam
anyámat idéztem biztatásul
s tűnődtem hogyan kell ügyesnek lennem
ha lassan haladt a sor
volt időm ebédeket is elképzelni
különösen vasárnapi levesekre
gondoltam szívesen s már gyakran
sikertől elérnem hogy éreztem
a párolgó húsleves illatát
mitagadás valószínű kéjenc lettem
lassan szedtem a levegőt
hogy hosszabb ideig csiklandja
orromat a finom pára s ha késtek
a véres kötényű szállítók
még utcán talált a gyárak
ebéd utáni kúrtszava és akkor
a tengert is kitaláltam magamnak
a partszegély kövein habzó hullámokkal
verőfényben s mint utóbb kiderült
egyéb mediterrán jegyekkel*

Emberi környezet

III.

A kis szőke

Hárman voltunk testvérek, mindhárman szőkén születünk, egyedül András maradt meg közülünk fölött korában is szőkének. Már régen elmúlt húsz esztendő, szüleim még mindig „kis szőkének” becézték. Ő volt apám kedvence. Elég volt ránéznie, máris ellágyult. Ha volt valaki, akiről apám gondoskodni akart, akinek a sorsát szíven hordta, András öcsém volt az. Épp azért fontos az ő története.

Van egy pszichológiai elmélet, ami szerint az a gyerek, aki szülei akaratára ellenére látta meg a napvilágot, hátránnyal indul a siralmak völgyében. Az elsőszülött én voltam, utánam Laci öcsém következett, ő mindössze néhány hónapig élt, majd világra jött Ilma húgom.

Anyám ez idő tájt tudta meg, hogy a gyermekáldást korlátozni is lehet; ezt a tárgyat is mély *hallgatás* övezte. E fölvilágosítás nélkül minden bizonyítással szériában állította volna elő a kis Grandpierreket, akárcsak Ella néni, édesanyám azonban közölte apámmal, hogy ami az ő közreműködését illeti, ne számítson a bővített újratermelésben való részvételre.

Fogadkozását egy selejtes óvszer lékelte meg. András öcsém megfogant, majd a szabályos várakozási idő letelte után megszületett, mintha megerősíteni akarta volna a fenti elméletet: gyöngén, véznán, betegesen, de szőkén és bájosan.

Örök róla egy gyerekkori fényképet, bővöletesen szép volt. Mindenki körülötte, a „kis szőke” körül ugrált, hiszen hosszú időbe tellett, amíg megszokta a földi létet s kiderült, hogy nem megy el közülünk. Az ő révén ismertem meg a tokaji aszút, Szilágyi bácsi, a házi orvosunk, ezt rendelte neki erősítőül, olykor – és ha nem tartózkodott a közelben senki – én is húztam egyet-egyet az üvegből. Ízlett. Apám mindig becsülettel helytállt, valahányszor extra költségek merültek föl, nyilván összezsugorgatott valamilyen tartalékalapot, fizetett ám ugyanakkor félhangon panaszkodott.

Mivel kedvence egészsége forgott kockán, ezúttal tiltakozás nélkül szurkolta le a pénzt az erőt adó aszura, ami talán megmenti a lét és nemlét határán habozó gyereket. András sápadt arcocskáján kiütkezött a verejték, hunyott szemmel feküdt, sovány teste alig-alig emelte meg a paplant. Hónapok múltak, amíg szervezete úrrá lett a betegségen. Talán ez a hosszú hónapokra nyúló aggodalom indította el azt a folyamatot, aminek a végén a kis szőke apám kedvence lett.

Pestre költözésünk idején András tizenharmadik évében járt, apám ahogyan hithű kálvinistához illik, a Lónyay utcai gimnáziumba íratta be. Közel-

ben, a Ráday utcában laktunk, apám dolgozószobája és a háló között volt a szalon, ott ebédeltünk, vacsoráztunk, napközben ott tartózkodtunk és ott is tanultunk, ki-ki a maga zugában, ki-ki a maga módján. Öcsém füttyörészve.

Az a szokása, hogy fejét jobb tenyerébe megtámasztva, András tanulás közben halkán, tehát egyáltalán nem fülsértőn, nem bántón füttyörészett, sok vitára adott alkalmat. Apám több ízben elmagyarázta, hogy a két műveletet, úgymint a tanulást és a füttyülést nem lehet egyszerre végezni. Mire a kis szőke szelíd, de megingathatatlan makacssággal hangoztatta, hogy csak füttyörészve képes tanulni. Az ő álláspontja győzött. Talán azért, mert ha valami jókedvre derítette, apám is diszkrét füttyszóval könnyített a lelkén.

Mindazt, amit idáig elmondtam, elsőkézből tudom. Repatriálásunk után egy esztendő Pesten töltöttem, csak aztán utaztam Franciaországba, Belgiumba, Pécsre. A továbbiakat részben hallottam, másrészt logikai összefüggésekből következtettem ki. András rendületlenül füttyült, a gimnázium tanári kara apám iránti tiszteletből áttámogatta egyik osztályból a másikba. Érettségire azonban nem akarták engedni. Az igazgató behívta apámat és közölte vele, vagy ráncba szedi a fiát, vagy – és ezt látja célszerűbbnek – vigye más iskolába, hogy ott szerezze meg az érettségi bizonyítványt.

A kontraszelekcióra már a Horthy korszakban nagy gondot fordítottak, gondoskodtak hát egy gimnáziumról, Nagyboroszlón, ahol minden úri csemetének, azaz az uralkodó osztály leendő tagjainak szavatolták az érettségi bizonyítványt, ha taknyanyála egybefolyt, akkor is. Ide vitte le apám öcsémet és kosztkvártélyra elhelyezte egy „jó embernél”, aki annyira jó volt, hogy védencsége mellett András rászakott a rendszeres ivásra. Az érettségit mindazonáltal sikeresen letette.

Miután öcsém a jövőző hülyeképzők e korai előfutárától megkapta az érettségi bizonyítványt, apám közölte vele, hogy a debreceni egyetem orvostudományi karára kell beiratkoznia. Homály fedí, miért esett választása éppen Debrecenre. Én ekkor már a pécsi egyetem hallgatója voltam és öcsémmel a karácsonyi és húsvéti vakációban találkoztam. A nyarat általában nem töltöttük együtt.

Három esztendőn keresztül minden vakáció alkalmával megmérkőztem vele, azaz három esztendőn keresztül betoltam a hálószobában az ágy alá. A negyedik esztendőben a mutatvány nem sikerült. A kis szőke törekenynek, véznának született, Debrecenben viszont megizmosodott. Ha eszébe jut revánsot venni rajtam, könnyűszerrel betolhatott volna az ágy alá. Csakhogy neki ilyesmi meg sem fordult a fejében.

Kontaktust teremteni öcsémmel bajosan ment, nem is alakult ki közöttünk meghitt viszony, azelőtt sem volt közlékeny, nem tűnt hát föl, hogy nemcsak tanulmányait nem hozza szóba – de hallgat diáktársairól, nem említ együtt elkövetett csínyeket, olyasmiket, amiket Pécsen csináltunk kollégáimmal: – például legurítottunk egy üres hordót a Petrezselyem utcába torkolló, kövel borított kis sikátorokon – mintha a végítélet dörömbölne – vagy kicseréltünk egy csomó cégtáblát, a bábosszonyét a kárpitoséval, az ügyvédét a kötélfonóéval stb.

Apám az ellágyulásig szerette Andrást és mindent hajlandó lett volna elkövetni, hogy drága fiacskája boldoguljon. Mindent, kivéve azt, hogy kifürkésze, mi érdekli öcsémet, mihez van tehetsége. A terv, hogy saját elpacázott orvosi karrierjéért öcsém orvosi karrierjében leljen kárpótlást, annyira elfoglalta, hogy semmi másra nem maradt ideje.

A legkézenfekvőbb alkalmakat sem használta föl tájékozódásra, például kényszerű látogatását a Lónyay utcai gimnázium igazgatójánál, akitől megkérdezhetette volna: mi a kifogásuk a gyerek ellen? Miért akarnak megszabadulni tőle? Miért tanácsolják el közvetlenül az érettségi előtt?

Csupa olyan kérdés, ami önkéntelenül tolul a szájra és amire egy szerető szülő szorongva várja a választ.

Elképzelni nehezen tudom, miként folyhatott le a tárgyalás apám és az intézménye jó hírnevét óvó igazgató között.

– Méltóságos uram – mondta az igazgató –, nem is tudom, hogy kezdjek hozzá, annyira kellemetlen ügyben kérttem ide.

– Parancsoljon – biztatta apám.

– András fiáról van szó.

– Andrásról? – tudakolta apám föllobbanó érdeklődéssel.

– Jövő esztendőben állna az érettségi bizottság elé. Nekem és a tanári karnak az a meggyőződésünk, hogy intézményünk jóhíre forogna kockán, ha megkapná az érettségi bizonyítványt. Elbuktatni viszont nem akarjuk.

Valami ilyesmit közölt vele az igazgató. A közlés bizonyára fájdalmasan érintette apámat, ezt persze nem mutatta ki, meglepetését úgyszintén elrejtette.

– Ez minden? – kérdezte miután szavára lelt. – Hát akkor – mondta, fölállt, kezet nyújtott – köszönöm, igazgató úr, köszönöm.

– Minden jót, Méltóságos uram.

Az igazgató dermedt-zavartan bámult a távozni készülőre. Az ajtóig kísérte s miután útjára bocsátotta, eltűnődött.

Pontosan ugyanígy tűnődöm én is azóta, mert megfejteti semmiképpen nem vagyok képes apám viselkedését. Az igazgató talán valamelyest meg is sértődött, hogy a látogató csöppet sem kíváncsi az ő véleményére, az övére, aki az egyik legjobb fővárosi középiskola vezetője.

Andrásnak volt annyi esze, hogy belássa, az érettségi beléptidij az úri társaságba, hiánya úgyszólván leküzdhetetlen hátránnyal jár. Annál kevésbé tiltakozott hát az érettségi megszerzése ellen, mert tudta, hogy ingyen adják, a legcsekélyebb erőfeszítést sem kell tennie.

Annyira nem volt közönyös, hogy rá ne eszmélt volna, hogy ő apám kedvence. Kedvező helyzetét ki is használta, apám jóvoltából komplett ruhatárral utazott Debrecenbe, ide érte a szmokingot; a zsebpénzt is viszonylag bőven mérte apám, sőt kisebb adósságait szó nélkül kiegyenlítette. A nagyobbakról a botrány kipattanásáig senki sem tudott.

Ami az egyetemet illeti, a pusztá gondolatra, hogy éveken keresztül olyan szörnyűségekkel kell foglalkoznia, mint az anatómia, a fizika, a kórtan – Andrást a hideglelés környékezte. Megpróbált korrekten játszani s a maga renyhe, lomha, langyos, lusta, tesze-tosza módján közölte apámmal, hogy semmi kedve orvosi tanulmányokat végezni.

Apám mintegy félálomban háritotta el a kis szőke ellenvetését.

– Majd megjön a kedved.

Megjön a kedve egy olyan gyereknek, akinek soha semmihez nem volt kedve, aki se bélyeget, se lepkét, se virágot nem gyűjtött, nem lelte kedvét az olvasásban, a muzsikában, legföljebb részegen bömbölt a vele egyivásúakkal úgynevezett magyar nótákat? Nem tudom, miként képzelte apám, hogy András megingathatatlan közönye, egykedvűsége, egy napon hivatástudattá változik. De szentül hitte, hogy így lesz.

Becsületére legyen mondva, András, noha jószerint mindenkor kitért a küzdelem, kitért mindennemű erőfeszítés elől, nem adta meg magát.

– Ne kényszerítsen apa, hogy orvos legyek. Inkább helyezzen el valahova állásba, majd meglátja, hogy nem vall szégyent velem.

– Ugyan kis szökém, csak nem félsz az egyetemtől? Hiszen van neked eszed.

Csakugyan volt esze – ez egyébként apám egyedüli mentsége. Nem az ész hiányzott, ahhoz, hogy András megállja a helyét, hanem az érdeklődés. Márpedig következetes, változatlan érdeklődés az alapföltétele minden szakmának, minden mesterségnek, minden sikernek. Megfoghatatlan, hogy ezt a nyilvánvaló tényt, apám miként hagyta ki a számításból.

Csaláshoz András csak akkor folyamodott, amikor látta, hogy józan érveléssel nem ér célt. Nem ingerelte tovább apámat vonakodásával, hanem engedelmesen beiratkozott a debreceni egyetem orvostudományi karára – írd és mondd, összesen egy félévre. Egy napfényes szeptemberi napon derült ki, hogy András öt esztendőn át be sem tette a lábát az egyetemre. Júniusban közölte, hogy szeptemberre halasztja az avatást és evégett az egész nyarat Debrecenben tölti.

Említettem már, hogy a füttyülésre való hajlam közös vonása volt apámnak és öcsémnek. Apám füttyörészve készült élete nagy diadalára, öcsém doktorrá avatására, pedagógiai elveinek minden másnál meggyőzőbb igazolására. Egy nappal az avatás napja előtt, váratlanul betoppant a kis szöke, sápadtan, karikás szemmel, tétován röpdeső tekintettel, mint a lelkiismeret-furdalta bűnös.

Apám arcáról lehervadt a mosoly, ajkán elnémult a fütty, mintegy megkövülten bámult öcsémre, mint aki kísértetet lát.

Hosszú időbe tellett, amíg megszólalt:

– Mit keresel idehaza egy nappal az avatásod előtt? – kérdezte.

De hogy András egyetlen árva szóval sem válaszolt, dolgozószozájának ajtaja felé intett:

– Gyere.

Maga elé engedte Andrást, az ajtót olyanformán csukta be kettőjük mögött, mint aki magára húzza a koporsó fedelét.

Híven a családukban kötelező hallgatás hagyományához, soha pontosan nem tudtuk meg, mi ment végbe a zárt ajtók mögött.

András körülbelül egy órát tartózkodott apánk dolgozószozájában. Kijövet már nem volt sápadt, szeme körül eloszlottak a sötét karikák, sőt a tekintete valamilyen bajosan meghatározható fölényt sugárzott. Nem védekezett, nem mentegetődzött, inkább támadott:

– Előre megmondtam az öregnek, hogy semmi kedvem az orvosi pályára. De ő erőltette. Így aztán, hogy meg ne bántsam, úgy tettem, mintha tanulnék.

– És mit csináltál öt évig Debrecenben? – kérdezte édesanyánk.

– Jól éltem – válaszolt öcsém kacéran, a megbánás, a bűntudat legcsekélyebb jele nélkül.

– Nem szégyenled magad?!

Édesanyánkból elemi erővel tört ki a megbotránkozás. Az ő szemében, aki örökös takarékoskodás közepette élt s pénzügyi bűvészmutatványokkal fedezte a kiadásokat, öt elprédált év, az öt év folyamán elpocsékolt tömérdek

penz már-már megbocsáthatatlan bűnnek számított. Hol a harag, hol a szeretet hulláma kapta a hátára.

Ilma húgom megvetően elhúzott szájjal mustrálta Andrást.

Engem a trükk érdekelt, miként sikerült öcsémnek öt esztendőn keresztül részesdni apánkat, a hajdani törvényszéki bírót, aki számtalan bűnesetnek utána járt, otthonosan mozgott hát az ilyen meg amolyan csalások egész változatos birodalmában. Rendszeresen látogatta öcsémet Debrecenben, fél-évenként legalább egyszer, mindig azzal jött meg, hogy András kitűnően szigorlatozott.

– Hogy hitetted ezt el velem?

András szája körül ismét föltűnt az a sajátos, fölénybe forduló mosoly, ami azt jelezte, hogy büszke arra, amit tett.

– Az öreg látogatása mindig a Bikában ért véget. Négyesben vacsoráztunk. Meghívtam két orvostanhallgatót, ezek a vacsora fejében elmondták, hogy együtt szigorlatozunk. Én kitűnően.

– És az indexed? Azt nem kérte az öreg?

– Azt mondtam, a questurán van. Mindig elhitte.

Önkéntelenül összenéztünk, anyám, Ilma, meg én. Valamelyikünkől kipattant a kérdés:

– És most mi a szándéka veled?

András megvonta a vállát, Pilátusformán, mint aki mossa a kezeit. Halkan válaszolt, hangjában reménytelen közöny.

– A miskolci jogakadémiára fogok beiratkozni.

Döbbenten néztünk egymásra. Azt hittük, a debreceni kaland megpuhította apámat, azt hittük, levonta a következtetést. Megint egyetem és megint a családtól, azaz minden ellenőrzéstől távol.

– Te kérted, hogy Miskolcra mehess? – kérdeztem.

– Dehogysis kértem. Én állásba szeretnék menni. Meg is mondtam neki.

– Kész örület! – fakadt ki édesanyám. – Tönkre teszi szegény kis szökémet.

S mintha ilyenformán megvédelmezhetné, magához ölelte.

Noha eleve tudtam, hogy a próbálkozás zátonyra fut, bementem apámhoz és megpróbáltam eltéríteni a tervtől, hogy jogászt csináljon Andrásból. Azzal fizetett ki, hogy végre meg kell értenem, az életben sohasem azt csináljuk, amihez kedvünk van, hanem amit kell.

Öcsém tehát néhány nap múlva fölutazott Miskolcra. Hogy ott mi történt, nem tőle tudom, hanem a másik érdekelttől, akivel évek óta szinte naponta találkozunk a Lukács uszodában. András miskolci tartózkodásának második évében szeretett bele Verába, egy föltűnő szexi, csinos, de szegény zsidó lányba, aki viszonzta érzelmeit. Öcsém úgy érezte, hogy Verában rátalált élete tartalmára s a boldogság kapuja kitárul előtte, ha feleségül veszi, tehát megkérte a kezét.

Vera gömbölyű volt, öntudatosan gömbölyű s amint közölte velem, a gondolatai is gömbölyűek, ami a testi gömbölyűség legszerencsésebb kiegészítése. Abban az időben, amikor András váratlan halálának hatására, Vera az idill részleteit fölfedte előttem, Vera már kétszer elvált, ha a viszonyait is beleszámítjuk, legalább egy tucatszor, de ahogyan az egy gömbölyű gondolkodású nőhöz illik, keserűség nélkül, arénák nélkül. Vera lényének sajtóságaos derűje mágnesként hatott mindazokra, akiket személye varázsa megejtett. Hajdani partnerei közül egyben sem fakasztott haragot, pláne gyűlöletet nem.

– Szeretettel emlékszem Andrásra – kezdte beszámolóját. – Egy nő sohasem felejt el, akinek először adta oda magát és aki először kérte meg a kezét. A lánykérés napján Bandi ünnepélyesen bárgyú mosollyal arra kért, hogy utazzam vele Görömböly-Tapolcára, mert fontos mondanivalója van számomra. Tapolcán – tudja – fürdő van, nem tudom miért éppen ott és miért fürdőruhában kérte meg a kezemet. Higgye el, Emil, nagyon elérzékenyültem, olyan szép fiúval, mint Bandi eddig még nem találkoztam. Már csak azért is meghatott, hogy feleségül akar venni, de másvalami is meghatott...

– Meghatódott...? – ismételtem gépiesen.

– Tudja, akkor kezdtek a parlamentben is zsidózni. Kevés árja gyereknek jutott ebben az időben eszébe, hogy zsidó lányhoz kösse az életét.

Vera tovább folytatta:

– Tudod, hogy szeretlek – mondtam neki. – Szívesen hozzád is mennék. De miből fogunk megélni?

– A fizetésemből! – válaszolta András magabiztosan.

– De hiszen nincsen állásod.

– Majd lesz. Elmegyek tisztviselőnek.

Vera szegény családból származott, mi másról ábrándozhatott volna, mint hogy átlépi a nyomorúság bűvös körét.

– Hogy képzeled, Bandikám, hogy a fizetésedből eltartasz engem? – kérdezte.

– És tudja mit válaszolt erre? Azt, hogy én is menjek állásba, a két fizetésből majd boldogulunk. Nekem az anyám jutott eszembe, szegény édesanyám, aki a maga módján boldog volt apám mellett, és vállalta a nélkülözéseket. Tudja, egy fiatal lány lelkében sok a romantika. De azért mégsem akartam úgy járni, mint anyuka, aki naphosszat a rongyos fehérneműk fölé hajol és foltoz, foltoz, foltoz végeérhetetlenül... És mindig fáj a háta. Az én szép hátam is fájjon? Az is görnyedjen meg?

Valamit észrevehetett az arcomon, mert elhallgatott. Nap mint nap láttuk egymást fürdőruhában, Verának vastag szalonnaréteg lepte be a hátát.

– Ne butáskodjon, Emilkém – fordult felém s a szavai nem szűrtak, nem sebeztek, gömbölyűek voltak ezúttal is –, attól, hogy megöregedtem, elhurkásodtam – nézze csak ezt a hurkát a derekamon, olyan mint egy mentőőv, szóval attól én még fiatal lány koromban nagyon gusztusos lehettem... Mint ahogyan maga is az volt Emilkém, gusztusos, szép fiatalember. *Volt!* A hátamat Bandi fedezte föl, a többiek a lábamat dicsérték. Ez amolyan magyar mánia.

– Miért – vetettem közbe –, hiszen szép a lába.

– Mit lehet csinálni egy lábbal? – fordult szembe velem kihívón. – Ha van valami ötlete, hívjon föl.

– Szóval – folytatta miután kikacagtuk magunkat –, a lábamat dicsérték meg a mellemet... Annak még megvannak a romjai. Attól kezdve valahányszor meztelenül forgolódtam a tükör előtt... minden nő gyönyörködik a testében... ritkán volt rá alkalmam, mert abban a vacak kis lakásban mindig lábatlankodott valaki... nohát ilyenkor a hátamban külön gyönyörködtem... És érzékenyebb is lettem a simogatásra... Ezt Bandinak köszönhetem. És még valamit – fűzte hozzá gyorsan.

Nyomaték kedvéért rámvillantotta derűs tekintetű kék szemét.

– Mit?

– Azt, hogy soha nem dolgoztam. Igen, igen azt. Soha embert nem lát-

tam, aki a semmittevést olyan elegánsan, olyan derűsen, olyan magától értődően űzte volna, mint Bandi. Sohasem csinált semmit, de mindig jókedvű volt, tehát úgy tétlenkedett, hogy soha nem érzett lelkipurdalást a mulasztása miatt. Ahogy ő csinálta, az már művészet volt. Ő ugyan arról dadogott, hogy eltart a keresetéből, de rám sokkal erőteljesebben hatott a példa, mint az üres duma. Valahol a lelkem mélyén az ő hatására határoztam el, hogy eltartatom magam... Majd bolond leszek tönkre tenni az alakomat!

Hirtelen föl kacagott, csillogó, tündöklő kacagással:

– Amikor váltam, a bíró megkérdezte, hol dolgoztam. Kerekre nyitottam a szemem – tudja megjátszottam a helyzetet, csak aztán válaszoltam... – Éééén?... itt szünetet tartottam, hadd legyen nagyobb a hatás... Én sohasem dolgoztam. Mindenki dőlt a nevetéstől, a bíró alig győzte a csengőt rázni.

– Egyszerűen Vera beleszeretett az öcsémbe, bár elutasította, mégis eljátszott a gondolattal, hogy és mint élnének, ha összeházasodnának. Öcsém nagyon alkalmas lett volna férjnek, ha megvan hozzá az anyagi háttere. Ebben az intim színműben, Vera édesanyja szerepéhez igazította a magáét, a szikkadt, görnyedt, visszeres, gyulladt szemű ósaszonyéhoz, aki szerette az apját. Nos Vera nem szerette annyira az öcsémet, hogy kedvéért végigcsinálja, amit édesanyja csinált. Ehelyett átsétált az élet napos oldalára, túl a hatvanon még mindig ott andalog, s még mindig nem egyedül. Az élet érdemes művésze, a legbölcsebb magyar.

Öcsém tehát kosarat kapott Verától, ebbe a kosárba csomagolta be a zakóit, nadrágjait, ingeit, gatyáit és becsúsztotta közéjük összetört álmait. Azokat is magával vitte. Valahányszor a bőröndhöz nyúlt, álmainak cserepei megzörrentek s az élet elmúlt édességeit idézték föl lelkében.

Eleinte úgy látszott, hogy az összetört remények romjai mindkettőjüket maga alá temetik, apámat öcsém csödbe ment karrierje, öcsémet magánéletének csödjé. Mindketten hallgattak, mint a sír, magukba zárták bűjüket-bánatukat, érlelték, aszalták. András első útja apámhoz vitte, úgy támo lygott be a dolgozószobába, mint a holdkóros, és ugyanúgy támo lygott ki tőle, belerogyott egy karosszékre és üveges tekintettel bámult maga elé. Apám úgy járt-kelt a lakásban, mint a holdkóros.

– Vigyázzatok a kis szökére – súgta anyám a konyhában. – Vigyázzatok rá, nehogy kárt tegyen magában.

Ha András hallótávolságon kívül tartózkodott, megtudakolta tőlem, mit csinál, nem forgat-e a fejében gyászos gondolatokat. Máskor a szemével kérdezett, haja tövéig föl vonta szemöldökével, Ilma meg én lapos pillantásokkal iparkodtunk megnyugtatni.

Egy vagy két, esetleg még több hónap telt el, míg András úrrá lett a válságon. A tények győzték meg. Vágyott Verára, ám percről percre, napról napra, hétről hétre Vera hiányzott. Végül kénytelen-kelletlen tudomásul vette, hogy Vera távolléte állandó, a távollét pedig gyakorlatilag egyenlő a nemléttel. Vera fokunkint emlékké szublimálódott.

Nemcsak András, hanem apám miatt is aggódtunk, úgy bezárkózott szótlan magányába, mint a csiga a házába.

Édesanyám pártállását és vele aggodalmait mindig a szeretet s a pillanatnyi helyzet határozta meg. Mivel András feje fölött eloszlottak a viharfelhők, apámat pátyolgatta lélekben, szótlan nyugtalansággal, mert arra gondolni sem mert, hogy megbeszélje vele, mi baj van.

– Szegény apátok – siránkozott a maga csöndes módján, naponta több-

szőr –, félek hogy ezt az újabb csapást nem heveri ki egykönnyen, hiszen annyira szerette a kis szőkét és olyan sokat várt tőle. És most már másodszor családik benne. Egész este bent ül a szobájában és emésztli magát.

– Mert nem tudja eldönteni – vágtam rá –, hogy harmadszorra hova irassa be Andrást, a műszaki egyetemre vagy a közgazdaságira.

Édesanyám épp az asztalt terítette vacsorára, a megjegyzésre megállt, kiegyenesedett és úgy nézett rám, mint aki kísértetet lát.

– Azt hiszed? – kérdezte tétován.

– Logikus – vontam vállat.

Én vicceltem, ő komolyan vette, amit mondtam. Törékeny kis kezét ökölbe szorította, arcán elszánt kifejezés jelent meg:

– Meg kell mondjam neki, hogy ezt nem engedem.

Határozottan indult a dolgozószoba felé, de ahogy közeledett, lépései úgy lettek egyre bizonytalanabbak. A belekondicionált reflex az ajtó előtt megtorpantotta. A kilincset már nem merte megfogni.

Láttam, hogy sírásra áll a szája. Hozzáugrottam, magamhoz szorítottam, egész testében reszketett.

– Anyuka édes – suttoztam –, ne vegye komolyan, csak tréfáltam.

A karosszékhez vezettem. Görcsösen szorította a kezemet.

Forrón áradtak belőle a szavak:

– Már akkor... Már akkor majd beleőrültem, amikor bejelentette, hogy Nagyboroszlóba viszi... Abba a rosszhírű gimnáziumba. De meg sem hallgatott. Aztán jött Debrecen s mintha nem ért volna elég istencsapás: Miskolc.

Hirtelen fordult felém, a szeme merő aggodalom:

– A Műszaki Egyetem is vidéken van?

Megráztam a fejem, hogy nem.

– Hála a Jó Istennek! – sóhajtott föl, azzal eleresztette magát, szakadt a könnye, mint a zápor.

– Hát maga min bög?

Apám állott előttünk, zavartan, ám egyben ridegen.

– Igaz? – kérdezte anyám könnyei közül tekintve föl.

– Mi igaz? – apám már fölemelte a hangját. Akkor sem szeretett beszélni, ha ő kérdezett:

– Hogy Bandit a műegyetemre akarja beiratni?

– Ki mondta magának ezt a hülyeséget?

Édesanyám a fejével felém intett.

– Igen én! – válaszoltam kihívóan. – Az eddigiekből ugyanis ez következik. Orvostudomány, jogtudomány, műszaki egyetem!

Szemrehányón pillantott rám, de nem reagált a megjegyzésekre, nem az önvád, a lelkiismeretfurdalás készítette hallgatásra, hanem attól tartott, hogy belegázolok a tekintélyébe.

Esetlen, félénk mozdulattal simított végig anyám haján:

– Nyugodjon meg. Nem erőltetem többet Bandit. Elsejétől kezdve az OTI tisztviselője.

– Vidéken? – kérdezte anyám orrát fújva, még mindig nyugtalanul.

– Nem. Itt Pesten.

A megkönnyebbülésre pedig nem volt ok, ez hamarosan bebizonyosodott. A hazugságban, semmittevésben, felelőtlenségben eltöltött hét év nem múlt el nyomtalanul. Eleinte úgy látszott, minden a legnagyobb rendben van. Általános meglepetésre András öcsém mintatisztviselőnek bizonyult.

Kollégái, főnökei egyformán dicsérték. Am egyik napról a másikra inni kezdett, főcímborája egy lecsúszott T. gróf volt. Anyám a maga naivságában őt hibáztatta mindenért, a mihaszna grófot, aki rossz útra csábítja az ő ártatlan kis szökéjét.

Ezután furcsa korszak következett. Valahányszor vendégség volt nálunk, ezeket Ilma húgom rendezte, mindenki András öcsémet leste. Ha ugyanis kereket oldott, másnap délután vagy este kecmergett elő, karikás szemmel, tömény söntésszagot árasztva maga körül. Ilyenkor többnyire adósságokat csinált. Mert ahogyan egyik tisztviselő kollégája mondta: „András csak akkor iszik, ha már ivott”.

Öcsém rendkívül jóképű, jó felépítésű, bonviván külsejű fiatalember volt, amellet remek sportoló, az átlagot meghaladó eredményeket ért el magas- és távolugrásban, sprintben, sőt súlylökésben is. Az Isten is tornatárnának teremtette.

– Erről szó sem lehet – mondta volna apám, ha valaki ezzel a javaslattal áll elő.

Öcsém sorsát apám irányította. Senkinek nem engedett beleszólást terveibe. Öcsémnek sem. Szerencsére azt nem érte meg, amikor Andrást sikasztásért börtönbe zárták.

A sikkasztás majdhogynem szükségszerű volt, amint a későbbiekből kitűnik. Időközben András ugyanis megnősült, büszkén készült a házasságra, s olyanforma diadalmas pillantásokat lövellt felénk, mint apám, amikor szentül hitte, hogy a kis szökét doktorrá avatják. A te házasságod is fuccsba ment, Emil, a tied is, Ilma, én majd megmutatom – ezt üzente a tekintete. Úgy látszott, az események igazolják, mint ahogyan annak idején mintatisztviselőnek bizonyult, most mintaférj vált belőle, a családjának élt. Nemcsak ő vállalt állást, a felesége is dolgozott. Megszületett az első gyerek, követte a második, és András még egyszer sem botorkált haza ittasan és nem töltött otthontól távol egyetlen éjszakát sem. Sikerével most sem dicsekedett, de úgy látszott, csakugyan túltett rajtunk.

A háború siklatta ki végleg az életét, mint annyi másét. Erőtől duzzadó, csupa élet fiatalembert vitt ki a katonavonat a voronyezsi arcvonalra, amely vékony volt, mint a pókháló, s egy csupa csont és bőr roncsot hozott vissza. Alig ismertünk rá a kórházban, úgy feküdt mint egy múmia. A fagy, a menekülés szörnyű veszélyeit flekktifusz tetézte meg. Be sem mehettünk a kórtérembe, csak az ajtóból nézhettünk be.

Viszonylag gyorsan fölépült s egyelőre kifogástalanul dolgozott, továbbra is az Otiban. Egy idő múltán azonban ismét rászakott az ivásra, suttyomban, aggályosan vigyázva a külsőségekre, mert egyetlen művét, egyetlen sikerét az életben, a családját nem akarta kockára tenni. Kétfelé költekezett hát s ezen bukott el, a kettős terhelést saját jövedelméből nem bírta fedezni.

András nem amúgy vaktában sikkasztott, hanem mint a rulett játékosok saját szisztémát dolgozott ki s ugyanúgy bízott a végső sikerben, mint amazok. Szisztémájáról ő maga nyilatkozott, 1950 karácsonján. Valaki szóba hozta a táppénz csalásokat. András amúgy mellékesen elmagyarázta, miként csapolható meg a társadalombiztosító kasszája a fölfedeztetés veszélye nélkül. Valójában sajátmagát akarta megnyugtatni, de ezt egyikünk sem vette észre, utólag meláztunk el a mondottakon.

Elmentem az ítélethirdetésre. András szökése időközben odalett, valamelyest meg is hizott, mindazonáltal kifogástalan úriember benyomását keltette. A kérdésekre hűvösen válaszolt, mintha az ügy nem érintené kö-

zelebből, semmit nem szépített, nem keresett mentségeket, meg sem kísérelte kibújni a felelősség alól. Válaszai annyira elütöttek az átlagtól, hogy a megdöbbszent tanácselnök néha megismételte a kérdést, mintha nem akarna hinni a fülének. Belső feszültségéről egyedül az a tik üzent, amit a voronyezsi pokolból hozott haza. Kivételes önuralmának gyökerei közönyébe nyúltak, onnan táplálkoztak. András mindenbe beletörődött s az ötévi szabadságvesztésre szóló ítéletet szemrebbenés nélkül vette tudomásul.

Büntetése zömét bányában töltötte, valamennyi pénzt tehát összekuporgatott – cigarettára valót. Idehaza az a hír várta, hogy elvált felesége nem akar többé érintkezni vele. Új életet kellett kezdenie s ez bizony nehezen ment. Ilma férje, Ágoston befogadta, jól jegyezzük meg, nem Ilma. Tehát volt hol laknia, „ideiglenesen”, mint Ilma a szükségesnél sűrűbben hangsúlyozta. Helyzete végül úgy fordult jobbra, hogy egyik facér kapcsolatom paragon heverő barátnőjét megszereztem Andrásnak feleségül, főbérletestül.

Az esküvőt Ilma húgom is megtisztelte.

– Még feleséget sem tudott magának szerezni. Ezt is másnak kellett helyette elintézni. Soha nem állt helyt az életben –, ilyesmivel traktált hazafelé. Gyűlölet fortyogott a szavaiban.

A gyűlöletet, a rosszindulatot levonva nagyjából én is így ítélt meg Andrást. Ha nem is rongyembernek, gyöngé embernek.

A többi közt erről is szó esett a Lukács uszodában. Vera összes gömbölyűségei tiltakozó formát öltöttek, ennek megfelelően a hangja behizelgő volt:

– Maga egyről megfeledkezik Emilkém. A legfontosabbról. Bandi túlélte Voronyezst. Tudja, maga, mit jelentett onnan hazajönni. Egy udvarlóm átélte azt a poklot. Bandi is elmondta a maga történetét. Már ember formája volt, amikor a körúton összefutottunk. Nem tudom, ki a hibás abban, hogy olyan lett, amilyen. De a voronyezsi hazatéréssel bebizonyította, hogy nemcsak erő van benne, de kitartás és magához való esze is. Nem gondolja, hogy Bandi valahol elvétette az útját és talán nem is ő a hibás benne?

Hogyne gondoltam volna! Csak éppen a konzekvenciát nem vontam le.

– Hát persze... – kukkantottam ki az eszméletlenség kútjából.

Vera arcán széles mosoly virult:

– Örülök, hogy egyetért velem, Emilkém. Tudja mit, hívjon meg vacsorára. Fehér asztal mellett majd elmélyítjük a kérdést. No?

Kellemesen telt a vacsora. A kérdést nemhogy nem mélyítettük el, de szóba sem hoztuk. Elrontottuk volna a mulatságunkat.

Hazafelé ballagtomban sem Andrásról elmélkedtem, hanem Vera titkárról, erről a gömbölyű titokról, mely oly egyszerű, hogy kicsorbul rajta az elemző értelem.

Fáj valahol

Az ember lerogy vagy leül,
 fölkinálkozik az alkalomnak.
 Erre valami beléköltözik, mintegy jeladásra
 vagy belülről támad? Máris folytatódik.
 De csak a környezet mondható el,
 a szék, a tükrök, szemben a gépezet,
 átellenben már merev díszlet a lomb, megfeszül,
 egyszer majd kiszúrja a szemet, másszor a távolságba olvad,
 s hirtelen dühöt kavár a sajdulás a szemben,
 pedig mennyire más, s mennyire másutt a fontos.
 Az, ami egy pontban zajlik, egy pontban, kérlelhetetlen
 erejétől mégis kiterjed, felszippantja
 a gondolatot, rángatja az oly messzi kezét,
 mely játékos körmével hirtelen
 önnön tenyerét hasítja fel,
 s megkönnyebbül az öntudat,
 mert egy pillanatra másra figyelhet,
 az újabb fájdalomra.
 De hiszen már kimondtam a szót, a nevet,
 a sikolyra már kitárult a szem, a száj.

Az előrelátás zavarai

Hogyan közeledhet az,
 ami holnap éppoly távol lesz még, miként ma?
 Pusztán csak úgy, hogy egyszer majd, egyszerre
 előjelei megsokasodnak?
 De mikor keletkezett az ok,
 s valami legelső előjel, mely még jele sem volt semminek,
 még kiforratlan, öntudatlan,
 jövőtlen állapotban?
 S volt-e előjel, befogadjuk-e a biztos múlt időbe?
 Akárhogyan is, de az közeleg. Nem lesz ideje, s időnk se rá,
 hogy kezdődjék, hogy tettenérjük.

Egy csobánkai kertben

SÍRFELIRATNAK

*Jó itt, jó egyedül. Ide nem jön senki utánam,
lombzene, tücskök közt békén nem-lehettek.*

EGY FORMAKÉPLET KIPRÓBÁLÁSA

*Nincs itt velem más széles az ég alatt,
csak a fücsomók;
domb-völgy kezet ráz, béke, harangszavak,
tovaszállidosók.*

*Láttam, lebegtem, minden anyáskodón
kerített körül,
tudtam, helyettem él-hal: enyém a trón,
amig összedül.*

DALLAMPRÓBA

*Nem az én szavam
nem az én szívem
nem a vége van
nem az elhiszem*

*csak az add tovább
csak a hagyd minek
csak a túlvilág
csak a nem hiszek*

*de ha itt vagyok
de ha nem leszek
de ha felragyog
de ha senkinek*

Téli bárány

Probst a házasságuk első idején szinte minden vasárnap átvitte Vronit a szüleihez. – Ha vágyik – mondta, ha szövátették, hogy – mentek megint, mentek? – Télen szánnal, tavasztól őszig lovaskocsin igyekeztek. Probst fölsegítette Vronit a féderes ülésre, s amíg a hideg tartott, szépen ráterítette ketőjük térdére a pokrócot. A nagyobb faluban apósa hosszabb-rövidebb beszélgetés után rendszerint elindult az olvasókörbe. A magáéba, az alsóba. Kártyáztak itt, jó időben kugliztak, s persze, beszélgettek, mértékkel iddogáltak. Az apósna tisztsége is volt az olvasókörben, felelős volt a borvásárlásokért, magánál tartotta szekrényben a viaszt, amivel a hordókat a gazdapincékben lepecsételték. – Itt te ismerőst nem is találnál – mondta eleinte az após –, ahhoz neked a felső körbe kell menned. A te ismerőseid, a gazdák, ott vannak. – Probst el is szánta magát s egy vasárnap délután fölballagott a felső olvasókörbe, amit az odajáró magyarok miatt gazdakörnek is hívtak. Apósát hiába csalta, ő oda nem léphet be, nem is volna való ő oda, mondta az öreg. A felső olvasókör a templom szomszédságában, a községháza udvarán volt. Több termes helyiség, különterem, könyvtár. Probst megtalálta a régi aranykalászosokat, akikkel fekete atillában, aranyrojtos nyakravalóval, együtt van lefénypépezve a diplomaosztás alkalmából. Probst hazafelé többször megkérdezte Vronit, nem baj-e, hogy majd sűrűbben odajár, s a papát nem sérti-e? Nem, dehogy, mondta Vroni, a papa csak addig nyugtalan, amíg nem ülhet együtt a maga körbeli kompániájával.

A gyászszertendő alatt is átjártak, hallgatagabban ültek a kocsin, igaz. Probst a főnnsíkon járva inkább a vidéket szemlélte, az idelátszó szomszéd falvakat, Vroni lehajtott fejjel hallgatott. Probst meg-megpróbálkozott valami tréfás hanggal, de így is ritkán oldódott beszélgetéssé, olyan igazivá köztük a hangulat. Probst anyja pár hónappal az esküvőjük után lett hirtelen rosszul, s attól fogva mind gyakrabban. Vitték orvoshoz, többfelé is, igazából egyik se tudta megmondani, mi baja. Egy esős, sáros őszi nap Vroni ott találta anyósát a disznóólak körül, hasmánt a dágványban. Iszonyatos látvány volt. Anyósa mintha ette volna a trágyaleves sarat, arca, szája azzal volt tele, rángatózott s fölismerhetetlen hangokat adott. Vroni hívta az urát, ijedten kiemelték a dágványból. Vroni meleg vizet készített, tetőtől talpig lemosta anyósát, majd kapkodva fölöltöztette. Probst odakint szénát, dunyhákat rakott a kocsiderékba s befogta a lovakat. Óvatosan elindultak. A falu végén Vroni megszólalt, menjenek be a kocsmába Rézihez, hátha jönni akar a városba, a kórházba. Réznek ebédje főtt, s a kármentőben álldogált. Franz, akinek a határban kellett volna lennie az apjával, szintén ott ácsorgott, belenézett a kártyázók lapjába. Rézi nem tudott jönni. Franz jött volna, de Probst nem engedte föl a kocsira. – Apádhoz eredj. Iparkodj. – Egy hét múlva idős Probstné egész családját be-kérte a kórházba, hogy szépen elbúcsúzzék tőlük. Következő nap mütötték, s bár az orvosok biztatták őket, abból sem csináltak titkot, igazán nem hisznek a sikerben. Idős Probstné a vigasztaló szavakra bólogatott, s megsimogatta

Franz képét. Aztán magához intette Rézi kislányát s annak is megsimogatta az arcát. – Nem lehet valahogy segíteni? – kérdezte Probst még egyszer a kórházfolyosón. A főorvost kicsit meglepte a rémült, könyörgő hang, vállát vont. – Mindig lehet. De az agydaganat olyan dolog... – A halál a műtét után két nappal állt be. Kiadták a holttestemet, hogy otthon temethessék el a faluban. A koporsót, mondták, tilos kinyitni. Vroni is, Probst is szaladgált, az öreg Probst tehetetlenül üldögélt az útban s magában nyüszített. Probst hálás volt Vroninak, hogy ennyire törődik mindennel, az intéznivalókkal is, az öreggel is. Az eső hol elállt, hol alamuszin, bő lassúsággal ömlött, mintha sohase akarna elállni.

Probst ebéd után látta, hogy Vroni készül valahova. – Anyámhoz át – volt az asszony válasza a kérdésre. – De hát már jártál náluk, amikor odaát voltál a parókián, a temetést intézni. Mindent tudnak – mondta Probst. – Ruha is kell. Nem állhatok csúfságra, tarka-barkán a koporsó mögé. – Probst nagyot nyelt. – Tudod – mondta halkan Vroninak –, sose beszéltem neked erről. Anyám se. Láttuk, úgyse nagyon akarnád. De anyámnak az lett volna a legnagyobb kívánsága, hogy az ő fiatakori ruháit vedd föl s mint menyecske majd azokban jársz. A mi viseletünkben. Persze addig, amíg nem varratsz maganak újat, szebbet. A varrónő hányszor szóvá tette neki, nekem, örömet varr, alakít neked soronkívül. Tegnap is beszólt. Ha neked most gyorsan kellene a fekete ruha, mondta. Legalább holnap, a temetése napján, holtában tennéd meg az anyám kedvéért. – Vroni összehúzott szemmel nézett föl az urára. – Jó lesz nekem, amit anyámtól hozok. A mienk. Van olyan, mint akárkié. S hogyan gondolod ezt. Ha egyszer fölveszem, majd mindig föl köll vennem. – Kifordult az ajtón, a kapun s szaladt az alábbhagyó esőben az utcán le, a falun kifelé.

Mire az asszonyok eljöttek imádkozni, virrasztani, Vroni visszaért. A hűgát is magával hozta. Probst késő este még kiszellőztette a gyertyaszagot, a levegőtleniséget a tiszta szobából, ahol a halott föl volt ravatalozva. Nagyjából kihordta a székeket, kitárta éjszakára az utcai ablakokat. – Te már aludtál holttal egy földél alatt? – kérdezte odakint Vronitól a húga. – Nem, most először – válaszolt Vroni. Probst hallotta a beszédüket, megvárta, amíg bemennek a házba. Aztán lefeküdt a konyhai hencserre. A két nő odabent feküdt. Apját meg Franzot Rézi magával vitte. Probst hol rosszat álmodott, hol ébren forgolódott. Hajnalban előrement a tiszta szobába s csöndesen fölnyitotta a koporsót. A tilalom ellenére. Szerette volna, ha legalább a búcsúztatás idejére, a vég-tisztességre jövőknek megmutatkoznék a halott arca. De amit látott, elborzasztotta. Halkan visszaszögelte a koporsófedelelet. Nekitámaszkodott az ajtófélfának, s rázta, valósággal rengette anyjáért a sírás.

Az eső a temetésre elállt. Mire a koporsót kivitték s a szentmihálylovára tették, a sáros udvar meg a kinti járda megtelt emberrel. Probst most látta Vronit először ünnepi feketében. Vroni kénytelen volt eligazítani a ministránst, hol talál paraszat a füstölőjébe, így kicsit oldalt szorult a hozzátartozók karéjában. Tanácstalanul nézegetett, végül odaállt Rézi meg Scheurer mellé. Anyja helyet csinált neki. Probst majdnem szembenézett Vronival, de az már szájához emelte a zsebkendőjét s többé egy pillanatra sem tekintett föl. Anyja időnként végigsimított Vroni szoknyáján, igazította a redőket. Probstban lassan gyűlt az indulat. Szégyellte, hogy a halottvivők vállára emelkedő anyja helyett egy szoknyán, ezen az idegen viseleten függ állhatatosan a szeme. A menet megindult. A halottvivők az út közepén, a sárban csúszkálva küszködtek a

halott méretéhez túl nagy koporsóval. A nép a járdán libasorban haladt. A férfiak közül egy-egy átgázolt a sáron, hogy vállát a koporsó alá lökve mentse valamelyik halottvivőt. A menet, így, maga előtt koporsó nélkül, szinte céltalan nyájnak tetszett. Kerülgették a tócsákat, mind hangosabban beszélgettek, amennyire libasorban haladtukban beszélgetniük lehetett. Probstnak már nemigen volt könnye. Úgy érezte, virradatkor, az ajtófélfának támaszkodva egy életre kikeseregte magát. Fönt a temetőben szinte fölvetett fejjel állt, mintha a ködkoronázta erdőt nézné. A halottvivők kerülgették, a káplán odasúgta neki, mindjárt másnap reggel szeretné a gyászmisét. Egyszer fordította váratlanul hátra a fejét s akaszzkodott tekintete Vroni kérdő tekintetébe. A sírdomb-ra fejtül fekete, ezüsthöliratos keresztet ütöttek: PROBST FERENCNÉ szül. SCHWAIGERT ROZÁLIA élt 55 ÉVET. RUHE SANFT! Másnap reggel a tornácra várta, hogy Vroni elkészüljön. Apja meg Franz már elindult föl a templomba. Vroni kijött, a kinti világosságnál még egyszer végignézett magán. Megigazította köténytét, felsőszoknyáját megemelte s könnyedén visszajektette. Térde majdnem kint volt, a fekete harisnyát észrevehetetlen harisnyaszorító béklyózta. Probst közvetlenül előtte állt, figyelte. Vroni, akárcsak tegnap az anyja, önkéntelenül végigsimított a puha szoknyaredőkön. Főlpillantott, Probst érdes tenyerét látta maga fölött. Rémülten félrekapta a fejét. De hirtelen kihúzta magát s dacos tekintettel várt.

Vroni akkor még nem tudta bizonyosan, hogy másállapotban van. Amikor már tudta, elhallgatta Probst előtt. Probst a kocsin vette egy vasárnap észre. Egy fagyott vízmosáson a kerék nagyot zökkent, s Vroni önkéntelenül a hasa tájékához kapott, elsápadt, már-már ökredezett. Probst kérdésére épp csak bólintott. Probst ostobán a lovak közé vágott, majd ijedten rángatta a fékszárat, hogy a lehető legcsöndesebb lépésre fogja a lovakat.

Vroni hasa nőtt, de ellátta teendőit, nem érzékenykedett. Arca kicsit megfoltosodott, bokája azonban csodálatosan karcsú maradt. – Ideje volna gondolkodnunk, kiket hívjunk meg keresztszülőknek – mondta Probst egy tavaszi vasárnap. – Nem akarnám nélküled. – Kiderült, hogy Vroni már gondolkodott. Kicsit sértette Probstot, nyelt egyet s annyit mondott: – No, lesz megint mit beszélnie a falunak. – Végére is nem bánta, hogy így lett. Vroni a tavasz-előn többször megfordult a szőlőhegyen. Segített nagyapjának, aki egész télen betegeskedett, s eléggé legyöngült a tavaszi munka idejére. Vroni mindig ragaszkodott a nagyapjához, az is szerette őt. Így látta meg Vroni a Mess menyecskét. Aki, mielőtt férjhez ment, pusztai lány volt, de Vronival régi napszámokból jól ismerték egymást. Messné Annának is nőtt a hasa. Messék most kint laktak a szőlőhegyen. Probst nem nagyon ismerte ezt a Messt, először nem is tudta, melyik lehet a sok testvér közül, akik szétszóródva éltek a környéken. Egy vasárnap ebéd után kísértáltak a hegyre, hogy tisztelkedjenek s megbeszéljék a dolgot. Szándékosan gyalog, senki kedélyét ne sértsék. Mess Anna amúgyis aggályoskodott Vroni előtt, nem valók össze ők. Probst, Mess, egyik gazda, másik szegény. Ezt Mess is még egyszer szövéttette, amint a présház előtt a rönkön sütkéreztek s a csillámló völgyet nézték. Mivel valójában megállapodtak, mint komák többé nem tegeződtek. Így volt szokás. Mess Anna előbb szült, mint Vroni. Májusban fia lett, keresztapja után Pálnak, Paulinak keresztelték. Vroni júliusban szült. Előtte nap még kint volt aratni, szedte a markot, lassan, nehezen az apósa után. Lánya lett, keresztanyja után Anna. Vasárnap a mise végére a komaasszony meg a bába elindult föl a templomba, hogy az újszülött kislányt keresztvíz alá tartsák. A nép már jött kifelé a misé-

ről, Probst ott állt Mess komájával a felső lépcsőn. Messné Anna délcegen vitte a csöppséget a lépcsőn, se jobbra, se balra nem tekintett. A bábaasszony görbe lábain a nyomában. Az újszülött rózsaszín kasmirkendővel volt lefedve, Mess Anna kecsesen tartotta. A két férfi utánuk bámult. Bemenniük a szertartásra nem volt szabad. Ez csakis a keresztanya s a világra segítő bába dolga volt. Meg persze a papé. – Csak nézze, komám – csóválta a fejét Probst. – Csak nézze. – S bámultak mindketten a homályos templomba befelé. Következő vasárnap már a gyermekágyból kikelt Vroninak is szabad volt templomba mennie. Probst türelmetlenkedett a tornácon. De soká jön, de soká megint, gondolta. Vroni kilépett az ajtón, s Probst nem ismert rá. Majdnem bokáig érő sötétzöld szoknya volt rajta, fekete kötény, himzett lenvászon ingre fekete bársony mellényke, fején sötétzöld kendő. – Jó vagyok így? – kérdezte az urától. Probst nem tudott mit válaszolni. Egész úton egy szót nem tudott kinyögni. Fölkapaszkodott a karzatra, előrefurakodott, hogy lelásson. Vroni odalent tédet hajtott s bekérdzkedett az egyik padba az asszonyok közé.

Meg tudnak fordulni mindig a dolgok, jóra tudnak jönni, morfondírozott ezen a májusi délelőttön a lovai faránál Probst. A komaasszony négy esztendőre rá meghalt. Megfázott, elvitte a láz, a tüdőgyulladás. Mess koma bánkódott, végül új asszonyt hozott. Az egy nap eljött s azt mondta, várandós, az ő gyereket is tartaná-e Vroni keresztvíz alá? Vagyis érvényes-e tovább is a keresztomaság? Vroni nem kedvelte meg igazán ezt az új komaasszonyt. Szegény megboldogult Annához ragaszkodott volna. Annál jobban vigyázott most már, hogy ezt az újat egy szóval meg ne bántsa. Az új komaasszony aztán fiút szült. Nem sokra rá Probsték fia jött a világra. Mess keresztapja után András lett. Messéknél még harmadik is következett, fiú ez is. Az új komaasszony, úgy látták, igyekszik nem mostohája lenni ott a legnagyobbnak, Paulinak. – Hallják, őt kényezteti leginkább – mondta Mess boldogan Probstéknak. Probst is, Vroni is úgy gondolkodott, nekik talán elég a két gyerek.

Franz már nemcsak könyvekkel járt. Mindenféle irományt, nyomtatott füzetet, németnyelvű képesűságot hurcolt haza. Eleinte dugdosta őket, de se Probst, se más nem kérdezősködött, nem firtatták a tartalmukat. Probstnak egy-egy furcsa címen, igaz, megakadt a szeme. A fiú nem sokat törődött a család dolgaival. Biciklijén, amit Probst egyszer, hogy kedvében járjon, vett neki, a városba járt, gyakran éjfél utánig kimaradt. Egyetlen, akivel tartósan barátkozott, Félix, az Ignác-malom őrlőlegénye volt. Talán mert nem idevaló, gondolta Probst. Félix valahonnan a Bácskából, Bezdánból, Apatinból, valamelyik Duna menti községből került föl ide. Egy szerencse, hogy nem iszik, mondogatta néha Probst. De várjuk ki, jöhet még egy s más, legyintett saját gondolatmenetére. A falu kárörvendő is volt – valami, ami ennek a Probst Paulinak nem úgy sikerül, ahogy szeretné –, különben már megszokták, hogy Franz ilyen. Valamikor előállt, hogy ipart tanulna. Előbb asztalosnak, majd kékfestőinasnak szerezte be Probst, egyik helyen se maradt meg tovább egy hónapnál. Türelem kellene hozzá, talán nagyobb türelem, biztatgatták magukat. Amikor Franz annak idején meglátta az udvar körtefájához támasztott biciklit, örömben bátyja nyakába ugrott. S napokig leste Probst kívánságát. Esténként, holdvilágnál együtt próbáltak megülni rajta fönt a pincesoron. De ebben a viselkedésében is csupán napokig tartott ki.

Franz nemrég eltűnt hazulról. Keltek reggel, s nem volt a helyén. Nem jött meg délre sem, másnapra sem. Vroni észrevette, hogy Franz ruhái hiányoznak a szekrényből. Nem tudta, hogyan mondja meg az urának. Probst elsápadt. Apja, mint a haláleset óta mindent, szinte közömbösen fogadta a hírt.

Most mitevő legyen, kiáltott rá Vronira Probst, menjen át a jegyzőségre, szaladjon a csendőrségre? Kicsit lehiggadt, s Vroni azt ajánlotta, előbb kérjen rátermett embertől tanácsot. Bement a városba Kincses ügyvédhez. Az ügyvéd azonban rejtélyes válaszokat adott. – Nem hiszem én, hogy baja történt. Bár jelentse a hatóságnak, ha gondolja. Talán inkább Bittstock kollegámat kellene most már megkérdeznie. Lehet, hogy többet tudna erről mondani, mint én. Alighanem többet. – Probst ezt nem értette, ostoba képet vághatott, az ügyvéd széttárta a karját. A tanácsadás díját illető kifizetni. Bittstockról télen hallott valamelyik vásárban. Most már majd ez lesz a svábok fiskálisa, mondta gúnyosan valamelyik disznókereskedő. Probst hazafelé töprengett, miért nem adott ez a Kincses ügyvéd bővebb magyarázatot. Hiszen adhatott volna. Került egyet az Ignác-malom felé. – Hol a legényetek, Ilon? – kérdezte az Ignác lánytól. Félix semmit nem tudott. – Furcsákat beszélt az utóbbi időben, Probst bátyám. Szinte ennyi, amit mondhatnék. – Probst otthagya Félixet. Napokig tépelődött, menjen, tárja föl ezt a dolgot vagy sem. Valami azt súgta neki, ne menjen. Kincses ügyvéd talányos viselkedése is visszatartotta. Egy vasárnap, ebéd után ismeretlen férfi lépett az udvarra. Szögletes fejű, nagytestű parasztember volt. Mondta a nevét s egy harmadik falut, ahonnan jön. – A Franz miatt – tette hozzá halkán, már bent a házban. – Mit mondhatok magának az öcsémről – óvatoskodott Probst. – Elment. Hova, miért, nem tudjuk. – Az ember elmondta, együtt szöktek ki az ő fiával. – Németországban vannak. De erről maguk hallgassanak, nem oly törvényes még ez. Nézzék csak. – Előhúzott egy levelet, Probst nem nyúlt érte. – „Hamarosan megváltozik maguknál is sok minden, édesapám”, ezt írja itt, ni, a fiam. Azt írja, nem tart soká, visszajönnek. „Fölforgatjuk kicsit maguknál odahaza is a világot.” – Probstot meghökkentette ez a nyílt beszéd. Nem tudta, mit válaszoljon. – Nekünk ez a világ is jó volna, ami van. Ha már más föl akarja forgatni, borítani. – Az ember föltápaszkodott, elköszönt. – Hallja, bátya – jutott hirtelen Probst eszébe –, ismeri maga Bittstock ügyvédet? – Az ember megfordult. – Miért kérdi? – Probstnak úgy tetszett, visszajön hozzá az udvarra s elmond még valamit. De az ember csak megbökte kalapját, s haladt lefelé, Réziék kocsmája felé.

Probst dolog közben, a kocsin sokat gondolt az öccsére. Megnyurgult, mielőtt elment, még mindig nőtt. Már magasabb volt a családban mindenkinél. Anyja szép arcát örökölte, rá hajazott a szőkeségével, két szemével, finom bőrével. S keskeny, lányos állával. Nem bírta ki egy hónapnál tovább, bárhova ment, se a nagyobb faluban, se a városban. Pedig onnan, ha inas volt is, vasárnap hazajárhatott. Milyen keservesen viselte, ha rászóltak. Mindjárt azon volt, nem szeretik. Hát parancsolnak neki. S ott? Ott biztosan nem ő a Probst Franz, aki, ha úgy tartja kedve, elbújik könyveivel a kiserdőbe, ha úgy, fölül a biciklire s rohan le vele az utcán, ki a faluból, a réti ösvényen valamerre a városba. Probst a megyeszékhelyen, ahol annak idején katona volt, nem jutott soha túl. Amit a világról tudott, képzet, olvasmány, hallomás volt. Ha most öccsén gondolkodott, a városba tartva is rajta gondolkodott, makacsul egy történet járt vissza az eszébe. A káplán barátja, valami művészféle mondta el, amikor Probst tavaly áthozta őket az Anna-napi búcsúra. A részletekre tán mindig nem is olyan jól emlékezett. A történet veleje az volt, hogy ez a művészember utazás közben egy német városban cirkuszt látott. Bejelentettek abban egy bohócszámot. „Következik a Flint testvérpár.” De aztán csak egy bohóc jött ki a porondra. Nagyszerű bohóc volt, a közönség sokat nevetett rajta, félszemmél azonban egyre azt lesték, mikor jelenik meg a másik, a testvére. Az csak nem jött. A káplán barátja következő nap újra elment a cirkuszba.

Hátha valami suskus volt, gondolta magában, s a másik bohóc csak azon nap, abban a műsorban nem jelent meg valamiért. De a következő nap este is a testvérpárt jelentették s a porondon ez az egy jelent meg. – Lassan fejtettem meg, nincsen is másik – magyarázta a művész –, csak ez az egy van. S persze a név. Amit kitalált. Akkor ámultam el. Hogy valaki úgy el tudja, merje mondani, ami benne van, az legyen a trükkje, hogy közben ne is magára, mindvégig egy másikra hívja föl a figyelmedet. Mórrikál, tesz-vesz, remekül, te nézed, s ő tudja, vársz félfigyellemmel valakire, arra a másikra. Akit sugallt neked. Már nem is akarja, mégis sugallja. S viaskodik közben egész figyelme-dért, azért is, amivel te a bejáratot lesed. Nem hiszed. Úgy lépsz ki a cirkusz-ból, hogy valójában nem rá gondolsz, aki játszott, nyavalygott neked, aki a lelkét tette ki. Nem. Te arra gondolsz, aki meg sem jelent. Annak testi-lelki mivoltára, zsenialitására, szinte azt mondhatnám. Aki valójában ez az egy. S a tetejében még csalódott is vagy. A bohóc meg, ahányszor kifut, estéről estére ezt tudja rólad. Micsoda elképesztő ötlet. Micsoda kockázat, szerénység. Ér-ted? Ez volna a művészet, fenét művészet, az egész élet lényege ez volna, barátom.

–S aki csalódásában, nem úgy, mint te, el se megy másodszor? – nevetett csendesen a káplán. Barátja széles mozdulattal emelte föl, tártá szét karját, s a virágzó tájakra nézett.

Probst sose hámozta ki igazán annak értelmét, amit a káplán barátja mon-dott. Úgy érezte, borzong bele a háta, amíg a történetet hallgatta. Néhány nap múlva újból eszébe jutott a mezőn. Megpróbált higgadtan, bátrabban okoskod-va elgondolkodni rajta. Nem vitatkozott volna ezzel a művészfélével, hisz az ilyen ember láthat igazán a dolgok mélyére, legalábbis jobban, mint ő, Probst, az egyszerű észjárású paraszt. S igaza is lehetett a művésznek abban, hogy az a bohóc a német városban a nehezebbjét választotta. De mért kellett volna, gondolta most már, valamivel szemben? Az ember önmaga képességét, erejét kívánja próbára tenni. A neki legnehezebbnek tetsző módon. Nem egészen, mégis talán valahogy úgy, ahogy ő sihederkorában még nagyobb zsákot, még több súlyt tétetett a vállára. Fontos volt, igaz, hogy a többiek lássák, igazából azonban önmaga előtt, a belső kielégülésért volt fontos. A bohóc azzal téteti magára a nagyobb súlyt, hogy nemcsak egész tudását megmutatja, kicsit még bolondját is járátja a közönséggel. Elhiteti, van még egy bohóctestvér rajta kívül. Megoszlik mindjárt az emberek figyelme, ő meg gyürkőzhetik, hogy pil-lanatról pillanatra megküzdjön érte, visszapörölje azt is, amiben az emberek a másik jövetelét lesik. Nem akármilyen virtus, annyi szent. S netán igaza van a káplán barátjának, az élet lényege volna maga. Franz efféle becsvágyat sose mutatott. Probst sajnálta is, hogy nem veszi észre rajta. Egy ló is, ni, mi-lyen kényesen, törekvően képes járni. Am bizony, ha tovább forgatjuk, firtat-ta újabban Probst, ő se mutatkozik igazából úgy a világ előtt, mintha valami láthatatlant kívánna pártolni, volt-nincs testvérral megküzdzeni. De mihelyt idáig ért, érezte, most már mindenféleképp csak sántít a hasonlat, s jobban semmitől se félt, mint hogy belegabalyodjék ebbe a gondolatba. Franz, amíg idehaza volt, szerencsére úgy se akart viselkedni, töprengett Probst, ahogyan az emberiségből sokan, már hogy csupán önmagának tetszelegjen. S mások in-kább lássák, cselekvése értelmét azonban ne kutassák. Franz egyszerűen azt akarta, hogy szeressék. Ezért a szeretetért nem akart semmit se tenni. Ravasz-kodni se, igaz, de tevőlegesen kiérdemelni se ezt a szeretetet. S ha látta, hogy nem megy, a dühkitörésig követelődző tudott lenni. Nem jutott tapasztalatára, hogy többet kíván vele, mint gondolná. S rá, magára nézve mindig veszélyes

lehet. Ha nem kapja meg, amit kívánna, megrémül, tanácstalanságba esik. S olyankor, akár a gyerek, elveszti a fejét.

– Pedig épp azt nem szabadna az embereknek mostanában, elveszteni a fejüket – mondta a káplán, ahogy valamelyik vasárnap poroszkáltak vissza mise s ebéd után a dülőúton a nagyobb faluba. Probst először beszélgetett valakivel Franzról bizalmasan. A kövérkés fiatal pap azon a véleményen volt, csapda most majd akad az emberiségnek szanaszét a világon elég. Csak legyen mód s erkölcs rá elkerülni. Probst csöndben hibáztatta magát, hogy soha nem próbálkozott megértetni öccsével, mennyire kiszolgáltatottá válhatik az ő természetével valaki. Nem vigasztalta, hogy Franz úgyse hallgatott volna rá. A paraszt persze azt hiszi, folytatta a gondolatot a pap, csakis a fiskális az, aki elől-hátul becsapja. A politikára nem is muszáj ügyelnie, az őt nem érdekli. – Tudja, Probst bátyám, az én nagyapám is földműves ember volt s minket azelőtt Urbauernak hívtak. Az apám lett vitéz s így Urai. Ezért úgy gondolom, akik itt mindenfelé mocorognak, egyet tudniuk kéne: ez itten Magyarország. – Probst még el akarta volna mondani, hogy az a parasztember jómultkor nála járt a levelével. Így most lenyelte. Probst a levelet akkor nem olvasta, kezébe se vette, de nyilvánvalóan benne volt, amit az ember magyarázott. S akkor azok a szavak, annak a fiúnak hetyke-fenyegető üzenete, ez az üzenet akár Franzé lehetne . . .

Probstnak nem volt ideje tovább töprengeni. Beért a városba. Épp a téglagyárak körüli port verte föl a lovai lába. Fekete port, amely kétoldalt a növényeket teljesen ellepte. Elöl az Iparmalmom kéményéből szállt a füst fölfelé. Előhúzta mellényzsebéből az órát. S hirtelen ostonnal is, nemcsak „csina, nel” szóval megsürgette a lovakat. Nem akarta, hogy aki elé a vonathoz megy, egy percig is bizonytalanul toporogjon. Ahhoz pedig neki még a sorompó lezárása előtt át kell jutnia a síneken. Meg kellett kerülnie a fatelepet, s a Duna felől föl kellett jutnia az állomás épülete elé. Már hallotta a házak, a fák mögül az érkező szerelvény hangját, ütemes zakatolását. Trappban zötyögött át a macskakövek közé mélyített vágányokon. A bakter kilépett az apró őrház elé. Körülkémlelt a terepen, Probst is fölvetette tekintetét. S becsavart zászlaját, akár a sétatobot, a levegőben megpörgetve odaállt a sorompó mögé.

(Folytatjuk)

Románc

A dátumon töprengett, és csendes döbbenettel vette tudomásul, hogy e pillanatban a hónapra, s az évre sem emlékszik. Tekintete tétován vándorolt fel-alá a nyolc négyzetméteren, végül az ágy fejénél felhalmozott folyóiratokon állapodott meg. Szétteregette, és szemügyre vette a címloldalakat. Valamennyin egy-egy ötös állt, kicsi kék, nagy fehér, óriás fekete ötös. „Május van” — nyugtázta, és egyetértően biccentett — „Helyes. Szeretem a májust.”

Az asztalhoz telepedett, hunyorogva a napra meredt. A nap ugyanis éppen szemközt, a kertváros fölött járt és szinte láthatóan csúszott lefelé, fátyolos tündöklése még zavarta a szemet, de már nem vakított. A földszintes kertváros árnyékai megnyúltak, barnára csíkozták az ablak előtt futó út aszfaltját és a halott, évek óta villamostalan sínpárt. A képbe véres troli siklott be hangtalan, a hajdani villamos gyilkosa. Az utastér üres volt, a megállóban sem szállt fel senki. A vezetőfülkét nem látta, a troli némán kiúszott az ablak látószögéből, az embertelen utca hallgatagon nyújtózott a kertváros és a tizemeletes közt, még a Közért előtt sem érzékelte a szokásos nyuzsgest.

Ujjhegye lassú ritmust kopogott az asztallapon. Egy. Két. Há. Négy. Egy. Két. Há. Négy. Másik kezével kihúzta a fiókot és beletúrt, szemét le nem vette az utcáról. Egy. Két. Há. Négy. Papírokat tapintott, igazolványokat, kemény fedelű füzeteket és könyvecskéket. Egy. Két. „Megismételni a tapintásról.” Há. Négy. Személyi. Piros útlevel. Kék útlevel. Munkakönyv, katonakönyv, tagkönyv, másik tagkönyv, takarékbetétkönyv. „Üres.” Lejjebb, melyebbre. Általános iskolai bizonyítvány, úttörőigazolvány, anyakönyvi kivonat. A fiók furnir alja. „Hova tettem?” Keze a fiók két oldalfala közt, számlákat; szerződések, rég lejárt vonat- és repülőjegyeket szánt félre útjából, csuklóig a múltban, szeme a földre csúszó napon, hirtelen kirántja a fiókot, az megszalad szánján, koppanva-zörögve esik a földre, oldalt dől, kiokádja a megbolygatott iratokat. Lehajol, baljával beletúr a papírosok sápadt tömegébe, s jobbával a sarokban futó csőbe kapaszkodik. Meleg. „Fütenek májusban? Ja, a nap.” A kupac tetején. Felemeli, maga elé helyezi a fényképet. A nap. A fénykép. A nap. A lány. Újraolvassa a hátára vetett két szót: „Neked, májusban.”

Félig ül, félig fekszik a díványon, könnyű ing, térdig túrt farmer, egyik lábát felhúzza, arra támasztja a nyitott könyvet, valami képes album, címét eltakarja a térd, borítóján orosz ikon, szerette az ikonokat. Még az eltartási szerződés, még Vadnai néni halála előtt, még a hámlófalu, gangra néző albérletben. A nap. A Közért aszfaltozott tetején párázó galamb gerjeszti, illegeti magát közömbös párja körül.

Széktologatás.

Néha előveszi a képet, azután újra elteszi az anyakönyvi kivonat és az úttörőigazolvány alá. Nézi a lehunytt szemet, a díványt, az ikon-kötetet, a kép fekete-fehérjén rejtve maradó, de a valóságban bizonyára ott tekergőző hal-

ványkék ereket. Nem bizonyára, biztosan, hiszen emlékszik. Lehunyt pillájú, olvasó lány a díványon. Nyakán fénylő rézcsavarokból s talán türkisz üveggyöngyökből összerótt, bőrszíjra fűzött lánc.

Széktologatás.

Nem, nem írunk egymásnak, minek írnánk? Persze tudom, mindent tudok. Egy-egy lap, de nem New Yorkból, ahol laksz. Útközben írsz, ha eszedbe jut a képeslap förtelmes szokása. Mexico City, Madrid, London, Jeruzsálem, és én válaszolok olykor, ha eszembe jut a képeslap förtelmes szokása, szeretettel gondolog rád innen..., a múltkor Győrből, a Rába-partról, és írunk húsvétkor, meg karácsonykor is, fenyőfa, magyalfa, gyertyaszál, nyuszika, hímes tojás, csengettyű...

— Kedves elvtársak!

Néha előveszlek a fiókomból és végiggondolom a levelet, melyet négy éve szándékozom megírni az életemről, ahogy egyszer egy karácsonyi lapon kérted, részletesen, a liftről, a közértről, a csöveimről, melyek hozzák, viszik a híreket, a szobámon át, négy éve meg akarom írni és nagyon szeretném ha válaszolnál, ha megírnád te is, hogy milyen a lifted, a közérte, és vannak-e csöveid...

— ...nagyon szép ez a mi kezdeményezésünk, a mi lakótömbünkben nyílt először ilyen szép, új, alagsori mozgalmi helyiség...

A levelet az öledbe csúsztatnám, az ikonalbum lapjai közé, te fészkelődnél a díványon, lapoznál egyet, esetleg leeresztenéd a kötetet, hogy kényelmesebben olvashasd a leveletem, az enyémet, se nyuszi, se magyal, a férjed nincs a közelben, úgysem tud magyarul.

— ...ezzel a lakógyűlést megnyitom, a szót pedig átadom a kerületi elvtársnak, aki majd a távlati fejlesztési...

A naptányér alsó pereme éppen megérintette egy kertvárosi házacska kéményét, az árnyékok még nyúltak, de már látszott; ez nem vezethet jóra, nincs hová növekedni, el kell enyészni. Előtte a kép, most ballal kezdte újra a ritmust, jobbát a ház ütőerén, a csövön felejtette, azután megszorította teljes erejével, míg csak fájni nem kezdtek az ujjai, a langymeleg zománc közőmbösen fehérlett, bal keze továbbjárta monoton táncát. Egy. Kettő. Három. Négy. A képre meredt, a lány a képen a könyvre, oldalthulló haja mentén a fénykép sötétjében megvillant fülbevalójának opálos vonala, ez még az a fülbevaló volna?

— ...mert kérem így hiába igyekszik az ember, hiába mossa fel a folyosót, ha egyszer jönnek a kedves lakótársak, ... meg sem száradt és már összebasszák...

Ha most felnéznél, hát én nem is tudom, ha felemelnéd a pillád és meglátnál, kérlek, nézz fel, itt vagyok, hagyd ott, idegen ország, idegen emberek, mi közöd hozzá mi közünk hozzá? Ha felnéznél, arcodon a régről felderengő — nem, nem érzelgek.

— Kikérem magamnak, hogy ilyen alpári, minősíthetetlen hangnemben... Hogy itt kérem micsoda szinten áll egyes lakótársak kulturális nívója?!

A szemed elkerekedne, a könyv az ágyra csúszna az öledből. — Szervusz — mondanád, én meg csak ülnék, aztán visszaköszönnék, de a szó eltörne. — Szer...vusz — mondanám, pedig én így soha, senkinek, vagy szia, vagy hosszasan, hivatalosan. — Szer...vusz — mondanám és sután mosolyognánk, hajadhoz nyúlnál, egy ujjal kisimítanád homlokodból, a nap megvillanna a

fülbevalón, megörülnék az alkalomnak és azt kérdezném: — Ez még az a fülbevaló? — Az — nyugtatnál meg felcsippentve a rég földre hullajtott fonalat. — Az.

— Ezt nekem mondta az előbb? Ne hergelje magát a kedves lakótárs, én csak annyit mondok, ne hergelje!

Egy. Kettő. Három. Négy. Egy-két-há-négy. A kihalt utcán öregember biceg át, kopott kalapját sokdioptriás szemüvegére húzva, botladozik a holtan heverő vágányokon, hóna alatt kötegni újság: — Frissek a lapok, mert én itt vagyok, Frissek a lapok... És akkor, csak akkor tárnánk szét a karunkat, kilépnél a fénykép keretéből, asztalomon állnál, megnőnél vagy kicsi maradnál, nem is tudom, frissek a lapok... átöllek és érzem valamennyi bordád, a vándorló pontot, ahol a lapocka illeszkedik a vállizülethez, mosolyogva bújsz a vállgödrömbe, pedig talán fáj, olyan erősen szorítalak, mert én itt vagyok...

— ...ne mondja a tömbbizalmi elvtárs ne mondja ezt nekem, a múltkor is, a csótányirtáskor, felszórták a folyosót méreggel, tudja, mi történt? A csótányok bemenekültek a lakásokba, én meg alig tudtam levérni a szomszéd gyerek kezét, hogy ne egyen abból a fehér porból a folyosón. — Szóval maga verte le a gyerekek kezét?! — A feleségem most is papuccsal vadászta őket a nagymamánál.

— Hát itt laksz — nézel szét a szobámban, de azonnal visszatérsz hozzám, hátralépsz és végigpillantasz rajtam, én kihúszom magam és igyekszem minél strammabbnak látszani, s közben eszembe jut, hogy utoljára a te kedvéért súlyoztam. — Hát itt laksz — ismétled, az asztalra pillantasz, a fényképre. A keret szobarészletet őriz; dívány, rajta könyv és párna, a párnán test lenyomata. — Ül le — kapkodok ki a fotelból a májusi folyóiratokat. — Hagyd csak — állítasz meg, s átpergeted ujjaid közt a vaskos füzetek lapjait — De rég nem láttam ilyesmit. — Frissek a lapok... a bicegő öreg eltűnt a sarkon, újabb vérszín trolibusz úszott át az árnyékokon. — Jó kis hely. Nicsak, ezt megőrizted? Mennyit dolgoztam vele... aprószen a fakérgen. — Ő a háziszentem. — Ikon — bólintasz — egy albumból másoltam a kéregre.

— És a csövek? Az semmi? Az ellen semmit sem tesz a tömbbizalmi elvtárs? Énfölöttem kérem, tisztesség ne essék szólnán, egy olyan fehér-májú nőszemély lakik...

— És te? Hogy vagy, mit csinálsz? — szemed várákozóan ragyog. — Fordítgatok — mondom —, mindenfélét, szépirodalmat meg szakszöveget...

— ...minden menete lehallatszik, a feleségem kiütést kap tőle, fel is vettem magnóra, egyszerűen odatámasztottam a mikrofont a csőhöz! — Na maga szép kis... — De lakótársak...

— És most? Most mi lesz? — Feléd tapogatózdom, a kezemért nyúlsz, egy pillanatra azt hiszem, meg akarod állítani, mielőtt elérne, de nem, egy, kettő, három, négy, szikrázik végig rajtam az érintés.

— ...azt bezzeg hónapok óta nem tudják kideríteni, hogy ki az a rézszeg állat, aki havonta egyszer benyomja a földszinti üvegajtót! — Vérzik, mint a disznó, telecsöpögi az egész előteret! — Még egyszer elvérzik majd a folyosón. — Dehogyan vérzik el, nem árt annak... Miért, maga ismeri? — Nem én, de annyi mindent hall az ember...

— Gyere. — A fakuló napkorong közepébe kémény ékelődött.

— ...inkább a szerelőt kéne lekapcsolni tömbbizalmi elvtárs. — Ame-

lyik bement a csöbe? — Bement egy szerelő a csöbe? Ne mondja! — A Gel-
leiné mondta, hogy a múlt héten bement és nem jött többet elő. — Nem, én
nem azt a szerelőt mondom...

— Mi ez a sutyorgás — kérdeznéd. — Semmi — legyintek — a csö-
vek — és már nevetünk. Emlékszel, a tóparton... igen, éjszaka, Lengyelország-
ban, az a szénakazal...

— ...én azt a szerelőt mondom, amelyik itt lebeg a ház körül. — Na
igen, vagy egy éve már. — Azt le kéne kapni a tíz körméről, de úgy, hogy
megemlegesse, a múltkor is, éppen öltözöm, egyszer csak bevigyorog az
ablakon...

— Te... — súgom. — Te... és nevetünk megint, mert eszünkbe jut va-
lami, valami bizteosan eszünkbe jut, és nevetünk azon, ami eszünkbe jutott.
Nyelved végigfut kulcsfontomon, tenyerem melledre feszül.

— Leesett a pap az ágyrull! Lejött a bőr a hasárull! — Hát ez meg mi-
csoda tömbbizalmi elvtárs? — Kiadtuk a szomszéd alagsori helyiséget a ke-
rületi népi együttesnek, és most...

A szoba közepén állunk, az ágy mellett, a tér kitágul, csak az ágy ma-
rad a helyén meg az égből a földre szaladó csövek, inged héként hull a
földre, almáé a gyümölcsbúrára áhítózó kés alatt.

— Úgy kell neki, mért cicázott! Menyecske hegyibe mászott! — A ke-
rületi kulturális szemlére készülnek, és most csujjogatnak. — Mi van a pa-
pokkal? — Hogy nem szégyellik magukat! — A papok? — Dehogy kérem,
ezek itt a szomszédban. — Tessék hagyni őket, hallja, kérem, csujjogatnak...

Melled a bőrömön, tarkómból borzongó jelzések indulnak, földre szállin-
gózó ruhadarabok közt állunk, combod testemre fonódik, egy-két-há-négy, de
hová tűnt a szerelő, talán a cső mentén, tenyerem teszi amire termett, melledet
öblébe fogadja, nyelvünk lassuló-gyorsuló tánca, szemünk egymástól ujjnyira,
mégis nyitva, mi mindig nyitott szemmel, ez egy ilyen ház, ne kérdezze miért,
múltkor is kiugrott valaki a hatodikról... dehogyis, összetéveszti a szerelő-
vel, néha az is bukórepülésbe vált, hogy megmozgassa magát, testeden nyíló
rés, hogy-hogy zuhanórepülés, ha egyszer eltűnt a csőben? Az a másik; ja
vagy úgy, fogad magába sikosan tároló, hogy dobognak a túloldalon, me-
nyecske hegyibe mászott! egy-két-há-négy, egy-két-há-négy, ujjain szakad a
köröm, hogy ordítják a ritmust, meg miket mond azzal a fehérmájúval, egy-
másbaolvadó, anyagtalan, verejték gőzében mélyebbre, jobbjá fojtogatón a
fehér zománcra, megölni, kiirtani; tenyere bordabillentyűkön játszik, most
oldalra fordulva, így, kicsit lejjebb, befogad, elenged, befogad, elenged, a népi
kultúra, akinek a nap a hegyibe esett, vagy úgy, hujjujjuj! na ennek bevág-
ták, szépen beszél maga, engem meg azért, mert azt mondom, hogy a lakó-
társak összebasszák a folyosót, ki vágta be? a pap a fehérmájúnak fölöttem,
befogad, elenged, ... mi van veled? nem tudom, majd mindjárt... így jobb?
most nem, nem megy, mégis hozni kellett volna a magnót, minek, az csak a
csőre jó, kinek a csőre? egy-két-há-négy, szakadozó körme, egy-két-há-négy,
alóla már a vér, annak, amelyik kint lebeg; a csövön? Persze, hogy a csövön,
minden azon; hunyódó szemed, mi mindig nyitott szemmel, nyisd ki, menni
fog... persze lakótársak, megígérem, csőre vagyunk töltve, tested hűl, szád
mosolya már, várj még, cső végére kaptak minket, várj, persze kedves lakó-
társak, mindjárt, ígérem, hamarosan, amint lehetőség nyílik rá, fejed félrebic-
cenve merevedik, arcod mellett halvány-opálosan csillan a fülbevaló, a nap
felső karéja még a kémény fölött, mondd, ez az a fülbevaló? egy-két- há, majd

mindjárt, menni fog, hidd el, behúztak a csőbe, behúztak egy-két, mondd ez AZ? hagyj, nagyon kérlek hagyj a könyvet, hagyj a francba az ikonokat, és vedd le a lábad a díványról, én megígérem, én mindent, csak behúztak a csőbe. Csőd.

A nap eltűnt a ház mögött, jobb keze a csőre görcsösül, balját a képbe vágja, felső testével az asztal peremének feszülve ordít: — Nyisd ki, nem halod, nyisd ki a szemed, rohadj kurva!

TAKÁCS LÁSZLÓ

Bárka

Összeácsoltuk, pajtás.

Csupán a vásznakat bíztuk a metaforákra.

A teknőt hamar kinövi a kölyök,

amiben szitakötőket üldözött a skarlátos nyárvégben.

... mindig elhajóztam vacsorakor

kicsi odujában lüktetett a mutatóujjam

ha akartam árbocnak állt ...

A szigetlakók kétarcúak.

*Tenyerükkel kigöngyölik a földet a gyökerek üstökéből,
közben lesik a bordázott vizet: lélegzik-e vagy tetszhalott.*

Talpnyomaikat nem firtatja senki,

visszafordulnak azok maguktól is, ha ráismertek

sorra az elődök oltárait, és az agyonbecézett ágjeleikre.

Törvényük a derék vonalától fölfelé és lefelé rendelkezik.

Szokták apály-dagály lenyomatnak is említeni.

Fontos, hogy eztán átkelhetünk, pajtás.

Gondosan kiválogathatjuk ám hétköznapijainkat.

Amelyik csak fúródni tud, itt marad.

Bennünk a civilizáció kalózeit kell szigetre vontatniuk.

Lehet, hogy túlsokat bíztunk a metaforákra?

A teknőt nem olmosítottuk

nemző állatokkal.

Mi is egyenként hajózunk.

Nem vagyunk kétarcúak,

mint a szigetlakók.

Megtelik hanggal

*Megtelik hanggal a világ
s én hegedűkészítő
fürdés után
kádból kihúzott dugóval
ujjam és a lefolyó közt keletkező
vízforgács közül
kiemelem és átadom
mesteremnek a hangszert*

Tizennégy-negyvenöt

<i>Egymásba kapaszkodó táguló-szűkülő országhatárok tálban a bélyegek.</i>	<i>Tizennégy- negyvenöt tele áll a bélyeggyűjtő s ablakos lesz szeme</i>
--	--

„A Dunánál”

*Alltat a napon
vízállományba vesz
szavakhoz képesít*

deszkás hal csomózza a vizet

*költészet
jogfolytonos állás
fől nem adom*

*egy szögként
meggömbült test
pl. mindig
harapótógós
karmozdulatokra késztet*

*ugrás
személyesből
személytelenbe*

Hol a szörnyek mosolyognak

*Ahol ég s föld együvé forr, a homályos horizonton,
magas ösvény hova hajlik, hol a szirtek lesimulnak,
ahol elvész a reménység*

*s azután nincs hova menni, hol a szörnyek mosolyognak,
a szivárvány hamuvá lesz, s a zsarátnok tüze felcsap,
hol a rossz jó, hol a jó rossz,*

*az a kuckó a világ-part, hol ok és cél ugyanegy már,
hol a vérrög neve csillag, ha megindul, belehalnak,
s a halál neve élet,*

*oda kell még gyalogolni, hol a hajnal, vagy az est kél,
idegenből idetévedt sugarakba beleveszni
az utolsó szakadéknál.*

A Tien San felé

*Szikrázó patájú paripán ülök.
Alattam idegen föld dobog.
Akik a Tien San hegyig elérnek,
azok a boldogok.*

*Ruhám rongyos, társaim elveszítettem,
az ismeretlenbe sajogva megyek,
diszeim vesztve, görnyedetten,
míg elérem a Tien San hegyet.*

(a lélek mérnöke)

– fejezet a *Kis Magyar Pornográfia* c. könyvből –

NAPI POSTA

Kapott egy névtelen levelet. Illetve alá volt írva, de az csak vicc volt. A levél olyannyira nélkülözött bármilyen fenyegetést, oly iránytalan volt, már-már kedvesen hóbortos, hogy egyszerre csak halálra rémült. *Fejét lehorgasztva, lassan visszament az asztalához.*

SZERENCSE

A lélek mérnöke, gondolta, nem taktikázhatik, ebben különbözik a jó tanácselnöktől. Nem hasznosnak kell lennie, hanem főként szabadnak. Azaz a gyakorlatban: nem lojálisnak, hanem igaznak... Az igaz, még lehet lojális – ha szerencsések az urrak, az urrak.

AZ ÖRÜLT LÁNYA

Egyszer egy költővel nézdegélték az uszodában – edzés volt! – az „új, agreszív bornyú-lányokat”. A költő ennek kapcsán egy történetet mondott el. Hogy még ifjúi korban egy alkalommal *legényesen* teljesítvén kötelességét, zihálva, izzadtan és elégedetten heveredett oldalra. A cigarettáért nyúlt, amikor a nő megmarkolta a vállát, és ezeket a szavakat mondta volt az arcába: „Te. Te, mi volna, ha csak 2 óra múlva jönne ki belőled az a sz...”

A történettől majdnem elokádtá magát. Habozva nézték a bornyú-lányokat, kedvesnek látszottak. (P. S. Egy hét múlva, mert addig tűnődött rajta, megkérdezte a költőt: „Biztos 2 órát mondott?” „Annyit.” És: „Az álláról látnom kellett volna, hogy föl fal, hogy föl fog falni...”)

PILLANGÓ

A rokonszenves énekes arról beszélt, hogy higgyék el a jelen lévő prózáirók, jelen voltak prózáirók, van egy *éhes és tiatal tömeg*, mellyel lehetne s kelene valamit kezdeni, kultúrvákuum, ő nem okos, csak énekelni tud, ezért ő nem szólhat ezekhez, de nekik kéne okvetlen. Egy hegyes fenekű nő közbeszólt: „Az énektől nem félnek, a szótól félnek az emberek.”

Ez a nő később megfogta az egyik prózáiró fülcimpáját, és előadta elméletét, mely szerint az énekes nő-férfi, ezért szeretik a nők. „Majd ha ti, férfi-férfiak eljuttok a nőkhöz, az megváltoztatja a világot.” „Akkor hát rendben”, gondolta kétségbeesetten, és kisomfordált a vécére.

ZENE

Lassacskán képes lesz, gondolta, a zenében a hangszert meghallani, a tárgyat, a tárgyat, mely hangot ad; hogy *ott*, az Beethovennél nem az Ég, nem a Mindenség, nem az Isten, hanem az üstdob és az üstdob hiánya; ez jó.

Egy vonósnegyes akkor az igazi, mikor már nem is beszélnek egymással. „Kik?“, kérdezte jegesen.

Láttam B. faszát, mondta a híres pianista egyszerűen, a B. év ha nem is alkalmából, de idején. (Baby fotó, Bartók Archivum.)

Hencegés: Én Cage-t alig tudom megkülönböztetni Mozart-tól.

MEHR LICHT!

Byron átüzent Goethének: *Mehr shit!* Johann Wolfgang élete végéig gondolkozott, többek közt, ezen, majd az utolsó pillanatban így vissza: *Mehr nicht!* ... Ha én német volnék, eszelte ki, egész életemben, félő, Goethe-parafráziseket írának.

A MONDAT

Az Ottlik-mondat nem remeg, nagyon is biztos, hanem, mint egy nagy bárka, fekete madár, szinte alig érezhetően: ing.

A MESTERSÉG

Bizony, nem csekély mesterség élni és nem csüggedni, olvassa.

VESZEKEDÉS

A családi emlékezet szerint Babits együtt játszott az ő anyai nagyanyjával Szekszárdon, hunyóztak; a 6 éves kis Babits a játék egy vitás pontján azt kérdezte a nagyanyjától: „Bocsánat. Most akkor én ipi-apacsoztam le önt, vagy ön ipics-apacs... i-picsa-pacsa... icsi-picsa... no... ipi-apacsozott le engem?”

Egyszer egy borongós, szomorú őszi napon szivarozva ült a kávéház sarkában, és hallgatta a gramofonból áradó zenét. Ez a zene furcsán a lelkébe hatolt. Ekkor eszébe jutott a történetke, s kedvtelve, sóváran gondolt arra, hogy ő volna az a nagyanya...

NAPI POSTA

Egy olvasói levélben – a keltezés jún. 16., abból a községből küldték, ahol kényszerű gyermekkorát töltötte, és a levélíró keresztnéve az anyjái volt: ez *sok* –, melyben több mindent intelligenesen morgolódva kifogásoltak, sőt, s ez, mi tagadás, megdöbbentette, azt is írták, hogy egyik könyve olvastán az olvasó piszkosnak érezhette magát, amit nehezen tudott volna katarzisként értelmezni, s még azt is remélték, hogy nem a saját élményeit írta meg, mert hát micsoda élet lenne az, e levélben, az okulására, leírtak egy tanmesét. Így szólt: A sündisznók fáztak. Ezért közel húzódtak egymáshoz, de akkor

meg töviseikkel szúrták egymást. Ismét eltávolodtak, s ismét fázni kezdtek. Aztán úgy helyezkedtek el, hogy közel legyenek egymáshoz, de ne annyira, hogy a töviseikkel megszúrják egymást. Nahát. Épp azt gondolta, hogy a könyve másról se szól, mint erről a szerencsétlenkedésről a *távolsággal*.

A SZABADSÁG ENYHE MÁMORA

Reggel, este másolt, mintha imádkoznék... Ahogy az utolsó oldal másolásához kezdett, erősen dobogni kezdett a szíve, tényleg mintha egy ketrecben és ki akarna ugrani. Heves izgatottság lett rajta úrrá, keze reszketett, mondatonként le kellett tennie a tollat. Rettegve gondolt arra, hogy épp most, pár lépéssel a cél előtt fogja elrontani, elvész 3 hónap *munkája* – mert meghatódva azért nem volt –, és homályosan olyasmi is az eszébe ötlött, hogy talán nem lett volna szabad neki fognia, a gögös barom, és most jön majd a fekete leves, várja csak ki... Takarékosan végigszívta. Hogy miképpen lehetett volna elrontani *egyáltalán*, azt nem tudta.

MÉRT

Egy író, akit addig nem ismert személyesen, csak a könyveit, váratlanul valami szívességet kért tőle, nem egészen semmit, mert korán kellett hozzá fölkelni, de nem is aránytalanul sokat, mert délre már szabad volt az ember, amire ő gondolkodás nélkül igent mondott.

Megérkezvén délután, dohogva eltűnődött azon, mért segített? Mért állt kötélnek? Tán baldóver ő? Kétségtelenül baldóver is, de nem azért segített.

Hanem hiúságból.

Ezért elszégyellte magát.

Helytelenül, szögezte le később.

SZÁRNYAK

Végigtapogatták. „Fegyver nincs nálam – mondta kedélyeskedve. – A szó nem fegyver.” Amikor a szakember az ágyékához ért, szenvedélyesen felhorkantott, „te csődör, kívánlak”, súgta. Az ránézett, higgadt férfiú, „arra tessék, ott a kijárat”. Vigyorogva lépett ki a fülkéből; később látta, hogy mindenki így, mindenki arcán ottragadt a vigyor...

FOLYÓK

Ha megindul a folyók áradása, izgatottan böngészi az újságot a napi víz-állást megtudni, s ha az minden eddiginél magasabb, örül. Örömét nem csökkentik a buzgárok, leomlott viskók, elöntött búzaföldek és más emberi és társadalmi tragédiák. Azt gondolja például: „ez a Tisza tehetséges...”

A MACSKA

„Mire leszereltem, azt kellett látnom, hogy *Izolda már nem a régi*. De akkor már késő volt, mert leszereltem.” Ezt mondta a könnyű beszédű, horpadozott mellű öreg férfi, aki a fűvet kaszálta a kertben. Már rég ezredesként lehetne nyugdíjas, panaszkodott finoman tovább, nem kéne mindenféle fű-

vel itt bibelődnie. Pedig (?) 46-tól 53-ig a belügynél szolgált, mignem az Izolda családja, melynek, mondjuk meg, fiatal úr, nyíltan, egyszerűen derogált volna egy testületi-vő, kényszerítette, hogy leszereljen. Egyszer egy politikait kellett Solymárról az Andrássy 60-ba kísérnie, veszélyes, hétpróbás gazember, ártatlan volt persze szegény, levitte a férfit az alagsorba, letett egy gyufaszálat, 10 méterről ellőtte pisztollyal! Azt mondta: „Láttál, amit láttál. Tudom, hogy agyafúrt fickó vagy, mondta az őrnagy, de megkérlek, ezt ne felejtssd el. Bárhonnét kilőlek, mert hiába mozogsz, nagyobb vagy, mint egy gyufaszál.”

A vénember búcsúzóul hálásan szorongatta a kezét, hogy milyen készségesen meghallgatta őt, s neki az a véleménye, hogy az embereket úgy kell elfogadni, ahogy vannak. „Minthogy – mondta ő mereven – nincsen más választásunk.” „Ügy, ügy, ahogy mondani tetszik, uracskám.” Borostás volt, csipás és savanyú szagú, utólag, a gereblyezés után derült ki, meglehetősen nagyvonalúan kaszált.

Hiányzott belőle minden méltóság, hajlékony volt, törhetetlen, olyan, mint egy girhes macska, amelyik vernyogva mindig a talpára esik.

A TRÉFA

Egy kolléga, közvetlen közlőre látta, beletaposott valakit, a földbe. Majd fölé hajolt. „Tudod, miért volt ez?” A szenvedő fél érthető reménnyel tápázkodott, valamelyest megnyugtató, ha az aljasságnak magyarázata van. „Miért.” A kolléga odavetette: „Mert ez műanyag.” És fölsegítette.

„Ügy tettem, mint Marx Hegellel – mondta a kolléga, akit marxista-leninista tanfolyamszerűsége köteleztek –, a fejéről a talpára állítottam és viszont.” Amikor azután arról panaszkodott, hogy a sok hiányzás miatt föltehetően ki fogják rúgni, ő azt javasolta neki, mondja azt, látomása volt, hogy van, hogy mégis van Isten. Nevetgéltek ezen.

IRGALOM

Megint egyszer azt gondolta, nincs baj. Lassan-lassan elmerült a film klaszszikusan egyszerű meséjében, látva azért a vászon alján a T alakú, már megvarrt beszakadást, az ún. érzelmi pontokon közel állt a síráshoz, meghatódottsága fokozatosan ihletettséggé omlott, egyféle biztonságos beleérzéssé, a fiatalember sorsa a vásznon egyre romlott, tüzes tekintete az áldozaté, a Bárányé, és evvel összefüggésben, így gondolta az övéké javult, profán megváltás, a fiatalember szép színészarca látszott, kis túlzással szólva, szavatolni a biztonságukat – de aztán, amikor egy torokszorító jelenet hatalmas csöndjébe értek, akkor, ebben a művészet által előhívott hangtalanságban, szent mozcicsöndben, valaki *irgalom nélkül* húzni kezdte az óráját föl, föl föl!!! – Késő.

DEO GRATIAS

„(Megfogalmazatlanok vagyunk, és erről fogalmazunk.) Akkor tehát a művészet asszisztálhat csak a világméretű hazugsághoz? De talán meg kell *őriznie nevetséges erőtesztését a kimondásra*... Ártatlanul bízni a kimondásban, a szóban, több, mint ostobaság, bűn is, de üvöltve elvetni legalább akkora, mert olyan *űrök* keletkeznek, az ásitás oly üregei, melyeket bármi be-

tölthet. Rombolni és állítani, köpni és beszélni. De hogyan beszélünk, ha magunkra maradtunk, ha nincs Isten?

Iszonyatos, kíméletlen, rettenetes és perverz a mise, ha hiányzik az Isten...! A gnóm-Krisztus, ahogy lakkcipőben szteppel a világot jelentő deszkákon, leül trónjára, a Legfőbb Bíró helyére, felette nincs égbolt, puffadt keze remeg, üveges szemmel, bőfögve néz ránk, ránk, a népére: kik rágócsumázunk úgyesen."

MAGÁNY

Egy női cip zajától elkezd a férfi sirni.

AZ ELŐADÓ

Ahogy belépett a műházba, szinte belebotlott a sápatag, vékony lányba. Köszönt. A lány hallgat, szája konokul zárva; olyan reménytelenül néz rá, mintha ismerné. Kicsit megijedt, „mi a baj?“, mondta végül. A lány küszködni látszik, talán a sirással, talán a férfi egy régi emléket élesztett volna föl?

Akkor észrevette a lány kezében, szorosan a szoknya mellett, a *téliszlámis* kenyeret. Zöld paprika leffegett ki előre, mint egy nyelv, nagy gyomorrontás után. „Eszik?“, kérdezte mint valami iskolamester. A lány dühösen bólogatni kezdett, s nyelt egy nagyot. Szó nélkül álltak tovább. Egy távoli ajtóból valaki félenken kukucskált.

„Dehát rágjon, az Isten áldja meg!“, tört ki belőle. A lány azonnal elfordult, csámcsogva enni kezdett. „Köszönöm“, mondta a válla felett vissza, teliszájjal.

ÉN

Kitámolygott a füstös pinceklubból. Nem volt részeg, csak veszélyesen rosszkedvű. Homályban élt. Mintha beteg volna, mintha lenyúzták volna a bőrét. Ő azonban tudta betegsége forrását: ez a szégyenkezés maga miatt s ezzel együtt a másoktól való félelem. Másoktól – a társadalomtól, amelyet megvetett! A nő kifogyhatatlan volt leleményeiben. (Pl. egyszer: „Szeretem önt, Szeretem most is. Szánja meg hát ezt a nőt, aki önmagát csalta meg.”) Most odalépett hozzá, éjszaka volt már (látta a tömbökben vonuló füstöt), és úgy tett, mintha idegen lett volna. „Vegye tudomásul, hogy gyűlölöm magát.” Fennhéján bölintott, éjjel fél háromkor egy nő bejelenti, hogy gyűlöli: ezt talán ki lehet találni. „Mit akar“, mondta utálatosan. Hogy azért utálja, mert olvasnia *kell* őt. „Hát – mondta édelegve –, akkor ne olvasson, inkább szeressen.” A nő diadalmasan felkacagott. „Ha nem olvasom, *kít* szeressek?!“ És eltűnt simán, mint egy bérgyilkos.

ÉN

A sötétben csak a karját látta, a világító, erős, szép, barna, húsos karját; nyárkar. Mikor kezét reménytelenül – még mindig mintha beteg volna –, az ölébe engedte, a lány megfogta, mintha az anyja. Olyan erős hálát érzett, hogy mindent megtett volna, amit kértek volna tőle. Az idő telt, de a lány nem kért semmit. Tenyere forró.

ÉN

A hálát – és a rémületet, fáradtságot s űrt – átmentette másnapra. A nő már otthon volt: a Megváltó... Tehát van itt valami személytelenség.

ÉN

Mennyi legyenek! Vakmeleg van.

GYŐZELEM

Odalépett hozzá a bárányhimlős kisfiú és így szólt: „Megmenekült.” Hogy kicsoda, nem volt hajlandó elárulni.

AZ APJA

Isten éltesse édesapámat, gondolta édesapja születésnapján. Érdemei, bárhogyan, elévülhetetlenek. – Mondd, kis kócos, hol van a mamád?

AZ ANYJA

Hirtelen megértette, hogy édesanyja, annak idején, miért gyűlölte a pókokat! Hogy miért volt *ideges*, ha ő becézgetve – elsődlegesen a kaszáspókokat! – elengedte őket.

Hát a pókháló miatt!

HASONLAT

Valakivel összeütközött. Csak úgy ropogtak a bordái, a fájdalom meg csak nem, meg csak nem múlt. Furcsa, bujkáló, megfoghatatlan fájdalom volt. „Mégis milyen?”, kérdezte az orvos türelmetlenül. Söhajtott, most nem önsajnálataból, hanem mert így tudta, múlt pillanatig, lokalizálni a fájást. „Mint-ha nagyon szomorú volnék.” Csontsérülés nem látható.

A JÁTÉK KIMENETELE

És ellenkezőleg, az a tompa, kicsit uncsi, de megmozdíthatatlannak látszó boldogság: amikor az egyébként egyre érdektelenebb játék: győzelemmel végződik.

(Folytatjuk)

Keserédes

*Ime Zuboly mester a takácsok céhéből
tisztességben megöszült szakmabeli
diszérémmel többszörösen kitüntetve
elismeréssel övezik a polgárok
féli szigorú személyét a kontár-népség*

*Ime Zuboly mester a takácsok céhéből
bizony ő maga se hitte volna
hogy kelepécét állít ösvényére
a hiúság kikenceficélt rimája
és csepürágó mimessé degradálván
komédiás királyként bohóckodtatja – –*

*Ime Zuboly mester a takácsok céhéből
ódkodva meri csak bevallani
hogy a dráma álmjelenetében
az a gézengúz Puck számárrá bűbájolta
holott az illetén szerzői utasítást
fia szóval se emlegeti a kézirat – –*

*Ime Zuboly mester a takácsok céhéből
elhírelte róla a kotnyeles varázsló
hogy a majsztramnak szellentése sincs
a klasszikus dramaturgiáról:
szokvány-dilettánsként jóelőre tájékoztatta
a nagyérdemű tisztelt publikumot
– legelsőbb is az ijedősebb asszonynépeket –
hogy takács ő igazándiból nem király
és nem óhajtja elemészteni magát
semmiféle Titániáért – –*

*Ime Zuboly mester a takácsok céhéből
maradt volna veszteg ökelme
a kaptafánál azaz a szövőszéknél
de mocorgott alsó fertályában a kukac
teátrista-dicsőségre ácsingózott
s babérkoszorú helyett számárfüle nőtt – –*

*Ime Zuboly mester a takácsok céhéből
pisis leányzók suvernyák ifjoncok
pusmognak róla szerteszert:
soha nem köszön kalaplevéve
mert hátha észreveszi valaki
mindéig érvényes számárfüleit – –*

*Ime Zuboly mester a takácsok céhéből
hencegés nélkül emlegeti a kocsmában
keservével elegyes édes győzedelmét:
sorsa leggyönyörűbb perceit élte át
midőn az ÉJ KIRÁLYNŐJE gyöngéden cirókálva
megapolgatta szőrös számárfejét – –*

*Ime Zuboly mester a takácsok céhéből
– röhöghetnek a vén számár bolondon –
mindörökre boldogítja immár
varázsosan szép szentivánéji álma*

Mozdulat

*Az ember sokmindennel elmulat
míg érlelődik az ősmozdulat*

*ami a születéssel költözött
belé s bolyong a szív s elme között*

*lélekperemen csírázva csücsül
s aggodalomná terebélyesül:*

*maradni még – de sokat ez se ér
– rimánkodás gyötrető percekért –*

*naponta el-elodázza amit
nehezére esik kimondani*

*még végiggondolni is épp elég – –
fől se emeli lehorgadt fejét*

AZ „ELYSIUM“-TÓL A „TŰZKÚT“-IG

*A romantikus-esztéta szemlélet és a nem-reflexív líra kibontakozása
Weöres Sándor költészetében*

V.

(*A cselekvés változatai*) A korszak nagy kompozíciói, hosszúénekei közül *Az elvesztett napernyő* (1953) van legtávolabb a mítoszi indítástól s bár fel-feltűnnek benne mitológiai utalások, ez a költemény vall legkevésbé a mítoszi szerkezet szimbolizáló modellálására, ez nevezhető legkevésbé joggal mítoszi parafrázisnak. Csak a legbelső tartalmi körét alkotó gondolat mutatja a létkérdéseket poláris ellentétekre lebontó és az ellentéteket mégis egységben látó mítoszi szemlélet hatását. Ez a költemény van legtávolabb a tragédiától is, s talán éppen ezért ezt érezzük a legsajátosabban s legjellemzőbben Weöres Sándor-i költeménynek a hosszú versek között. Ez nem kapcsolódik ismert mítoszokhoz, hanem kitalált történet keretezi. E kitalált epikai mozzanat egyszerű, sőt mondhatni együgyű, de ezért az egyszerűségért és együgyűségért bőséges kárpótlást nyújt a mesét kibontakoztató apró részletek gazdag sokfélesége, roppant költői érzékletessége és nagyfokú felidéző ereje.

Az elvesztett napernyő története úgy kezdődik, mint egy szerelmi románc, s azt a kort is idézi, melyben ez a műfaj divatozott. Ifjú pár megy szerelmi találkára az erdei lombok közé, s noha hűvös hajnal van, a leány hogy s hogy nem, magával viszi piros napernyőjét is, amit aztán ottfeled a fűben. Az emberi rendből kivált ernyő hazatér a természetbe. *Rálehel a tenger-tüdejű erdő*, virágok, bogarak veszik körül, kis állatok fürkészik kíváncsian, míg egy szellő meglebbenti s egy tuskével kiszakítja. A nap delelőre jut, aztán délután lesz, alkony és éjjel jön, s aztán telik-múlik az idő, ősz lesz, évek telnek el, s ahogy a szerelmi légyott ifjú leánykája nővé, asszonnyá és anyává érik, úgy változik át az ernyő is, úgy simul bele egyre tökéletesebben a természetbe. Foszlik, szakad, reped, bomlik, fagy, de a költemény mégsem a pusztulás képét festi, nem az ernyő komor megsemmisülését mutatja be, hanem megnyugvást keltő visszaturalizálódását beszéli el. Az egzisztencializmus félelmes létélményével, az úri magányossággal szemben az örök átváltozás jeleneit viszi színre, a kivetettséggel szemben a természeti lét harmóniáját, a szerves koegzisztencia megvalósulását hirdeti.

A költeményt mozgó panteista természetszeretet szelíd mosollyal tölti meg a sorokat, s mosolyt fakaszt az olvasóban is, azt sugalmazza, hogy le lehet győzni az életet befelhőző szorongásokat, még a halál riadalmától is meg lehet szabadulni. E feloldáson a panteizmus és az anyagi világ dicséretének szelleme uralkodik, a hosszúénekek közül ez van legmesszebb Weöres már említett e korszakbeli sajátos krisztianizmusától. De ez sem tűnik el belőle egészen, távolból fel-feldereng egy-egy pillanatra a képek mögött az anya-fiú, Mária-Jézus-motívum –, de csak párában, éppen leheletnyire –, és a derű eleméhez tartozik.

Kardos Tibor azt írta e nagyszerű költeményről, nagy átéléssel, hogy a bemutatott kozmosz, mely feloldja az elvesztett napernyőt, oly mérhetetlenül szép, hogy megszeretteti a halált. (KARDOS T. 1972. 582.) A befejező sorok kedves, stilizáltan románcos példabeszéde csöppnyi érzellemmel, csipetnyi iróniával a dal, az ének, a költészet lelki erőt adó hatását tanúsítja: tréfásan, mégis komolyan, hiszen amit tárgyi valóságában előállít, az nem a természet, hanem a költészet szépsége.

Az időrendben következő hosszúének, az 1954-ben keletkezett *Medeia* egészen más jellegű költemény. Mítoszi hozzáköltésnek lehet nevezni: a címszereplő az első rész nagy belső monológjában elmeséli ugyan a mitológia történet (főképp euripideszi feldolgozásának) néhány mozzanatát, a költemény mégis messze sodródik az eredeti történettől, és mint Székely Boldizsár írta, ott kezdődik, ahol az ókori legendának vége szakad. (SZÉKELY B. 1964. 70.) Csak az ellentét-sarkok képlete hasonló, a szerelem és szenvedély önkörükben megoldhatatlan, egymáshoz közelíthetetlen, sorsszerű ellentétének égi-földi eleme lángol benne. A bűn többé nem tehető jóvá, Medeia, aki szerelméért elárulta apját, megölte testvérbátyját, megölte gyermekeit is, éppen a szerelmet nem nyerheti el soha. Szimbolikus álomlátások sorozatát ábrázolja a költemény, csodás átváltozások követik egymást, Medeiaból a második részben reménytelenül epedő sárkánylegény lesz és útnak indul, hogy felkeresse kedvesét, aztán ő lesz a sárkányszűz is, hold-leány, akit elfognak s vad áldozati rítusban megölnék. De nem elegendő a kegyelemhez a mártírium sem, a nász nem jöhet létre: változik a szín, a sárkánylegény már agg király, ismét felkerekedik, de hasztalan bolyong, szerelmét nem találhatja meg, többé nem találkozhatnak, csak égi másuk tűndöklő együtt látomásként az égen, ám az ég és föld között, az idea-világ és a valóság között nincsen út.

Medeia mégsem törődik bele a megváltoztathatatlanba, a harmadik részben ismét útnak ered, s kezdődik előről a keresés, megváltozott színtéren. Ezúttal a tűzisten harcosai veszik üldözőbe, s ő most önként áldozza fel magát, testét önkezeivel vágja darabokra. Az álombeli szent rítus ébreszti rá a mindenségben betöltött helyére és kötelességére. Ő a hold, helye az ég és föld között van, kiszabott kötelessége pedig az, hogy „szűz, szerető, apa, örök áldozat” legyen. Miután ezt megérti, eltűnik az álombeli színtér, ráköszönt a virradat, s egy olajligetben a naphimnusz dallamai csendülnek fel: „Ölelj örömödbe, fényhozó.” Medeia már ismét menekülne, hiszen ő, „a vérrel szennyezett” nem találkozhat a himnusz éneklő kórusával. A dal mégis körülfonja, magához emeli, s a himnikus dal áhitatában egyesül a fény-princípiummal, a felkelő nappal: beteljesülése életen s halálon túli diadal, győzelem önmagán is, a féktelen mitológiai medeiaság tökéletes átlényegülése a mindenségbe és teljességbe olvasztása.

E gazdag érzelmű költemény kissé operai díszletezése s inkább a poszt-szimbolizmusra, mint a szürrealizmusra emlékeztető képvilága az elháríthatatlannak látszó ellentétek feloldására három cselekvési szintet mutat be. Az első a gyilkosságig elszánt küzdelem, vad beavatkozás az élet eseményeibe: ez jut érvényre a mitológiai történetben, amit itt egy belső monológ foglal össze. A második cselekvési mód ennek szöges ellentéte: a be nem avatkozás elvét valóra váltó peregrináció, vándorlás és keresés; ez jut érvényre a sárkánylegény történetében. Végül a harmadik, Medeia áldozattevése, mint a bűn nélküli, erkölcsileg tiszta beavatkozás egyedüli lehetősége szerepel a versben, Weöres világszemléletének jellegzetes alkotóelemei ezek.

Az utazás és vándorlás mint helyváltoztatás, az alakváltoztatás motívumaihoz hasonló tartalmat fejez ki, azt sugalmazza, hogy az értékes élet az eszmény szakadatlan keresésével telik el, s már nem is annyira a rátalálás a cél, mint maga a lankadatlan erőfeszítés. A peregrináció, amit Bata Imre a mitológiai labirintus-szimbólum rokonának tart (BATA 1979. 167.), a *Háromrészes ének* szép, nemes pátoszú soraitól kezdve része a költői hitvallásnak: „Tűzhabos, bársonyos tereken át / keresem szárnyának pille-porát. / Ormokon, / kő-fokon / kutatom fátyla nyomát.”

Ezt fejezi ki a ciklusalakító szerkezeti elv gyanánt a *Tűzkútban* a *Graduale*, *A hang vonulása* és az *Átváltozások*. Weöres gondolatkörének rokonságában csaknem mindenütt föllelhető ez a peregrinus-mozzanat, a keresésnek, kutatásnak, erőfeszítésnek célja emelkedése, mely értelmet ad az életnek. Nincs messze tőle Madách végső vigasza, mellyel történelmi vándorútjának végén hősére köszönt. A vándorlás, a keresés az életbizalom és küzdelem egyik egészen nyilvánvaló és érthető jelképe az irodalomban. Mindenütt megjelenik ez a motívum, amikor a művészet nem akar lemondani az ember egészséges és értelmes életideáljairól, de a teljesülést nem látja közelesen megvalósulónak a társadalomban, amikor belátható távolságra nem

lebeg előtte tisztán körvonalazódó cél, de mégsem akar tiszta esztétizmusban feloldódni. Peter Brook világosan fogalmazza ezt meg: „A kutatás nemcsak olyasmí, ami benne gyökerezik minden emberi lényben; ma, amikor sorra-rendre teljes joggal megdőlnék a szilárdnak vélt értékek, egyedül a kutatás marad meg számunkra. A keresés az egyetlen válasz a passzivitásra. (MIHÁLYI 1980. 915.) Nem egyetlen válasz, de válasz.

Az áldozattevés magasabbrendű cselekvés a peregrinációnál, és következetesen a megváltás alkotóelemeként tűnik fel. Több jelentése van. Egyik jelentésében a „jézusi ember” eszméjéhez vezet, egy másikban – ettől nem függetlenül – az elhivatott költői munka mintája. Az áldozatadás, a sacrificium szent cselekvés, egyetemes cselekvés is egyben, s ahogy az áldozattevő tülemelkedik önmagán, a mindennapon és adózik az egyetemesség ismeretlen erőinek, úgy lép a költő is – Weöres sugalmazása szerint – kapcsolatba az egyetemességgel, a mindenséggel, avval, ami az individualitás övezetén túl van.

Az áldozatadás, ami dallá válik, a költészet, ami áldozattevésből támad, már a *Bolond Istók* (1942) című prózai elbeszélő költeményének is végső eszméje volt s a megszelídíthetetlen ellentétek lecsillapítására szolgált. Ez a *Bolond Istóktól*, sőt az *Istár pokoljárásától* (1939) az *Endymion*-on át folytatódó gondolatmenet – mint már volt róla szó – Weöres költészetének tételes valláshoz nem kapcsolódó, mégis szakrális, devóciós, krisztianista eszmeáramlata, mely hol kevésbé feltűnően, hol – mint az 1950-es években és az 1960-as évek első felében, a *Tűzkútig* – erősebben, érzékelhetőbben átjárta költészetét és jellegadó jelenségei közé tartozott. Egyszersmind poláris ellentéte volt *A teljesség felé* nirvána-filozófiájának, a tökéletes emberi társadalmi bizalmatlanságnak. A fordulat korszakától kibontakozó romantikus-esztétika szemlélet mint költészetének nem egyedüli, de fő, uralkodó és meghatározó, jellegadó szemléletmódja nem a tiszta kontemplációt eszményíti, hanem a szellemi cselekvést, a teremtő alkotást emeli eszménnyé. A peregrináció és az áldozat ennek az eszményített cselekvésnek a körébe tartozik, ennek két fokozatát alkotja.

E korszak nagy kompozíciójának a költői hivatásról szóló mondanivalója leg-tisztábban és legközvetlenebbül az *Orpheusban* nyilatkozik meg. Ebben a költeményben hasonló bőségben kelnek életre a többértelmű képsorok, mint a *Medeiában*, de a nyelvi-költői építőelemek egy fokkal közelebb állnak *A sorsangyalok* és a *Téli reggel* típusú versek eszközeihez, s a megjelenítés kevésbé színpadszerű, a modellálás kevésbé juttatja eszünkbe egy komor, vad mítosz nemes, szép, későszimbolista mesejátékká formálását, más szóval újabbnak és modernebbnek hat.

De a kompozíció egyszersmind lazább is, gyengébb az epizód-tagok egybeszerkesztésének váza, a négy rész mindegyike külön címet kapott s önálló versként is megáll. Az első a hajnali ébredés párából kibontakozó képsorát idézi kifogyhatatlan költői leleménnyel. Ez a készülődés örök korszaka, a lehetőség ideje: Orpheusz dalba kezd. Erre csap rá ellentétként a második vers, mely már a trák nők által megölt Orpheusz monológját közli; két fő motívuma a „minden vagyok, és semmi vagyok” s az „én forgok táncban, örökre”. Az első arra vonatkozik, hogy az elszenvedett áldozatban azonosult a mindenséggel (az *Örvény* című 1944-es prózaversében úgy fogalmazta ezt meg: „diófa voltam és minden voltam”), a második pedig arra, hogy hiába ölték meg, „a halálban is az marad, aki volt” (BATA 1979. 172.) A harmadik rész beszéli el a pokolraszállást, az alvilági kalandot, ami a görög mitológia legismertebb történetei közé tartozik.

A mítoszi epizódok időrendjének felcserélése a vers belső ívének tervrajzához tartozik, az, hogy az Eurüdike-epizódra a trák epizód után kerül sor, egyrészt a jelenetek önállóságát hangsúlyozza, másrészt a fokozatos ereszkedés helyett (ébredés, kudarc, halál) erős érzelmi hullámmást idéz elő: az első vers hajnali képére a halál ellentéte következik, majd újjászületés és kaland, s ennek végén vereség. Orpheusz elveszíti Eurüdikét, de legyőzni mégsem lehet, mert csodálatos hangszere: a lant, kezében marad. A negyedik rész a végzettel is dacoló költészet szép hitvallása, „széthullt a sors, csak az énekes dalol egyre. Az első rész közege az őstermészet, a másodiké a szellemnélküli anyag, a harmadiké az alvilág, a negyediké a le-

vegő és a tiszta fény, a szellem birodalma, ahová a költőnek Weöres ars poeticája szerint tartoznia kell.

A *Mária mennybemenetelétől* az *Orpheusz*ig nyilvánvaló a versek etikai értékrendjében az áldozattevés magasrendűsége. De össze lehet-e mérni áldozatot az áldozattal és két áldozatvállalás közül melyik értékesebb: evvel a foglalkozik a *Minoturos* című költemény. Három főszereplője Pasziphaé, a királylány és a bika. (Az utóbbi a címmel ellentétben nem is Minótauros, hanem annak apja, a hím állat, akibe beleszeret Pasziphaé, Minótauros, a bikafejű, embertestű lény az ő nászukból születik. A vers felcseréli a két mitológiai alakot.) Pasziphaé és a királylány egyaránt áldozat, a bika áldozatai, de Pasziphaé önként, örömmel, sőt meggyőződéssel adja át magát, a királylány pedig borzad tőle. Pasziphaé vállalja az anyagi világ minden sarát, mocskát, mert az életet akarja szolgálni, a királylány pedig idilli tisztaságra vágyik, éteri, paradicsomi létre áhít, az ideák világát képviseli. Mindkét érvelés meggyőző, Pasziphaé nélkül kihuny az élet, ha a királylány feladja elveit, eltűnik az ártatlanság étosza. S a két magatartás között nincsen alkuvás, aki kitarja ölet a bikának, az végérvényesen választ. A királylány is tudja ezt, s inkább megöleti magát.

A vers befejező soraiban a lány apja a szívre, az érzelem és értelem újjáfakasztó, újjáteremtő erejére hivatkozik, s távolról felismerhető ebben a korábbi versek költészeti-központú illúziója, és a játékos párosírmekbe szedett történet sötétebb, komorabb és keményebb azoknál. A kor valóságához és az akkor fölmerült etikai problémákhoz is közelebb volt, kiélezett, metafizikusan megfogalmazott kérdésével, s ezért a hosszúversek közül a *Mahruh veszésének* és a *Tatavane királynőnek* a hangsúlyával rokon s már a tragikum esztétikai minőségének határterületén jár. Onnan fordítja vissza a megoldásba, az ellentétek áthidalhatóságába vetett makacs hit, az ember belső lelki, szellemi, érzelmi életébe vetett bizalom. Weöres hitvallása szerint, ha a költészet kifejezés, ábrázolás, akkor ennek kifejezése és ábrázolása kell hogy legyen.

Tatavane királynő egyesíti magában Pasziphaé asszonyi készségét és az artemiszi királylány tisztaság-szigorát, ő hajlandó magára venni a világ terhét és igazságosan, a szellem tiszta fényénél uralkodik. „Én mindenki anyja vagyok / valamenynyit ölbe venném / valamennyit megetetném” – mondja. De ő „zöld ágat és száraz vesszőt” kapott a szárnyas ösöktől, fiatal még, de magtalan, üres mellette a férfitrón. Segíthetnek-e az ösök, akiket szent áldozatát bemutatva megidéz? Tatavane királynő a reménytelenbe bele nem törődve is tudja, hogy sorsa megváltoztathatatlan, s égi fohásza ezekkel a megrendítő szavakkal fejeződik be:

Ó, én, szűz páva-jérce,
ki eleven tojások helyett
kapott teste alá izzó köveket,
mind féltve borítja szárnya
kötölve kelti, hiába.
Két ország kinja tüzel alattam,
sosem kel ki a világ boldogsága.

Bori Imre azt írta erről a versről, hogy a *Mahruh veszése* mellett a legnagyobb alkotások közé tartozik, amelyekkel a magyar irodalom a személyi kultusz éveiről magas művészettel beszélt. (BORI 1965. 58.) Ez a megállapítás túlzóan időszzerűsíti a vers tartalmát, mert sem a *Mahruh veszése*, se a *Tatavane királynő* nem vonatkozt ilyen közvetlenül a megírásának korára: kiváltképp nem annak politikai összefüggéseire. E tekintetben a *Minotaurus* szorosabban kapcsolódott a kor társadalmi-történelmi valóságához, de az is csak távoli hullámvérésként, legáltalánosabb erkölcsi övezetében érintkezett vele. A *Tatavane királynő* elvontsági és általánosági szintje T. S. Eliot *The Waste Land*jéhez hasonlítható (amit *Pusztaság* címmel éppen azokban az években fordított le Weöres), s bár Eliot műve sokkal gaz-

dagabb, többretegű és jóval terjedelmesebb alkotás, mint az övé, a termékletlenség jelképezése révén hasonló gondolatkörhöz tartozik.

Hasonlóhoz, de eltérő hangsúllyal: Eliot egy széthullott, lesüllyedt, anarchikus világ termékletlenségét ábrázolja, Weöres éppen a tisztaság, jóság és rend sterilizálását mutatja be. Eliotnál megérdemelt büntetését nyeri el az ábrázolt világ, Weöresnél a száraz ág végzetszerű szerencsétlenség. Éppen ezért keserűbb és fájdalmasabb látomás annál, mellőzi az elioti gúny és ironia oldószerét is. Itt az egyedüli reménység az utolsó sorok kitisztuló dalformájából csendül ki, azt sugalmazva, hogy csak az ének, a költői formálás, a tiszta alkotás lehet az emberi tevékenység reménykeltő mintája. Evvel kapcsolódik ez a költemény Weöres ekkori nagyobb kompozícióihoz, egyszersmind le is zárja sorukat.

BIBLIOGRÁFIAI JEGYZETEK

- APOLLODÓROSZ 1977: Mitológia. Bp.
- BAJCSA ANDRÁS 1947: Weöres Sándor. Sorsunk. 549–558.
- BÁNYAI JÁNOS 1971: Szó, kő, kavics. (Rába György versei) Hid. 2. sz. 165–173.
- BARÁNSZKY-JÓB LÁSZLÓ 1978: Élmény és gondolat. Bp.
- BATA IMRE 1964: Vers és logika. (Weöres Sándor: Tűzkút) Kritika. 10. sz. 54–56.
- BATA IMRE 1964/a: A Weöres-vers közelítése. Magyar Műhely. 10. sz. 40–44.
- BATA IMRE 1968: Egy versmodell természetrajza. Valóság. 8. sz. 41–48.
- BATA IMRE 1970: Weöres Sándor költészete. Jelenkor. 631–639.
- BATA IMRE 1979: Weöres Sándor közelében. Bp.
- BECHER, J. R. 1963: A költészet hatalma. Bp.
- BENEY ZSUZSA 1973: Ikertanulmányok. Bp.
- BENJAMIN, WALTER 1969: Kommentár és prófécia. Bp.
- BODA LÁSZLÓ 1939: A Jung-féle lelki típusok. Bp.
- BONYHAI GÁBOR 1968: A Szarvas-ének szerkezetelemei. Kritika. 1. sz. 29–41.
- BONYHAI GÁBOR 1976: Értéknyelv. Magyar Filozófiai Szemle. 4. sz. 591–616.
- BORI IMRE 1965: Eszmék és látomások. Novi Sad.
- BORI IMRE 1967: Két költő. Novi Sad.
- BORI IMRE 1970: A szürrealizmus ideje. Újvidék.
- CASSIRER, ERNST 1980: The Philosophy of Symbolic Forms I–III. New Haven–London.
- CAUDWELL, CHRISTOPHER 1960: Illúzió és valóság. Bp.
- CHEVALIER, JEAN–GHEERBRANT, ALAIN 1969: (ed.) Dictionnaire des symboles I–III. Paris.
- CZIGÁNY GYÖRGY 1967: Borsos Miklós és Weöres Sándor kapcsolata a zenével. Látóhatár 941–943.
- DARABOS PÁL 1975: Hamvas Béla irodalom- és művészetszemlélete. Literatura. 3–4. sz. 188–208.
- FÁJ ATTILA 1978: Kerényi Károly hatása a hazai és a nyugati magyar írókra. in: Kerényi Károly és a humanizmus. (Szerk. Saáry Éva és Szépfalusi István.) Zürich.
- FISCHER, ERNST 1964: A romantika lényege. Bp.
- HAMVAS BÉLA 1943: A láthatatlan történet. Bp.
- HAMVAS BÉLA 1944: A „Medúza”. Diárium. 2. sz. 21–23.
- HAMVAS BÉLA 1947: (szerk.) Anthologia humana. Ötezer év bölcsessége. Bp.
- HARTMANN, NICOLAI 1972: Lételméleti vizsgálódások. Bp.
- HARTMANN, NICOLAI 1977: Esztétika. Bp.
- HEGEL, G. W. F. 1979: A logika. Enciklopédia I. Bp.
- HOGGART, RICHARD 1957: W. H. Auden. London.
- HONTI JÁNOS 1962: Válogatott tanulmányok. Bp.
- HORNYIK MIKLÓS 1967: Műhelybeszélgetés a költészetről a „Hold és Sárkány” szerzőjével. Hid. 1118–1134.
- HORVÁTH JÁNOS 1926: Petőfi Sándor. Bp.
- INGERDEN, ROMAN 1977: Az irodalmi műalkotás. Bp.
- JAKOBSON, ROMAN 1969: Hang – jel – vers. Bp.
- KANT, IMMANUEL 1966: Kritik der reinen Vernunft. Leipzig.
- KARDOS LÁSZLÓ 1946: Weöres Sándor új versei. Magyarok. december 799–780.
- KARDOS TIBOR 1972: Élő humanizmus. Bp.
- KENYERES ZOLTÁN 1974: Gondolkodó irodalom. Bp.

- KENYERES ZOLTÁN 1979: Irodalom és társadalmi érték. Bevezetés az értékorientációs novellaelemzés módszertanába. *Literatúra*. 4. sz. 421–428.
- KERÉNYI GRÁCIA é. n.: Topográfia. (h. n.)
- KERÉNYI KÁROLY 1973: A mítosz és a technika lényegéről. *Korunk*. 12. sz. 1843–1848.
- KERÉNYI KÁROLY 1977: Görög mitológia. Bp.
- KOTTÁNYI ATTILA 1946: Az építészet. *Mousetion*. A Magyar Esztétikai Társaság Évkönyve. 10–15.
- LACKÓ MIKLÓS 1981: Szerep és mű. Bp.
- LENGYEL BALÁZS 1948: A mai magyar líra. Bp.
- LÉVI-STRAUSS, CLAUDE 1967: *Structural Anthropology*. New York.
- LUKÁCS GYÖRGY 1965: Az esztétikum sajátossága I–II. Bp.
- LUKÁCS GYÖRGY 1976: A társadalmi lét ontológiájáról. I–III. Bp.
- MARTINKÓ ANDRÁS 1977: Teremtő idők. Bp.
- MIHÁLYI GÁBOR 1980: Peter Brook, a guru. *Nagyvilág*. 6. sz.
- NÉMETH G. BÉLA 1978: Az egyensúly elvesztése. (A német romantika.) Bp.
- NÉMETH LÁSZLÓ 1970: Két nemzedék. Bp.
- READ, HERBERT 1966: *The Meaning of Art*. London.
- RICHARDS, I. A. 1963: *Principles of Literary Criticism*. London.
- RÓNAY GYÖRGY 1947: A teljesség felé. (Jegyzetek Weöres Sándor költészetéről.) *Vigilia*. 494–501.
- RÓNAY LÁSZLÓ 1981: A harmadik nemzedék irodalomszemlélete. *Literatúra*. 1–2. sz. 184–197.
- SARTRE, JEAN-PAUL 1976: Módszer, történelem, egyén. Bp.
- SCHÉLER, M. 1979: A formalizmus az esztétikában és a materiális értékética. Bp.
- SCHMIDT JÓZSEF 1923: A szanszkrit irodalom története. Bp.
- SCHÜTZ ANTAL 1940: A titkok tudománya. Bp.
- CS. SZABÓ LÁSZLÓ 1953: Magyar versek. Aranytól napjainkig. Róma.
- CS. SZABÓ LÁSZLÓ 1977: Két tükör közt. Basel.
- SZABÓ ZOLTÁN 1977: A mai stilsztika nyelvméletei alapja. Kolozsvár.
- SZÉKELY BOLDIZSÁR 1964: Házi feladata a Medeiáról. *Magyar Műhely*. 7–8. sz. 66–80.
- SZENTKUTHY MIKLÓS 1947: Weöres Sándor. *Magyarok*. 9. sz. 605–615.
- SZIGETI JÓZSEF 1959: Irodalmi tanulmányok. Bp.
- TAMÁS ATTILA 1978: Weöres Sándor. Bp.
- VAJDA ENDRE 1946: Weöres Sándor új könyvei. *Válasz*. 278–279.
- VÁRKONYI NÁNDOR 1976: Pergő évek. Bp.
- VAS ISTVÁN 1981: Mért vijjog a saskeselyű? I–II. Bp.
- VERES ANDRÁS 1979: Mű, érték, műérték. Bp.
- WEÖRES SÁNDOR 1939: Vas István: Menekülő múzsa. *Nyugat*. I. 123–124.
- WEÖRES SÁNDOR 1939/a: Berczely A. Károly: Július. *Nyugat*. I. 339–340.
- WEÖRES SÁNDOR 1943: Egy ismeretlen nagy magyar költő. Ungvárnémeti Tóth László. *Diárium*. 12. sz. 271–273.
- WEÖRES SÁNDOR 1971: Önvallomás. In: Írói vallomások. Szerk. Kabdebó Lóránt. *Petőfi Irodalmi Múzeum*. Bp.
- WEÖRES SÁNDOR 1972: Milyen szerepe van a költő életében a fordításnak? *Filológiai Közöny*. 3–4. sz. 467–473.
- WEÖRES SÁNDOR levelei
- I. Babits Mihályhoz (Közli: Gál István. *Életünk*. 1973. 3. sz. 200–218.)
 1. 1939. március 17.
 - II. Kosztolányi Dezsőhöz (Közli: Gál István, *Életünk* 1973. 4. sz. 294–316.)
 1. 1929. december 1.
 - III. Fülep Lajoshoz (MTA Kézirattár)
 1. 1947. február 27.
 2. 1959. április 9.
 3. 1963. december 2.
 - IV. Hamvas Bélahoz (O. SZ. K.)
 1. 1946. október 4.
 2. 1946. november 7.
 3. 1947. július 11.
 - V. Kenyeres Imréhez (A család tulajdonában)
 1. 1944. február 29.
- ZALAI BÉLA 1978: Etikai rendszerezés. *Esszépanoráma*. (Vál. Kenyeres Zoltán) I. 942–954. Bp.

TÖRTÉNELEM ÉS KÖZGONDOLKODÁS

Hanák Péter és Glatz Ferenc beszélgetése

Hanák: Manapság sok szó esik a közgondolkodásról és a történelemről, következőképpen a kettő viszonyáról is. Folyóiratok cikkeznek, előadások, konferenciák szólnak e témáról, és éppen nemrégiben jelent meg egy szerény külsejű, de tartalmas kötet a Kossuth Kiadónál, *Történelem és közgondolkodás* címen. A kölcsönös érdeklődés, mondjuk: a kölcsönös függés nem újkeletű. A mi régióink kis népei – akár barátságban, akár haragban – mindig is bensőséges viszonyban álltak a történelemmel. Belőle, a történelmi tartozások és követelések eme elévülhetetlenné mitizált főkönyvéből merítették sohasem biztonságos létük igazolását, gyakran a jövő reménykedések energiaforrását is. Természetes tehát, ha a közgondolkodást, a közvéleményt, vagy egyszerűen: a közönséget mindig is foglalkoztatták, ma is foglalkoztatják a közelmúlt, sőt a távolabbi múlt kérdései is, amint hogy a történészeket is nagyon is érdeklik a közgondolkodás kérdései, a közgondolkodás ismeretszintje, rétegezettsége, állapota. Baj akkor volna, amint hogy volt is, ha a közgondolkodás és a történelem elszakadna, eltávolodna egymástól. Inkább az ma a kérdés, hogy vajon azonos nyelven beszélnek-e, azonos jelrendszert használnak-e történétírók és olvasók, van-e lemérhető, értékelhető hatása jelenkori történetírásunknak a közvélemény formálására?

Glatz: A kérdést természetesen minden korszak történettudománya és minden korszak társadalomtudománya fölvette. Hiszen a történetírás, és ugyanígy más társadalomtudományok is, végsősoron akkor tölthetik be hivatásukat az állami, társadalmi élet egészében, ha valamilyen módon részesei lehetnek a korukban végbemenő kulturális vagy politikai, állami, nemzeti szintű változásoknak. Ezzel a történetírás már kezdettől tisztában volt. Az egyik ezen túlmutató és számunkra fontos kérdés: mi váltotta ki a magyar társadalomból ezt az immáron hagyományosan erős történelem-érzékenységet? A másik kérdés: mi a mai történelem felé fordulás oka, és miért foglalkoztatja ma a magyar történetírást – ennek következményeként – a közgondolkodás és történetírás viszonya?

A hagyományos történelem-érzékenység alapja kétségtelenül az, hogy a 19–20. századi magyar történelem telve volt és maradt megoldatlan társadalmi- és nemzeti sorskérdésekkel.

– Kezdjük talán a hagyományos nemesi vezetőréteg és az új, polgárosuló elemek konfliktusával. Az új elemek – a polgári állam kiépülése során szükségelt szakhivatalnokok, vagy a gazdasági élet kibontakozásában helyt kapó ipari-kereskedelmi vállalkozók, vezető tisztviselők – keltette konkurrencia szinte reflexszerűen hívta elő a hagyományos vezetőrétegből a történelemre, a saját állami-nemzeti történelemre való hivatkozást. A nemesség egész gondolkodásában a „történelmiség”, mint a birtokra való jogot legitimizáló gondolkodási elem, amúgy is különösképpen erős. Számon tartja az őseit, genealógiát, családfát készít (vagy készített). Az új polgári államban betöltendő vezető szerepét természetesen történelmi érvekkel is igyekezett biztosítani. A történelem a politikai gondolkodásban a jelen-jogok hivatkozási alapja is lett.

– De a történelemhez, mint „igazoló tényanyaghoz” fordul a magyar politikai gondolkodás azoktól a nemzeti konfliktusoktól hajtva is, amelyek a nemzetté válás korában, és különösen azután, a 20. században éleződnek ki a térség kis népei között. A magyar vezető réteg felfedezte a történelemben a „hivatkozási” alapot, a Kárpát-medencében vitt vezető szerep igazolásához, s ez az „alap”: a középkorban valóban a magyarságnak volt itt erős – európai méretekben is erős – állama. A középkori „államalkotó képességre” hivatkozás érvnek számított a jelen – a 19–20. századi

jelen – történeti államának megtartásához is. A mai történész természetesen már látja, hogy ezeknek a „hivatkozásoknak” semmi valós történelmi eredményük nem volt. Az elmúlt évtizedek fejlődése éppen azt mutatja számunkra: a világméretű, nagyhatalmak által diktált változások erre a többmázsányi brosúrában, könyvben megfogalmazott érvanyagra egyáltalán nincsenek tekintettel. Mint ahogy a 16. században a török hadak sem hátráltak meg a búske középkori magyar királyság történeti kultúrája előtt. S ha most már a nemzeti történelemhez fordulás mai mozgatóit keressük a társadalomban, vajon nem kell-e azok között az első helyek egyikén említeni, hogy a korábbi évtizedekből örökölt nemzeti problémák máig megoldatlanok a térségben, s hogy ezek a megoldatlanságok a történelembe nyúlnak vissza? A mindennapok embere éppúgy, mint a tudományos gondolkodás, a történelemhez fordul magyarázatért...

– Mindezek a tényezőkön túlmenően társadalom és történetírás viszonyának újragondolására ösztönöznek kimondottan tudományon belüli fejlődési sajátosságok is. Éppen tíz esztendeje – még fiatal történészként – folytattunk beszélgetést e műsor keretében a történész és a történettudomány társadalmi elhelyezkedéséről. Most, folytatva az akkori eszmecsereinket, megmaradok akkori véleményem mellett: a történettudománynak, mint szaktudománynak is létkérdése, hogy tisztázza, hogyan lehet biztosítani történettudomány és közgondolkodás, tudományos és mindennapi gondolkodás szerves együttélését. Nemcsak a történetírás története körében folytatott tanulmányaink intenek e kapcsolat fontosságára, a történész jelenben élésének tudatos körülhatárolására, de a mindennapi munkafolyamatok, a „más mesterségek” természetének tanulmányozása is. Nézzük a kőfaragó mestert, vagy bármilyen más szakmának a képviselőjét: miért tartjuk természetesnek, hogy szeretné látni a maga kezével faragott, megcsiszolt köveket, mint összeillesztett alkotást, és érzékelni annak élését társadalmi közegében? És miért tartjuk természetesnek, hogy az a paraszt, aki szőlejét kapálja, akkor érzi igazán befejezettnek a tevékenységét, ha látja, hogy az első kóstoláskor, az első borfejtéskor mit szólnak terméséhez kóstolói? És miért ne tartanánk természetesnek, hogy a történész is lássa, „megélje” mindazt a társadalmi közeget, amelyben írott betűje, elhangzott mondata él, s amelyből – erről is gyakran megfélekedünk – a maga szellemisége is táplálkozik?

Hanák: Hadd kapcsolódjak ehhez a szép metaforához. A kőfaragó valóban kíváncsi arra, hogy milyen lesz az épület, amelyet az ő kockáiból összeállítanak, a bortermelő is kíváncsi arra, milyen lesz a bora. Csakhogy az esetek többségében a kőfaragó követ farag és a bortermelő saját bort árul, de a történész milyen történelmet ír? Jók-e az építőkövei, szilárd-e a konstrukciója, megáll-e az időben? Vajon megvan-e az a hitele, mint a Badacsony-vidéki bortermelőknek, vagy mint a középkori templomépítő mestereknek?

Glatz: Nos, azt hiszem, hogy Széchenyinek azokat a sorait kell felidézniük, amelyeket az 1830-as években a magyar bortermelő vidékeket felkeresve írt, s amelyekben arról beszél, hogy a magyar paraszt nem tudja, miként kell a hordót kezelni, a magyar paraszt nem figyel oda, hogy a bor a megfelelő szinten elálló legyen, kínálatra találhasson. Azt hiszem, történetírásunk egyik nagy problémája is az tehát, ahogy megfélekedzik azon alapvető szakmai jártasságok fontosságáról, amelyek segítségével a történéseket a maguk mindennapiságában a közönség elé tárhatjuk. Ahogy a borkezelésnek, úgy a hagyománykezelésnek is megvannak a készségigényei és a mesterségbeli hozzáértés-igényei. Nemzetközi szinten áll szemben e problémával a mai történetírás. A marxista történettudományt különösen terhel mindez, hiszen bevallottan társadalmilag elkötelezett tudománynak mondja magát. És éppen nálunk éles az ellentmondás a közönséghez-fordulás szükségelte műfajok és a történettudományos szakirodalom műfajainak művelése között. Történész-műveltségünknek hiányosságává is nőtt a marxista történetiszemlélet nagy tudománytörténeti erénye: a nagyívű törvényszerűségekre koncentrálnak képessége. A forráskritika, egy adott kor belső mechanizmusának megismerése, és egyben a láttatni képesség, a történeti ábrázolás művészete – ez szorult háttérbe szakmai nor-

matívaink között. Így azután történetírásunk nem hat elég erősen a tömegek gondolkodására.

Hanák: Ez igaz, ez a szakmai metodológia. De van egy, ezzel talán párhuzamos vagy efölött mozgó másik, elvi metodika is. Nem egyszerűen elfeledkeztünk, hanem hosszú időn át történetírásunk előre megformált koncepcióhoz kereste hozzá a múlt résztenyeit. Ezt nevezték akkor aktualizáló pártosságnak.

Ez sok szempontból összevágott a múlt századi közgondolkodás historizáló hajlamával. Ahol találkozott pártosság és nemzeti historizálás – például a függetlenségi harcok felidézésénél –; ott fölerősítették egymást; ahol nem találkozott, ahol a nemesi hagyomány – a Verbőczy kultusza, Pázmány dicsérete, vagy az 1918–1919-cel kapcsolatos negatív élmények – nem találkozott az aktuális pártossággal, amelyet az ötvenes évek történetírása képviselt, ott a kettő, mint a hullámok interferenciája, elmosta egymást. Volt egy hivatalos állami és pártoktatás és volt egy háztáji gondolkodásmód: a kettő nem vágott össze. Jól emlékszem még, milyen nagy megkönnyebbülés volt, mikor az éveken át lebecsült Széchenyi, aki csak mint Kossuth negatív ellenfele, mint az osztálykorlátait átlépni nem tudó arisztokrata földbirtokos kapott háttérszerepet, – 1960-ban, halála századik évfordulóján végül mégiscsak mint a nemzeti történelem nagy alakja visszakerült a Panteonba: fokozatosan rehabilitálta történetírásunk.

Glatz: Mint ahogy azt hiszem, Deákkal is így történt. Nem?

Henák: Deákkal nem egészen így vagyunk, Deák csak féllábbal van bent a Panteonban, talán azt mondhatjuk: mellszoborral, részben még kívülrekedt rajta. Stilszerű kompromisszum volna, ha kettévághatnánk. Mert Deák „pozitív” a reformkorban, teljes a konszenzus a reformkori Deákot illetően, még a 48-as Deák is „jó”, Kossuth fegyvertársa. Csak az a vég, csak azt tudnánk feledni: de kár, hogy megkötötte a kiegyezést. Szerintem Deák emberi nagysága, Deák integritása egységes, egész. Én tisztelettel javasolnám, hogy egészében bocsássuk be – illendő bírálattal – a Panteonba.

Glatz: Ezekben a „kizárásokban”, „beemelésekben” – túl most már az aktualizáló historizálásokon – benne rejlik a magyar közgondolkodásnak és így a politikáról, történelemről gondolkodásnak is egy ősi hibája, azt is mondhatnánk, több száz éves rossz hagyománya. A hagyományos kérdésfeltevés valahogy így hangzik: történelmünk hősei vajon a pozitív, vagy a negatív táborba sorolhatók-e? A pozitív oldalon állnak-e, akik tettek valamit a nemzetért, vagy a másikon, azok között, akik a nemzeti érdekek ellen követtek el valamit. Vajon mi az oka annak, hogy olyan nehéz elfogadtatni mind a szaktudománnyal, mind a közgondolkodás szintjén, hogy a történelem nem fekete vagy fehér vonalaknak az együttese, a történelem nem pozitív vagy negatív hősöknek az eredménye. Hanem a történelem harc, többtényezős harc, és a harcban mindig buknak el hősök, erőtényezőik. De a mai jelenünk nemcsak a fölülkerekedettek műve, mai eredményeinkben benne foglaltatik az elbukottak tevékenysége is. Megítélésem szerint e leegyszerűsítő és ilyen pólusok között mozgó társadalom- és történetiszemléletnek az egyik alapja a *tolerancia hiánya* a köznap gondolkodásban. (És szeretném hangsúlyozni, hogy ez a tolerancia-hiány a köznap gondolkodás szintjén mind a tudományos gondolkodásra, mind a közgondolkodásra jellemző a magyar történelemben.) Az azután már messzevezető társadalomtörténeti kérdés, hogy ez az intolerancia a nemzeti sokkhatások (1919–1920; 1944–1945) révén mennyire rándult görcsbe, vagy az is, hogy ez az intolerancia a nemzeti értékek őrzésében mennyire erősödött újkori történelmünk során és fordult sokszor a magyar társadalomba asszimilálódott idegennek tekintett – etnikailag, vallásilag idegennek tekintett – társadalmi elemekkel szembe. S hogy ez a tolerancia mennyire és miért hiányzik mai közgondolkodásunkból is gyakorta...

Hanák: Lám, Glatz Ferenc toleráns. Amit elmondott, az olyan szép tolerancia, hogy akár törvénybe is foglalhatnánk, ha volna ilyen törvényünk. De ez még nem általános, nem jellemzi a magyar közgondolkodást. Hát akkor fel kell tennünk a kérdést, van-e közgondolkodás?

Glatz: Egységes közgondolkodásról természetesen nem beszélhetünk. Közgon-

dolkodásról beszélhetünk abban az értelemben, hogy megkülönböztetjük azt a tudományos gondolkodástól, attól a tudományos gondolkodástól, amely a szaktudomány évszázada kialakult szabályai szerint érvényesít bizonyos normatívákat a források kritikája, feldolgozása, a történeti gondolkodás terén. Ettől a szaktudományos gondolkodástól valóban elválasztható a közgondolkodás. Hiszen a közgondolkodásban – nem hiszem, hogy sokat kell erről győzködni – a legköznapibb indítékoktól befolyásolt értékítéletek alakulnak ki, s ezek az értékítéletek azután – ismét esetleges, külső tényezőktől indítva – pillanatok alatt módosulnak is. Egy példát szabadon erre említenem közelmúltunk történelméből. Hanák Péter említette a függetlenségi hagyományoknak a felhasználását a marxista historizálásban. Tudjuk, hogy amikor Révai József a külföldi betolakodók elleni hagyományanyagot mozgósítani kívánta történeti broszúráival az emigrációban, akkor a németekre mint betolakodókra, a nemzeti érdekeket veszélyeztető hódítókra gondolt; a fasizmus ellen kívánt ezzel mozgósítani. Gondolkodási rendszerünk sajátja, egyféle merevség mutatja is volt, hogy ezt a függetlenségi kultuszt – immáron a nyugati imperialisták ellenes mozgósítási szándékkal – tovább éltették a felszabadulás után is sok-sok évig. És mi történt 1956-ban? Kiderült, hogy az emberek fejében a külföldi betolakodók ellen mozgósított függetlenségi hagyományanyag egyáltalán nem a nyugati betolakodók ellen mozdult meg. Tehát a közgondolkodás nagyon is szabadon asszociálja, értelmezi mindazt a *történeti anyagot*, amit mi cikkeinkkel, tömegkommunikációs eszközökkel eljuttatunk hozzá. Ez az ismeretanyag megmozdulhat, új rendszerbe szerveződhet napi tényezők hatására széttörve a régi ismereteket összefogó rendszerbroncokat: az egyén társadalmi-közösségbéli helyzetében bekövetkezett változások, vagy akár beszélgetések, személyes élmények hatására is. Tehát van közgondolkodás ilyen értelemben, és a történelemtől való tudományos gondolkodástól elkülöníthető, mint nem rendszerszintű és nem rendszeres gondolkodás.

Hanák: Én továbbmennék. Úgy vélem, hogy a tudományos gondolkodás is rétegzett, irányzatok, generációk szerint tagolható, s a közgondolkodás méginkább. Nincs egységes közgondolkodás, a közvélemény rétegzett. Ha például a Közalkalmazottak Szakszervezete országos kongresszust tartana, akkor a küldötteknek valószínűleg más lenne a történeti gondolkodásuk, mint a Történettudományi Intézet egy-egy szaktanácskozásának. Nyilvánvaló, hogy van felső vezetői szinten megfogalmazott tudat, van a hivatalos ideológia, amelyet mondjuk a magyar sajtó művelői terjesztenek, és van szakmai, hivatásos felfogás, amelyet tudósok vallanak és van, amit a nép gondol. Ezek a „közgondolkodás” különböző szintjei.

Ezzel kapcsolatban szeretnék egy nehéz fajsúlyú kérdést feltenni. Mondhatnám: örökzöld, vissza-visszatérő kérdést: lehet-e tárgyilagos és független a történész? Úgy látszik, a kérdés időszerűsége ma hangsúlyosabb, talán az ifjú nemzedék kevéssé ismeri a tárgyilagosságról és az autonómiáról folytatott korábbi vitákat. Gyakran kérdezik tőlünk, hogyan kapcsolódik a történész korához, környezetéhez, a felső vezetéshez és a közvéleményhez. Elfogadhat-e felülről sugalmazott irányelveket, vagy alulról jövő ösztönzéseket?

Glatz: Itt ismét a tíz esztendővel ezelőtti beszélgetésünkre, vitánkra kell utalnom, amikor arról beszéltünk: a korábbi korszak pártosság-értelmezése – naprakészen a politikai jelszavakhoz szállítani a történeti ismeretanyagot, ugyanakkor a széles közönség agitatív meggyőzésében aktívan részt vállalni – hogyan ábrándította ki 1956 után a történészt mind az aktuális kérdésekhez való kapcsolódásból, mind a társadalom tömegeiben végbemenő politikai átrendeződésekre való figyelésből. Kimutatható statisztikailag is, mondtuk annak idején, hogy a szakfolyóiratok hasábjain mennyire csökken a legújabbkori, az aktuális témák tárgyalása, ugyanakkor – pozitívként – mennyire megszorodik a szolid levéltári anyagra alapuló, rész-kérdésekkel, korrekt forrásbázissal foglalkozó cikkek száma. Én azt hiszem, ezt az 1956 után kialakult tendenciát nagyon is tipikusnak, jellegzetesnek kell tekinteni: a történetírást, kiábrándulva a korábbi naprakész, jelszószerű, mozgósító programból, úgy gondolkodott: a szakmai fejlődés akkor van biztosítva, ha egyrészt elzárkózik a felülről jövő indítások, ösztönzések elől, tehát ő mintegy a politika iránt

zártnak mutatkozik, másfelől – úgy gondolta – a tudománynak műhelytevékenységnek kell lennie, el kell zárkóznia a közgondolkodás elől is. Ez utóbbiban hajlandó volt elsősorban olyan befogadó közeget látni, amelyik csacská meséknek és irracionális képzeteknek ad úgyszólván elsősorban hitelt. Kétségtelen, a szakmai megújuláshoz (nagy levéltári feltáró munka, első korszerű és marxista szellemű legújabbkori monográfiák megszületése, kézikönyvek készítésének megkezdése stb.) 1956 után ez a felfogás sokban hozzájárult. Mégis azt hiszem, ez a felfogás természetességgel nagyon is „korának gyermeke”, és mai szemmel két ponton is vitatható. Vitatható azért, mert megfelelkezni látszik arról – amiről pedig minden történétíró az utóbbi másfélszáz esztendőben, amióta professzionista történétírás létezik, nem feledkezett meg –, hogy a történétíró ítéletei, megállapításai, ha akarja, ha nem, óhatatlanul elhelyezkednek a politikai, azaz a jelen gondolkodásnak a szintjén. Tehát a történétíró „szemforgatóvá válik”, ha azt mondja: ő elzárkózik a jelennek ilyen típusú igénye elől.

Hanák: Számomra nyilvánvaló, hogy a történész korának, társadalmának, nemzetének, csoportjának tagja, ha akarna se tudna kívülhelyezkedni e közösségeken és kötöttségeken. Nem erénye, hanem hibája – rövidlátása, önáltatása –, ha azt állítja, hogy társadalmi kötöttségein, rokonszenvein felül tud emelkedni és teljesen objektív szemlélője a történelemnek. Számomra a történétírás kérdése az, hogy elfogadja-e a tényeket, az adatokat, a bizonyítékokat, hogy feltárja-e forrásanyagát, s ebből alkotja-e meg végső véleményét, vagy előzetes koncepciójához keres-e igazolást, és nem feltárja, hanem szelektálja az anyagot.

Nézzük módszeresen. A teljes függetlenség jelszava, ha leíró, valóságmegállapító, akkor nem igaz, mert a történész nem független a korától, rétegtől, csoportjától, barátaitól: *a közvéleménytől*. Fogékony a sugalmazások, az útmutatások, az elvárások iránt. Ha ez a jelszó normatív, tehát a jövőre vonatkozik, akkor nem helytálló. Nem lehet elzárkózunk a társadalomtól, amelyben élünk, a társadalom valóságos hatalmi viszonyaitól és érdekviszonyaitól, céljaitól, harcaitól. Annál kevésbé tudunk elzárkózni, mert a múltat az kapcsolja a jelenhez, hogy milyen érdekű és súlyú egy történelmi kérdés a ma szempontjából. Ez nem aktualizálás, nem a mai érdekhez idomítjuk a történelmi megismerést, de a mához fűződő vagy fűzhető kapcsolata teszi érdekessé a témát, hogy mikor fordulunk 1848-hoz, mikor István királyhoz, mikor a művelődéstörténethez. Akkor miben mutatkozik meg a történész függetlensége?

Glatz: A történettudós autonómiája természetesen nem a történettudástól magától függ. Az autonómia része annak a társadalmi közeg egészének, amelyben a történész él. Az autonómia lehetősége pedig elsősorban a *politikától* és a politikai adminisztráció természetétől függ. A politikai adminisztrációt minősíti, hogy tudomásul veszi-e: a történész előtt nemcsak azok az utak tárulnak fel a múltból, amelyek közvetlen kapcsolatba hozhatók a jelen uralkodó tendenciáival, hanem feltárulkozik szükségszerűen a múltnak minden egyes tényezője; azok is, amelyekkel szemben a jelen uralkodó áramlata, harcban felülre került. Ezeknek a feltárása mint a jelen kritikája is – de hangsúlyozni szeretném: belső kritikájaként – érvényesül. A történettudomány ezzel a *kritikai funkciójával egy szembesítő, folytonos újragondolásra ösztönző szerepet tölthet be a jelen társadalomban*. Ha a politikai adminisztráció tudomásul veszi, hogy neki szüksége van erre az állandó szembesítésre – önmaga történelmének szembesítésére azokkal, akik alul maradtak, akik visszavonultak –, akkor a történész megtalálhatja helyét a jelenben.

Hanák: A történész függetlensége tehát nem abban áll, hogy nem fogad el sugalmazásokat, útmutatásokat, javaslatokat, hanem abban, hogy ezek kidolgozása, megválaszolása során mennyiben tudja a kritikai szerepét, autonómiáját megtartani. Magyarul: mennyire kritikusan szemléli a múlt történetét, mennyire önállóan dolgozza fel adatsorait, dokumentumait – egész bizonyító eljárását. A kérdéseket el kell fogadnunk, de a választ – ha van igény a történettudományra –, a választ a történésznek kell megadnia, amint ez az egri konferencián is nyomatékosan elhangzott.

Ezzel a problémával annál is inkább szembe kell néznünk, mert korunkban szemmel láthatóan és számokkal mérhetően nő az érdeklődés a történelem iránt. Az emberek tudatában, gondolkodásában nő a *történetiség*, a történeti idő és folyamat megértése, nő a dokumentum becsléte, vonzereje. A történész erőssége a kritikailag ellenőrzött dokumentum, a belőle levezetett bizonyítás, a bizonyított összefüggésekből rekonstruált folyamat. Erről a biztonságos alapról sem utasítás miatt, sem népszerűség végett nem szabad lelépnie.

Glatz: Itt térnék vissza arra a kérdésre, hogyan ítéltethjük meg a történetírás zártságát a közgondolkodás irányába. A 20. század differenciálódott tudományosságában a történész mintegy előkelő professzori foglalatosságot látva saját szakmájában, a széles közönséget olyan közegnek tekintette, amelyet meg kell győzni tudományos eszméinek az igazáról. A közönség soraiban „ismeretet kell terjesztenie”. A közönség monográfiáinak, tanulmányainak olvasói, befogadók közege. Az én megítélésem szerint azonban a közgondolkodás sokkal többet jelenthet ennél a történész számára. Mire gondolok? Arra, hogy a történetírás története bizonyítja: a történettudomány az új szempontokat a múlt szemléletében nem elsősorban a módszerbéli megújulásoknak, még csak nem is az új forrásanyagok előkerülésének köszönheti, hanem a társadalom jelenében végbemenő átrendeződéseknek, illetve ezek kihatásának a társadalmi gondolkodásra. Nem kell bizonygatnom, hogy a tömeges iparcikkek megjelenése, az eszközkészítő társadalom beköszöntése, a kultúrában, a politikában a tömegesség (tüntetésekben, pártokban, újságokban) megjelenése nagyobb hajtóerő volt századunkban a történetírás modern, társadalomtörténeti szempontok felé fordításában, mint mindahány zseniális gondolkodó. Azokra a napi változásokra pedig, amelyek végbemennek a társadalom mélyén, a termelési szférában, munkamegosztásban, javak újraelosztásában, a közgondolkodás nagyon is közvetlenül, mindennapiságában reagál. Az a történész, aki a *jelen társadalmi mozgásokat és egyúttal ezt a közgondolkodást figyeli, az a szakmai kiindulópontjaihoz is kap egyúttal fontos ösztönzéseket. A közgondolkodást ebben az értelemben alkotó társnak* tekinthetjük, és *gondolati forrásnak* is egyben. Hadd mondjak egy konkrét példát. Az utóbbi hónapokban nagyon sokat beszélünk ideológiai kérdésekről. Nékem az a benyomásom, hogy miközben ideológiáról beszélünk, valamiről elfeledkezünk. Azt hisszük, hogy az ideológiai tevékenység elsősorban brosúrák írásából, konferenciák tartásából, illetve bizonyos elit értelmiségi csoportokkal való foglalkozásból áll. Könnyen megfeledezünk arról, hogy Magyarországon az 1960-as években széles szintű társadalmi átstrukturálódás ment végbe, ami a helyi presztízsek, a mikroközösségek értékrendjének az átváltozását is magával hozta. Új társadalmi elemek jutnak megbecsüléshez a falu, a város társadalmában. Ez a gazdasági-társadalmi változás óhatatlanul együttjár az ideológiai szférában egy újrafogalmazással: újrafogalmazással az egyénnek a rendszerhez, a történelemhez, saját történelméhez, közössége múltjához való viszonyáról. Az az ideológiai tevékenység, amelyik ezekre a társadalomméretű változásokra nem figyel eléggé oda, és nem teszi fel a kérdést: vajon *alkalmas-e a régi ideológiai és intézményrendszer ezen új típusú folyamatok feldolgozására*, az súlyos hibákat vét a társadalmi közgondolkodás és a politikai gondolkodás viszonyában. És visszatérve a történettudománynak, mint az ideológiai intézményrendszer szerves részének szerepére: az a történetírás, amelyik nem figyel föl arra, hogy ezen mindennapiságban létrejött változás következtében a köznap ember más-képpen kezd gondolkodni saját apjáról, saját dédapjáról, azok tevékenységéről, tehát saját történelméről, mint eddig gondolkodott, az a történettudomány, mint társadalmi és írói tevékenység és mint szaktudomány is, korszerűtlen társadalomtudomány lesz. A 20. század végének történetírása tehát semmiképpen sem lehet kétfelé zárt, hanem csakis *kétfelé nyitott történettudomány*.

(Elhangzott Hanák Péter A Dunánál c. rádióműsor sorozatában, 1983 márciusában, Szerkeszti Mihancsik Zsófia.)

MŰVEK ÉS EMBEREK

– Romániai szemle –

A Bukarestben végzett, ma Kolozsvárt élő rendező, Aurel Manea nemrég megjelent színházi esszékötetét keresem a főtéri könyvstandon – úgy száz, kétszáz méternyire attól a helytől, ahol jó negyven évvel ezelőtt, hasonló nyári időkben Móricz Zsigmond dedikált. (Regényei most is fel-feltűnnek az itthoni standokon, sőt születésének centenáriuma kapni lehetett a *Móricz Zsigmond közöttünk* címmel összeállított emlékezés-gyűjteményt is, a Kriterion kiadásában; ebben a könyvben mindenekelőtt erdélyi útjainak igyekeztünk emléket állítani, utalva természetesen arra a bizonyos kolozsvári könyvnapi dedikálásra is.)

Manea könyvére Harag György hívta fel a figyelmemet, ám különösebb meggyőző munkára nem volt szüksége, hiszen láttam több rendezését is – mármint Maneának (ha nem is annyit, mint ahány Harag-rendezést néztem és próbáltam elemezni) –, így két vendégszereplését pár évvel ezelőtt a kolozsvári magyar színházban: a *Titanic keringőt*, Muşatescu darabjának ízig-vérig mai, izgalmas előadását és egy Teodor Mazilu-színmű ugyancsak érdekes színpadi megjelenítését. E meggyőző, modern színházi jelentkezéseinek elméleti, pontosabban írásbeli vetületeiről egyelőre mégsem tudok szólni, a Manea-könyvet ugyanis még nem sikerült megszereznem. Kárpótulásul viszont elővettem a pult alól egy másik színházi tárgyú kiadványt, amely Iaşiból érkezett, a Junimea kiadó jelentette meg 1983-ban: Ileana Berlogea kötetének igényes címe: *Teatrul românesc. Teatrul universal. Confluente* (Román színház. Világszínház. Érintkezések.) A szerzőről mostanáig nem sokat tudtam, Marian Popa hasznos kortárs-irodalmi kislexikona viszont ezúttal is segítségemre siet; innen tudom, hogy Ileana Berlogea a Fehér (vigyázat: nem Fejér, hanem a régi Alsó-Fehér) megyei Zsidvén született – jó Küküllő menti bort palackoznak ott, Jidvei felirattal –, középiskolai tanulmányait Balázsfalván kezdte, 1941-ben (akkoriban tehát, amikor Móricz Zsigmond nálunkfelé dedikált), és Kolozsvárt fejezte be, 1949-ben, sőt egy évig ugyanitt jogot hallgatott, hogy aztán a bukaresti Színművészeti Főiskolán találja meg hivatását (e főiskola végzettjeként), mint a világirodalom tanára. Lám, mennyi mindent mondhat egy szimpla életrajzi összefoglalás is. Hálások lehetünk tehát Marian Popának e munkájáért; bizonyára érdeme, hogy nem csupán egyirányú, de kölcsönös tájékozódást is lehetővé tesz, hiszen a *Dictionar de literatură română contemporană* második, javított és bővített kiadásába (1977) a romániai magyar – s a romániai német (szász és sváb) – irodalom számos alkotóját is felvette; így az irántunk érdeklődő román anyanyelvű, csak románul tudó olvasók valamelyes eligazítást kapnak, ha számukra idegen névvel találkozunk.

Színház, irodalom, közönség

Visszatérve Berlogeához, e könyv alapján még nem merném megállapítani, hogy a Küküllő mentéről mit vitt magával, s hogy milyen bor forr ki az ő pincéjében. De hogy bizonyos nemes szőlő- és borfajtákhoz különösen vonzódik, az már az első találkozáskor nyilvánvaló. Tanulmánya két nagy részre oszlik: az elsőben a mai román színházat egyetemes összefüggésben vizsgálja, a nemzetközi vérkeringésbe való beépülését elemzi, míg a második részben a román színpadokon ját-

szott külföldi szerzők darabjait veszi számba. (Ez utóbbiban olykor egészen som-
más felsorolásokkal elégszik meg; nem említi például a magyar drámaírókat, töb-
bek közt Örkényt sem, jöllehet mind a *Tótéknak*, mind a *Macskajátéknak* számot-
tevő sikere volt bukaresti, illetve vidéki román színpadokon.)

Úgy tűnik, főként a kötet első felének néhány fejezete emelkedik az átlag fölé,
már csak azért is, mert az igazán kiemelkedő teljesítményekre (régebbiekre és újab-
bakra) irányítja a figyelmet. A „Caragiale, a világ drámaírója” című természetesen
úgy kell értenünk, hogy Caragiale darabjait Olaszországtól Costa Ricáig és Eisenach-
tól New Yorkig számon tartják, előadják. (Kár, hogy e felmérésbe nem fért bele
a veszprémi közelmúltbeli *Zürzavaros éjszakája*; pedig Dan Micu, a fiatal buka-
resti rendező kitűnő, a mához szóló előadást hozott létre, rá tudta hangolni magyar
színészeit erre a kevésbé ismert Caragiale-vígjátékra, társadalmi mondanivalójára,
atmoszférájára.) Caragiale egyébként úgy egyetemes jelenség, hogy két lábbal állt
a román valóságban, belülről ismerte figuráit, kiméletlenül őszintén mondott véle-
ményt róluk – ami nemegyszer ellene fordította a hivatalosságot, sőt az irodalom-
kritika egy részét is. Ám a nemzeti irodalom valóban avatott képviselői, a közös-
ségről felelősen gondolkodók s a nemzetért, a társadalomért felelősen élők tudják,
mennyire fontos, eleven érték ez a múlt század végi klasszikus. Sokadszor is Augus-
tin Buzurát idézem, ezt a mélyen intellektuális, ugyanakkor pontosan, érzékletesen
ábrázoló, kolozsvári román regényíró: „Caragialét elképesztően modern szerzőnek
tartom – válaszolta interjú-kérdésemre. – Költői üzenete egyetemes. A meghami-
sított választások, a komikus forradalmak, az előre megválasztott képviselők, akik
a haza és hazafiasság nevében saját érdekeikért harcolnak, a felkapaszkodottak, a
gazemberek és az ostobák nem tűntek el az emberiség történetéből, de a »tisztélet-
reméltóak« sem, akik mindent megtesznek a látszat megmentéséért. Caragiale hősei
köznevekké váltak. Az ő stílusukban jellemzünk, önkéntelenül használjuk replikáit.
»Galibardi [!] vagy nem-Galibardi, forradalom vagy reakció, csak a járadékocská-
inkhoz ne nyúljon senki! Vagy: »A forradalom már Focsani-ig terjedt!« Minden
replikáját betéve tudjuk. Sajnos, ma nemigen van jelentős követője, pedig nagyon
érezzük a vígjáték, a metsző, kiméletlen ironia hiányát.”

Nos, a jelenkor két legnagyobb és az országhatárokon túl is legismertebb ró-
mán rendezője, Liviu Ciulei és Lucian Pintilie nem utolsósorban ezért fordult több-
ször is Caragiale felé. Nekik, Ciuleinek és Pintiliének egy-egy külön fejezetet szent-
tel Ileana Berlogea („Liviu Ciulei, rendező három kontinensen”, „Lucian Pintilie
Párizsban”) – teljesen indokoltan; a felsőfokú minősítésekben sem kell valamiféle
elfogultságot keresnünk – néhány (bukaresti) rendezésük ismeretében ezt nyugod-
tan állíthatom.

Az utóbbi időben viszont a náluk fiatalabbak, de az ő fő törekvéseikkel, szel-
lemiségükkel összefüggő színházi produkciók kovácsai kelthették fel érdeklődésün-
ket a bukaresti színházakban. Máig sem tudok – persze, nem is akarok – szaba-
dulni az élmény hatása alól, amelyet immár egy éve hordok magamban, és amelyről
már többször próbáltam szólni a magyar olvasóknak. A kortársi román dráma mű-
során levő néhány kitűnő előadását hozták el, még 1982-ben, Kolozsvárra, s egy
hétig valósággal lázban tartották az itteni színházszerető közönséget a Giulești, a
Bulandra, a Nottara, a Teatrul Mic és a Teatrul de Comedie remeklései. A színházak
nevét említem elsőnek, mert a jobbnál jobb ifjú rendezőknek (Dan Micu, Alexa
Visarion, Alexandru Tocilescu, Florin Fătulescú) és az elsőrangú színészeknek
(George Constantin, Mircea Albulescu, Amza Pelea, Octavian Cotescu, Tamara Bu-
ciuceanu, Gina Patrichi, Aurel Giurumia, Iurie Darie) köszönhetően jó mesterembe-
rek középszerű darabjaiból is sikerült élő színpadi varázslatot teremteniük. Volt
azonban legalább két olyan előadás, amelyben maga a drámai szöveg külön figye-
lmet érdemelt: Fănuș Neagu *Echipa de zgomote* (Zajbrigád) és Marin Sorescu *Există
nervi* (Végtelen türelem) című színpadra írt műveire gondolok. Hozzájuk számítva
Vasile Reboreanuék újabb román kolozsvári román Nemzeti Színházban bemutatott
krimi-vígjátékát, a *Frumoasa Fernanda & comp.*-ot (A szép Fernanda & comp.), el-
gondolkozhatunk azon a szerepen, amelyet ma a román dráma – és színház – vállal

és betölt a művelődési életben, az atmoszféra-teremtésben, a közönség magasabb igényeinek a kiszolgálásában.

Mindhárom darab és mindhárom színházi előadás a közéletiség jegyében fogant – noha műfajilag, sőt a szöveg „komolysága” szempontjából hatalmas különbségek vannak közöttük. Sorescu, költői lényének megfelelően, erősen a líra felé hajló drámát ír; Fănuș Neagu, a kiváló novellista és regényíró (bár tőle sem idegen a lírai hang), a drámai kiélézést választja – vagyis ő jár legközelebb a műfaj „klasszikus” követelményeihez; Vasile Rebreanu látszólag egy távoli világot idéz meg groteszk-parodizáló játékosággal. Végül azonban – a rendezői látomásban fölerősítve – mind a három mű abszurdba hajlik. Sorescu és Fănuș Neagu darabja a négy fal nyomasztó hatása alatt a hazug, önmegnyugtató elméletek érvényesülését s a kézenfekvő lázadás elmaradását ábrázolja, azt a már-már érthetetlenül végtelen türelmet, amely a darabok szereplőinek (nem hőseinek!) életét még elviselhetetlenebbé teszi. Vasile Rebreanu – és tehetséges színész-rendezője, Dorel Vișan – a gyakorlat felől közeledik ugyanahhoz a jelenséghez, gesztusokban ragadja meg és ábrázolja a hazugságot, az üres deklamálást, az amerikai környezetbe helyezett hétköznapi ember becsapását. Marin Sorescu egy lakótelepi lakásba betévedő, értelmetlenül összekeverülő, összezsúfolódnak figurái valamiféle indulást várnak – ám egyre nyilvánvalóbb, hogy e szoba, a ház nem vonat, sehová sem lehet utazni és elérni tehát benne. Fănuș Neagu drámájában a szereplők „tévedése” mintha köznapibb volna – bár amennyire köznapinak tekinthető egy filmgyári zajbrigád élete (a Szabadság utcában laknak) és munkája, a nem lokalizálható, főképpen azonban személytelen parancsszóra végzett zörejte-remtés. A Rebreanu-darab nagyvonalú szélhámossai egy mindent felvállaló, a szélhámosságból üzletelő vállalatot vezetnek, ahol minden a külsőség – lényegre úgy látszik nincs is szükség, létezni így is lehet. Ez utóbbi helyzet abszurd vígjátékhoz vezet. A *Zajbrigád* az elviselhetetlenségig fokozott megaláztatás félelmetesen drámai kifejezése, míg a Sorescu-mű kozmikus vágyakozást is közvetít, és ezzel visszahoz a színpadra valami emberit. A közönség e három változatot szinte egyformán elfogadta – bár kétségtelenül a harsány vígjátéki elemekre reagált a legélénkebben. De nem kevésbé meggyőző volt a *Zajbrigád*ot uraló drill nézőtéri hatása, a feszült, döbbenetes csend lent a széksorok közt, miközben fent a színpadon újra- meg újrakezdődött a zörejjágyártás, az emberségből kivetkőztető örület. Szociológiai, pszichológiai és esztétikai elemzés együttesen mutathatná csak ki, hogy Fănuș Neagu, Alexa Visarion és Mircea Albulescu „kegyetlen színháza” miért hatott ily félelmetesen.

Ötvenesek

A három megnevezett drámaszerző, Fănuș Neagu, Vasile Rebreanu és Marin Sorescu ahhoz a nemzedékhez tartozik, amely az ötvenes évek végén, a hatvanasok elején új hangot és új igényt hozott a román irodalomba. A *Luceafărul* lett az első könyvesek sorozatának címadója – Eminescu híres verse, *Az Esticsillag* óta (magyarra többek közt Áprily fordította) ez a szó a román kultúrában fogalom. A *Luceafărul*-nemzedék tehát megújító szerepet vállalt, elsősorban a lírában és az epikában, majd a kritikában és – mint rövid elemzésünkben jelezni próbáltuk – újabban a drámában is. Mintegy negyedszázaddal az indulás után, ma megelégedéssel, de némi szomorúsággal is állapíthatjuk meg, hogy az ifjúságnak ez a rendkívül tehetséges csapata nem csupán derékhaddá, de mondhatni mértékadó tekintéllyé változott. Ebben a státuszváltozásban ugyanis benne foglaltatik az idő megállapítható múlása, a mi időnké nemkülönben. Napjainkban, amikor e kortárs-fiatalok sorra betöltik ötvenedik életévüket, nosztalgiával gondolhatunk vissza a kezdet éveire, nagyreményű találkozásainkra jó húsz esztendővel ezelőtt, a fiatal írók számára rendezett országos tanácskozásokon. Az ún. első Forrás-nemzedék tagjai ugyancsak közelednek az ötven évhez – már akik megértük a törvényszerű tekintélyesedés idejét. Mert a legnagyobb közülünk, Szilágyi Domokos már nincs az élők sorában. De ahogy telnek az évek, nem halványul emléke, költészete mérték és hivatkozási alap maradt, sőt tovább nőtt az időben.

Hozzá, az ő fordításaihoz térhetünk vissza akkor is, ha a tehetségben méltó román költőtárs, a mindenféle hivatalos elismerést, Herder-díjat, a sztrugai nemzetközi költőfesztivál díjat megkapott (állítólag a Nobel-díjra is jelölt) Nichita Stănescu művét akarjuk idézni. Stănescu a Luceafărul-nemzedéknek a legeredetibb és legmélyebb lírikusa; a román költészet filozofikus vonulatának képviselője, aki Eminescu és Lucian Blaga után is tud újat mondani – rá is illik a megnevezés: „a század gyermeke”. Ebben a minőségében lírája meglehetősen enigmatikusnak tűnik, ami abból is következik, hogy a klasszikus poétikai szabályokkal (vagy inkább alaptörvénnyel) összehangzón, „pontoszerű” líra az eszményképe. Nála azonban ez nem jelent valamiféle ragaszkodást a „klasszicitáshoz”, ellenkezőleg, inkább avantgarde magatartás. „Daidalosznak, aki megalapította a művészek nevezetes zagyva nemzettségét” – ezzel az ajánlással bocsátotta útjára például az *Első elégia* című versét; innen idézzük, Szilágyi Domokos társalkotói fordításában: „Ő a benső, a tökéletes / és / végtelen, mégis / körülhatárolt. (. . .) Mégcsak jelene sincs, / bár elképzelni nehéz, / hogy lehet ez. // Ő a benső, a tökéletes, / a pont belseje, magánál / a pontnál is tömörebb.” És egy másik, az idézettel összehangzó, Stănescu – Szilágyi Domokos mélységű és pontoságú versrészlet: „Az ember mesés madár, / szárnya befele nőtt, / s ott verdes, lebeg, suhan / valamely tisztább levegőben – a gondolatban!” (*Az ember dicsérete*). Jellemző különben Nichita Stănescura, hogy hasonló verseket tartalmazó (grafikailag is rendkívül szép kivitelű, a fiatal grafikus Sorin Dumitrescut dicsérő) kötetének az *Epica magna* címet adta. S a magyar költészet kétségtelen vesztesége, hogy az *Epica magnát* Szilágyi Domokos már nem fordíthatta: két évvel az „epica magna” lehetőségének kipróbálása előtt a végső végtelenséget választotta, Kolozsvár fölé, egy kányafői kertben . . .

Kevésbé kinzó emlékek felidézője a már említett Fănuș Neagu (ő tavaly lépett át a hatodik X-be). Igaz, drámája, a *Zajbrigád* nélkülöz minden kedélyességet, prózájában azonban a humor lényeges szerephez jut. Utánozhatatlan (mert alkati) és szinte lefordíthatatlan – a román nyelv játékos lehetőségeivel nagyszerűen élő – stílusa novellában és regényben, irodalmi vagy sport témájú tárcákban kamatozik. (*Frumoșii nebuni ai marilor orașe* – Nagy városok szép bolondjai – című regényét Csiki László magyarította *Bolondok becsületére*, „áltanulmány a szerelemről” alcímmel.) Ha párhuzamot próbálnék keresni a magyar irodalomban, talán nem a pontos Kosztolányit, hanem a megfoghatatlanabb Krúdyt kellene társítanom ezekhez a román olvasmányélményeimhez; mert igaz ugyan, hogy a „barátok könyve” (*Cartea cu prieteni*) íróportréiban Fănuș Neagu is kitűnő léleklátónak bizonyul – most írja és közli, hétről hétre, pár évvel ezelőtt megjelent könyvének folytatását –, ám a Duna-parti kikötőváros, Brăila és a Delta no meg Bukarest romantikájának megidézése joggal juttatja eszünkbe a felvidéki kisvárosok és a Tabán rejtélyes modern iróját.

De ha már az ötvenesekről szölok, érdemes a mai román irodalomnak még egy dimenzióját felvillantani – a kritikus, irodalomtörténész és esszéíró Eugen Simion kapcsán. Simion a XX. századi román irodalom történetének tanára a bukaresti egyetemen, gazdag szerkesztői és irodalompolitikai, irodalombírái múlt áll mögötte. Jó ízlése, higgadtsága és műveltsége mindig megőrizte a kisszerű hatalmi harcokba való bekeveredéstől, illetve az ebből a tülekedésből következő felületes, elfogult, különböző csoportérdekeket kiszolgáló ítéletmondástól. Ezáltal azonban nem a kritikus és irodalomtörténész Simion érdemeit akarom méltatni, hanem a románul két kiadást is megért, magyar fordításban pedig épp az idén (a kolozsvári Dacia kiadónál) megjelenő párizsi naplóját szeretném beharangozni. Ahogy megvan a magunk magyar Párizsa – Szepsi Csombor Márton és Bethlen Miklós óta, Ady Endrén át Illyés Gyuláig –, úgy létezik egy „román Párizs” is, amelyet ugyancsak érdemes közelebből megismernünk, a magunk számára felfedeznünk. Az úttörő szobrász, a modern plasztika talán legjelentősebb megalapozója, Constantin Brâncuși az egyik legismertebb és legelismertebb román párizsi, de sokan voltak és vannak társai a művészeti és irodalmi életben, akik hasonló utat jártak be a világhírig. Gondoljunk csak a drámaíró Eugen Ionescóra vagy a filozófus-író Mircea Eliadéra. A román kultúra régi és új franciás vonalához híven, Eugen Simion igyekszik mindent felkutatni a közelmúlt és

jelen román-francia kapcsolataiból, módszere azonban eltér a nem kevésbé frankomán magyar irodalom- és művelődéstörténésztől, Bajomi Lázár Endréétől. Mint a Sorbonne vendégprofesszora, Simion éveken át járta Párizs utcáit, látogatta kiállításait, színházi előadásait, irodalmi vitaestjeit, más tanárok szemináriumait; az „élmények korát” az „emlékezések korával” szembesíti (könyvének ezt a címet adta: *Timpul trăirii, timpul mărturisirii*), egy „befejezetlen utazás” lapjait írva. A diákmozgalmak utáni időt idézi meg – és hogy ennek milyen időszerűsége van, épp mostanában, újabb megmozdulásokról értesülve, adhatunk számot. No de nem az ilyenfajta aktualitás s a szimpla tájékoztatás a fő érdeme Eugen Simion Párizs-könyvének, hanem annak tükröztetése, *ahogyan* a francia főváros szelleme hat az oda érkezőre s az onnan távol élőkre is. Simion például szellemesen regisztrálja, hogy a francia kultúrának nincsenek komplexusai – az egy felsőbbrendűségi komplexuson kívül. Ennél azonban meghatározóbbnak, lényeginek véli a francia életfelfogásból a jóval nehezebben eltanulhatót: szabadon élni. Ilyenszerű következtetéseit a kultúra felső régióiban s a társadalom alsó rétegeiben (mondjuk a párizsi házmesterek, szállodaportások világában) szerzett tapasztalataiból vonja le. A szerző nyitottsága több irányú – és így sokrétű maga a könyv is: a művészeti élet, az egyetemi oktatás, a politika napi eseményein túl természetszerűen figyel az új irányzatokra. Így aztán némelyik fejezet (intérvé vagy tanulmány formájában) a modern irodalomtudomány megismertetését is szolgálja; vagyis Eugen Simion ebben a népszerűbb, olvasmányos művében sem lesz hűtlen alapszakmájához...

Újra: színház és irodalom (Sepsiszentgyörgy–Kolozsvár)

Sepsiszentgyörgytől Bukarestig és még inkább Párizsig meglehetősen nagy a távolság, mégsem indokolatlan a *Zajbrigád* és Ionescu emlegetése után kitérni a *Pompás Gedeon* szentgyörgyi felújítására. Ez a vígjáték Sütő András korábbi drámaírói korszakából származik ugyan, jelentős történelmi trilógiája-tetralógiája, az *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, a *Csillag a máglyán* és a *Káin és Ábel* (s a három drámához csatlakozó *Szúzai menyegző*) előtt született, az 1967-es bemutatóra következett tizenhat év azonban nem helyezte hatályon kívül e vígjáték erkölcsi tanulságait. A szerző különben maga is „felújította” szövegét, élesebbre fogalmazott bizonyos komikus helyzeteket (különösen a második felvonás lett remek, a saját műfajában egyenértékű a veretes történelmi drámákkal) –, de bővítette a mennybéli jeleneteket is, ami sajnos túlon túl elcsúszik Tamási Áron népi játékainak hasonló látomásai felé, és visszafogja, tompítja a komikum mindent elsőprő hatalmának érvényesülését.

Egészében mégis siker, sőt visszhangos siker a legújabb sepsiszentgyörgyi Sütő-bemutató. A *Pompás Gedeon élete, halála és feltámadása* (ez a teljes cím) irodalom, színház és közönség ismét-egymásratalálása: ritka ünnepi pillanat. Ünnepeknek mondom, de nem a csendes áhítat, hanem a népünnepek harsány boldogsága értelmében. Mert itt a rosszon győzelmet vevő – mégpedig a legkegyetlenebbül: kinevetéssel győztes – közösség lett az előadás főszereplője. A falusi kiskirály, Gedeon ugyan csak szűk körben érvényesítheti hatalmát, tehát bukása is ugyanebben a körben marad emlékeztetés, mégis többet mond ez a színpadi történet; egy társadalmi jelenséget ír le benne Sütő András, a felfuvalkodott butaság természetrajzát adja, sőt ennél többet tesz: a kiszolgáltatottak felelősségére is rámutat, amikor ráébreszti őket erejükre. Erre, tehát a lényegre érzett rá a vendégművészként Sepsiszentgyörgyön mindig szívesen dolgozó marosvásárhelyi rendező, Tompa Miklós (aki az egykori Székely Színházban vált híressé, utóbb pedig, épp Szentgyörgyön, Tamási Áron-sorozatával alkotott figyelemre méltót a romániai magyar színházművészetben). A Tamásin iskolázott szentgyörgyi színészek Sütő és Tompa partnereivé tudtak válni ezúttal; különösen Dobos Imre volt kellemes meglepetés a címszerepben, játéka (az ájtatos feleséget alakító Balázs Éváéval együtt) tülemelkedett az anekdotizáláson.

Tompát és partnereit említettem, eléggé pontatlanul. Ma ugyanis a romániai színházi világban két jeles rendezőt ismerünk e néven, tehát szükséges a keresztnév hasz-

nálata is. Tompa Miklós fia, Tompa Gábor két évvel ezelőtt elvégezte a bukaresti Színművészeti Főiskola rendezői szakát, és Kolozsvárra került, az Állami Magyar Színházba, Harag György mellé. (Az apa, illetve nagyapja: Tompa László, a Székelyudvarhelyen élt helikonista költő, a *Lőtűrösztés* és még annyi emlékezetes erdélyi vers írója.) Bemutatkozása Bulgakov vigjátékával (*Iván, a rettenetes*) nem okozott csalódást, bár nem érte el a vásárhelyi színház stúdiójában rendezett Albee-darab, a *Mese az állatkertről* modern remeklését; az ugyanis „totális színház” volt, nem csupán a törekvés irányát jelölő módon, hanem az esztétikai élmény hiánytalan, tömény voltát tekintve is. Igaz, ott kevesebb színésszel, fiatalokkal dolgozhatott (Keresztes Sándor mondhatni zseniálisan élte a főszerepet, és hozzá nőtt fel a valamivel korábban Nagyváradon nagyon tehetségesen indult Zalányi Gyula), Kolozsvárt pedig egy patinás intézmény befutott művészeit kellett megnyernie a maga művészi eszményeinek, elképzeléseinek. Újabb bizonyítási lehetőségül egy Blaga-mű kínálkozott: a *Manole mester*. Tompa Gábor annyira magáénak érezte e darabot s a benne meglátott színpadi lehetőséget, hogy a (*Kőműves Kelemennével* rokon) román népballadából írt Blaga-szöveget Markó Bélával, a fiatal marosvásárhelyi költővel fordíttatta le. Markó kitűnő munkát végzett (ilyen szép drámaültetést legutóbb Veress Zoltántól hallottunk) – a műsorfüzetbeli esszéjének tanúsága szerint teljes összhangban a rendező elképzelésével. Idézzük Markó Béla jellemzését, a Tompa Gáborét is érzékeltetve ezáltal: „Keressük hát ebben a sokértelmű drámában a kérdést, amely éppen a miénk is, és keressük még előbb a többletet, amely a megformálás nagyszerűségén innen és túl, a közismert kultúrtörténeti toposz – a balszerencsét hozó emberáldozat – feldolgozásaihoz képest a *Manole mester*ben fellelhető.” A kérdést, azaz a többletet a költő-fordító így nevezi meg: „Manole mestert nem a »hübrisz« veszejt el, hanem az a végzetes tévedés, hogy van választási lehetőség, van alternatíva, mert akár a hitet, akár a rációt választjuk, ez a döntés nem változtat emberi lényegünkön. Ilyenképpen az eszközzé degradálódott hit és a ráció keserű drámája ez a mű. [...] Az építmény felmagaslik, az ember összeroskad – hirdeti a dráma. De felmagaslik-e az építmény valójában, vagy csak illúzió ez is, hiszen az értelmét s funkcióját veszített mű már nem az, aminek szánták. A hatalmat hirdeti csupán, egek és poklok s földi nagyságok hatalmát, de már örökre ott kísért körülötte a testéből kizárt emberi lélek.”

Ami a kolozsvári színházban végül is látható volt, az ezt az elképzelést sejtette. Tompa Gábor ugyanis nem általában az alkotás drámáját, tragédiáját próbálta színpadra vinni, hanem az alkotói kiszolgáltatottságot. És furcsa paradoxon, hogy ő is elmondhatná Markóval az idézett szavakat... Egy hosszú, túl hosszú próbaszakasz után a színpadi metafora csak részben érvényesült – s a közönség sem tudott (sajnos) úgy ráhangolódni az előadásra, mint a jóval könnyebben érthető, közvetlenebb *Pompás Gedeonban*. Pedig Tompa Gábor rendezői elképzelése és bizonyos részletek kidolgozása nemes eszközökkel, modernebb hangszerelésben ugyanúgy közösségi vállalás (beteljesülés?) volt. A mesterek és a Vajda (a Vajda követe, a Fegyveres katona) konfliktusa háttérbe szorult ugyan, Manole belső drámája pedig ennek következtében hagyományosabb értelmezésű maradt, néhány jelenet mégis újólag igazolta a fiatal rendező nagyráhivatottságát. Összhangban azokkal a színházi törekvésekkel, amelyekről a *Zajbrigád*, a *Végtelen türelem* kapcsán már szoltunk.

Művek vagy viták?

A kérdés persze kifogásolható, hiszen a két fogalom nem zárja szükségszerűen ki egymást. De az utóbbi időben a romániai magyar irodalmi sajtó mintha a polémia-
kat részesítette volna előnyben – a fontos művekkel szemben. A Pezsgő-díj az év könyvét jutalmazza évről évre, minden külső szemponttól függetlenül. Tulajdonképpen ezért is hoztuk létre, (kolozsvári kritikusok), amikor Szilágyi Domokos korszakos verskötetét, a *Búcsú a trópusoktól* címűt – egy nála sokkal kevésbé érdemessel szemben – „elfelejtették” díjazni. Az idei díjazott művét és személyét, azt hiszem, nemcsak a Pezsgő-díjban szavazók vállalhatják: Király László versei (*Amikor pipacsok*

voltatok) régóta a figyelem középpontjában állnak, prózai munkái (regénye, a *Kék farkasok*, újabb elbeszélései, *Fény hull arcodra, édesem*) szintén az erdélyi magyar írás javához tartoznak. (Szavazatot kapott Markó Béla verseskönyve is, *Az örök halasztás*.) Valamennyi érdemes a műközpontú elemzésre, nem csupán ilyen futó említésre.

Mégis – részben érthetően – több szó esett a közelmúlt más (másfajta, más műfajú) könyveiről, amelyek maguk is közvetlenül vállalták, választották a polémiaiát. Az emlékezés és a publicisztika vagy éppen a hitvita határán helyezkedik el némelyik, s nem is a művé formálás, hanem a kimondás igénye szülte őket. Huszár Sándor, a Bukarestben megjelenő *A Hét* főszerkesztője ezúttal kevésbé a benne élő prózaíró, mint inkább az irodalompolitikust akarta szóhoz juttatni, tegnapi és mai szerkesztőségi és szerkesztőségen kívüli közéleti élményeit foglalva össze, „nemzedéki” alapon, külön-külön emlékezésekben, vitairatokban. Az ötvenes évek irodalmának történetéhez lényeges adalékokkal szolgál, s nincs különösebb tekintettel mások érzékenységre (Nagy István, Asztalos István, Földes László stb.). A kolozsvári irodalmi hetilap, az *Utunk s A Hét*, az egyes írói pályák eseménytörténetét, irányát, értékét ilyen közelből sokan sokféleképpen látják, a kiigazítások, cáfolatok tehát napirenden vannak. Még egy olyan, valóban epikus (lírai) művé érlelt könyv is, mint Méliusz József *Tranzit kávéháza*, kiváltotta némelyekből az ellentmondást. Egyes részletek vitathatósága ellenére azonban, meggyőződésem szerint Méliusz jelentős könyvvel ajándékozta meg a romániai magyar irodalmat. Amely prózai műalkotásként éppúgy értékelendő, mint helyzettisztázó elmélkedésként. Méliusz itt az „én”-től a „mi”-hez ér el, hangsúlyozottabban, mint korábban, és reálisan látja a „mi” és az „ők” viszonyát. Szembenézve az írói hiúsággal (amely hiúság Huszár Sándort sajnos nemegyszer tévútra vezet most is), az alkotó és a nagyvilág viszonyát így tisztázza: „Hozzá tartozom, ha akarom, ha nem. Nincs választásom. Csak neki van. A világnak.” És ezt az okfejtést ilyen realista módon folytatja: „A nagyobb baj, a tényleges baj az, ha azok tagadnak le bennünket, akik kétségtelenül tudják, hogy vagyunk, mi több, azt is tudják, miféle különlegességünk által meghatározottan élünk. Ám ők éppen különösségünk, a »más« nem létezését állítják. Illetve hazudnak. Illetve az önmagukról alkotott illúziók, irrealitások, az önmaguknak való hazugságok törvényesítése érdekében úgy viselkednek, mint a történelemben gyakran megjelenő, önmagát megismétlő Rossz hatalom.” A szerző foglalkozik olyan fogalmakkal is, mint agresszió, félelem, szabadság. Így: „Félelem a kérdeztől. Félelem a »más« meghallgatásától, a »más« igazától. Amiért is a szabadság valószínűleg ott, akkor kezdődik, amikor a félelemtől megszabadítja magát a rossz szerető, az irodalom, a világ.”

Ilyen kérdésekről már érdemes vitatkozni. Mert ez a művek születéséhez is hozzátartozik. Az alkotás légköre s maga az Alkotás ugyanis egymástól elválaszthatatlan.

JUGOSZLÁVIAI SZEMLE

LŐRINC PÉTER MUNKÁSSÁGA

Pécsett 1920–1921-ben Láng Árpádként ismerték meg *A krónika* című folyóirat olvasói Lőbl Árpádot. A bánati Pancsováról menekült 1920 szeptemberében az akkor jugoszláv megszállás alatt levő Pécsre a fiatal forradalmár és író, akinek a csomagjában ott volt Pancsován megjelent verseskönyve, a *Lány és béke* (1918), benne egy Lenin-verssel, amelynek 1917-es a keltezése:

Ha most orosz volnék, akkor Lenin lennék,
Ha most civil volnék, de másképp beszelnék,
Torkot köszörülnék, ordítva ordíték,
Hogy a régi bátyák, hogy a kínai fal
Úgy megrepedezne, mint rianáskor a jég.
Ropogva omlana. Összedőlne minden
Ha egyet ordítnék hogy „az ember: ember!”

Jugoszláviába Csuka Zoltánnal, Haraszi Sándorral, Fekete Lajossal, Somogyi Pállal, valamint a friss emigráció benjáminjával, Tamás Istvánnal 1921 augusztusában érkezik, amikor az ellenforradalom Pécsre is behatol a Horthy-csapatok bevonulásával. Láng Árpád Csuka Zoltán szövetségese marad Újvidéken is, most *A Krónika* letéteményeseként megjelenő *Út* című, Csuka Zoltán szerkesztette folyóiratban. Beszélhetnénk természetesen gondolkodásbeli kontinuitásról is, hiszen Újvidéken, illetve Nagybecskerekén és Fehértemplomon, ott folytatta, ahol pécsi hónapjait megszakították a történelmi események. „Esztétikai skizzei”, azután eszmélkedő esszéi, mint amilyen *A Krónikában A vas esztétikája* című is volt, az avantgarde irodalom szemléletének körébe sorolhatók, akárcsak az *Út* hasábjain megjelentek. Pécsett az expresszionizmust búcsúztatta, Újvidéken a dadaizmust-aktivizmust üdvözölte és hirdette, majd innen tovább lépett és a jugoszláv szakszervezeti mozgalom Szabadkán megjelent magyar nyelvű hetilapjában, a *Szervezett Munkás*ban a szociális-irányzatos művészetszemély híveként írta verseit, elbeszéléseit, esztétikai tárgyú hosszabb-rövidebb tanulmányait.

Gondolkodásban így felkészült a Jugoszláviában „szociális művészet” néven emlegetett irányzat elfogadására. Nem látványos metamorfózis volt ez, jószerivel csak írói nevének megváltozása jelezte. Az 1930-as években nem Láng Árpád, hanem Lőrinc Péter, szerbhorvát nyelven írott tanulmányait a Žarko Plamenac név fémjelzi (az utóbbi névkonstrukcióban a žarki jelentése égő, izzó, forró, a plamené pedig a láng). Emberként a középiskolai tanárok vándorútját járja: tanít a szerbiai Gornji Milanovácon, Pancsován, de át- és lehelyezik Macedóniába, a görög határ közelében levő Bitolába is, onnan Szabadkára, Szabadkáról a tengerparti Kotorba. E korszak az író legtermékenyebb időszaka volt: publikál mind magyar, mind szerbhorvát nyelven, s fordít is, szerbről magyarra – politikai publicisztikát és költészetet, többek között Miroslav Krleža verseit, és magyarról szerbhorvátra – Ady Endre verseit, így azután ő volt talán egyike a legtermékenyebb Ady-fordítóknak. Eredeti műve akkoriban a Zágrábban, szerbhorvát nyelven megjelent *Pszichoanalízis és szürrealizmus* (1938) és a magyar nyelven, Szabadkán, a *Híd* kiadásában megjelent *Erdély* (1940) című füzet.

A II. világháború esztendeit, minthogy egyetemi végzettsége folytán tisztí rang-

ja volt, németországi hadifogolytáborokban élte át, és 1945 áprilisában érkezett haza, Szabadkára. S hozzátehetjük: nyomban szenvedélyesen vetette magát a közéletbe, a közoktatás megszervezésének munkájába, volt tanfelügyelő és főiskolai tanár, tudományszervező, de a Vajdasági Történelmi Társulatot is ő alapította meg. Nyugdíjasként pedig az újvidéki egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Tanzházának tanít: ő adja elő a magyar nép történetét.

Háború utáni munkásságát most még nem is tudjuk áttekinteni. Bibliográfiájában nagyszámú történeti jellegű kiadvány, s nem kis számú szépirodalmi-publiscisztikai mű címe található. A történetíró magyar nyelvű munkássággal kezdte, majd túlnyomórészt szerb nyelven publikált az 1950-es és 1960-as években, hogy az 1970-es években ismét a magyar nyelvű kiadványok kerüljenek túlsúlyba. Felszabadulás utáni tevékenysége tehát *A kuruckor* (1947), majd *A nagy póri pör* (1950) című könyvével kezdődik. Az utóbbi a bácskai és bánáti aratósztrájkok történetével foglalkozott. 1956-ban az agrárkérdésről ír könyvet, s hogy ez a probléma továbbra is foglalkoztatta, bizonyítja a Budapesten *Harcban a földért* címen megjelent kötete. Macedóniai emlékeit és tapasztalatait *Nemzet születik Macedónia katalanaiban* című riportkönyvében dolgozta fel (1949). Az 1970-es években művelődéstörténeti vizsgálódásai eredményeként írta meg a *Bánát magyar nyelvű polgári társadalomtudománya a századforduló idején* (1973) és a *Bácskai polgári politikai elmélet 1880–1920* (1976), valamint *A Pleitz-ház kiadói tevékenysége a bánáti rónán* (1978) című könyvét. Regénye (*Hétköznapiak*, 1951) és elbeszélései (*Görbe utca 23.*, 1952) csak ígérek voltak, legnagyobb teljesítménye kétségtelenül önéletrajzának megjelent három kötete. Az első *Válságok és erjedések 1918–1921* (1962), a második *Vándorlások 1921–1930* (1965), a harmadik *Pirkadás 1930–1941* (1978) cím alatt jelent meg, s mint tudjuk, a negyedik, a hadifogolyéletéről szóló posztumusz műként fog megjelenni. Nem annyira ön-, mint inkább köz- és kortörténet az, amit ír: a személyesség az előadás hangjában, a kérdések felvetésében és megközelítésük módjában van, de kevésbé az előadottakban.

Érdekes lehet talán, ha megjegyezzük, hogy mostanában főképpen az esztétikai gondolkodó érdekelte a jugoszláviai magyar irodalmi közéletet Lőrinc Péterben. Ennek a gondolkodásnak pedig vannak sajátos jegyei is, amelyek egész munkásságát vonzásukban tartották. Egyik ilyen kétségtelenül a lélektani érdekesség volt. Ezt emlegettük a halála alkalmából írott nekrológunkban is. Itt mondtuk: Nemcsak esztétikai szemléletének, hanem szépirodalmi gyakorlatának, s néha még történetírói praxisának is sok évtizeden át kulcsszava a „szuggerálás” volt. Ez van jelen, amikor a művészet mibenlétét akarja meghatározni. „A művészet – írta – a tett és a teremtés szuggerálása.” Innen pedig az „akart, tudatos élet” képzetkörébe lépett át, ahol a szuggesztio egyik válfaja, az „önhipnózis” képezi a cselekvő elvet. Mert miről is volt Láng Árpád–Lőrinc Péter szerint szó akkoriban? Nem másról, mint az „emberiségben homályosan élő, tudat alatt erjedő élmények egy valakiben tudatossá ért felfokozódásáról”. A forradalmi irodalmat éppen úgy ez jellemzi, mint a forradalmi embert – általában pedig mindazt, ami (vagy aki) valamilyen kapcsolatba is került az új világ, az új gazdasági és társadalmi rend megteremtésének az eszméjével. Ezért tapasztalhattuk, hogy felfogásában az irodalom a forradalmi cselekvéssel, a tettel egyenlítődt ki írói-emberi pályájának szinte mindegyik szakaszában. Úgy is mondhatnánk, hogy egy nagyszabású experimentum alanya és tárgya volt egyszerre: amit ugyanis esztétikusként hirdetett és forradalmárként képviselt, azt a maga életében látta megvalósulni.

1983. február 13-án halt meg Újvidéken.

RANKO MARINKOVIĆ HETVEN ÉVES

Ranko Marinković egyike a legjelentősebb horvát íróknak: *Gloria* című drámája (1955) fontos szövege a horvát drámatörténetnek, *A küklpsz* című regénye (1965) pedig a háború utáni regényirodalom nagy alkotása. Ő is, akárcsak Marin

Frančević, szigeti ember: ő 1913-ban Vis szigetén született. Tizennyolc éves kora óta jelennek meg írásai. Hogy nem mellékes, s nem pusztán csak életrajzi tény a szigeti származás, arra Marinković kritikusa figyelmeztet: „Szigeten születni anynyi, mint korán megismerni a határokat, melyek az ember létét korlátozzák. Minden Menekülés a Sziget partján ér véget. Csak néhány kilométer – bármily irányban. Vagy körbefutás...” A jellemzések pedig arra is figyelmeztetnek, hogy akár ebből a sziget-szituációból kibonthatjuk Ranko Marinković humanista gondolkodásának a jellemzőit is. Regényében hangzik fel a kérdés: magára lehet-e hagyni az embert következtetéseinek pokoli körében, hogy mindörökké abban forogjon? A *küklopsz* „történelmi” regény: hőse a második világháború viharfelhőinek közeledtét látja, s menekülne a vész elől, s teszi azt úgy, hogy a halál elől a halálba menekül. Legújabb regényének a címe *Közfürdő*, s benne a művészet és a valóság kérdései a fő ütköző pontok.

A HÍD-DÍJ NYERTESÉNEK NYILATKOZATA

Az idei Híd-díjat, amely a jugoszláviai magyar irodalom legrangosabb díja, s az esztendő legjobbnak minősített könyve kapja, Uta Csaba érdemelte ki *Vonulni ha illőn* című kritika- és tanulmánykötetével. Ebből az alkalomból az újdíjki Magyar Szó című napilapban a díjazottal folytatott beszélgetés szövegét olvastuk. Ebben esett szó arról is, hogy miért ítél ugyanarról az egy műről minden kritikus másképpen. Íme:

„Más kérdés, hogy miért különböznek egymástól, sőt miért zárják ki olykor egymást a kritikák. Régi közhely, hogy nem vagyunk egyformák. Mindannyian más-más élményeket raktározunk el életünk során, más-más hatások alatt formálódunk, más a «létérzékelésünk», más az etikánk stb., s ezek a különbségek természetesen érvényesülnek megnyilatkozásainkban, még ha a több ezer éves irodalom egész sor olyan tapasztalatot is kínál, amely rokonítja gondolkodásunkat. Érthető hát, hogy egyesek figyelmét a művek eszmei dimenziója, másokét a szerkezeti elemek egymás közötti viszonya, megint másokét pedig a komplex kritika délibábja vonzza inkább. S ez így is van rendjén. A baj ott kezdődik, ha valaki a maga módszereit, a maga eszköztárát csálhatatlannak véli. Meggyőződésem, hogy egy-egy műről a kritika minden válfajában lehet számottevőt mondani, s annál jobb, minél többféle kritika alakítja ki róla az összképet.”

A „Kinek írjon a kritikus?” kérdésére pedig ez a válasza:

„Arra a sokszor föltett kérdésre pedig, hogy kinek is ír a kritikus, a megszokott választ adhatom: nem tudom pontosan. Az emberben ott él a vágy, hogy köztegye gondolatait, hogy erejéhez és képességeihez mérten formálja, alakítsa az olvasók ízlését, hogy megkönnyítse egy-egy alkotás befogadását, amikor azonban papírt és ceruzát vesz elő, egyszerre elsüllyed körülötte a világ, s lelkiismeretével egyedül maradván, már csak egy virtuális olvasó képe lebeg a szeme előtt.”

MAKSIMILIJAN VRHOVAC NAPLÓJA

A zágrábi *Oko* (Szem) című kulturális lap öt folytatásban hozott részleteket Maksimilijan Vrhovac 1801 és 1809 között vezetett naplójából, amely a magyar tudományos életet is érdekelheti.

A naplóíró 1752. XI. 23-án született Karlovacon-Károlyvároson. Előbb katona, aki a zászlósi rangig vitte, azután egyenruhát cserél, mint Stendhal hőse. Teológiára iratkozik, és gyorsan halad előre a papi pályán. 1786-ban a pesti papnevelde igazgatója, ahol Martinovics Ignáccal is barátkozik, 1787-ben pedig már zágrábi püspök. Vele agilis főpap került a püspöki trónra: nyomdát szervez, könyvtárat alapít, és előharcosa Horvátország Dalmáciával való egyesülése eszméjének is. Zágráb „Városligete”, a Maksimir, az ő nevét őrzi. Látható az adatokból, hogy jozefinista

volt, de a jakobinizmus gyanújának árnyéka is rávetődött, úgyhogy vizsgálat is indult ellene, maga pedig önvédelmi iratot volt kénytelen fogalmazni. Ma már bizonyos, hogy miként azt Szeli István bizonyítja a *Hajnóczy és a délszlávok* című 1965-ös könyvében, Vrhovac elsősorban azért vált gyanússá Lipót, majd Ferenc császár érájában, mert II. József tette magas egyházi hivatalba. Az is tény, hogy lefoglalt iratai között volt az a forradalmi veresszöveg is, amit a „horvát szabadság-fára függesztettek fel”, s amelynek szövegét magyarra Verseghy Ferenc fordította-dolgozta át. Verseghy átköltésének két sorát idézzük csak: „A franciák ellen magyarok s horvátok Ti véres fegyverrel miért indulnátok?”.

Nos, ennek a Maksimilijan Vrhovacnak a naplóiból olvashattunk most részleteket, és szólnak ezek mind a világpolitika nagy eseményeiről, hiszen több mint egy évtizeden át a francia sereg mozgásának a híreit elhallgatni nem lehetett, mind az osztrák birodalomban történetekről, mind a magyar-horvát viszony árapályának megrázkódtatásairól, de egy főrangú férfi mindennapjairól is. 1805-ben például az oly nevezetes ulmi ütközettel egyidőben Vrhovac és társai a pozsonyi országgúnylós csatáznak a magyar nyelv bevezetésének, valamint Rijeka-Fiume Magyarországhoz való csatlakozásának a kérdésében. Vrhovac, érthetően, az ilyen értelmű javaslatok ellen foglalt állást.

1807-ben Maksimilijan Vrhovac „budai utazásáról” olvashatunk a naplóban. Március 31-én indult, s nem is megvetendő társasággal, amelyben főiskolai tanárok és egy orgonaépítő plébános volt. Április 1-én Gradecből indult, Koprivnicán ebédelt, Zákányban töltötte az éjszakát, majd másnap dél körül ért Kanizsára, ahol megkávézott, azután folytatta az utat Kiskomárom felé, ahol megebédelt, vacsorázott és éjszakázott. Fontosnak tartja megemlíteni, hogy Zákánytól kezdve mennyire rossz az utak, Kanizsán pedig, hogy milyen nagy a sár. Április 3-án Keszthelyen ebédelt és Tapolcán aludt, 4-én Nagyvácszonyban ebédelt, éjszakára pedig Veszprém-ben szállásolta el magát. Április 5-én Palotán misén vesz részt, délidőben érkezik Székesfehérvárra, majd tovább utazik Velencén át Martonvásárra, ahol éjjeli szállást vált. Április 6-án a kapkodó, vigyázatlanul hajtó postakocsis felfordítja őket. „Kisebb sérülések árán szabadultunk meg – írta – a szemmel láthatóan halálos veszedelemből...” Azután Tétény következett, majd 11 órakor Pest. Két és fél napig fel sem kel az ágyból: piheni az utazás fáradalmait.

Ugyanez év októberében–novemberében a naplófeljegyzések a magyar nyelv kötelező ismeretének kérdéséről adnak hírt – a kérdésről, amely a magyar-horvát viszonyoknak egy évszázadon át, a jelek szerint, vezérmotívuma lesz, s majd Krleža műveiben lobban utolsót, amikor a vasutakon a nyelvhasználat körüli vita lán-gol fel.

A napló érdekességét talán a kiemelte is érzékeltethetik. Annyit kell még elmondanunk, hogy a zágrábi Érseki Levéltárban őrzött napló-szövegek nem egyforma technikával készültek. Az 1801–1805 közötti feljegyzések lakonikusak és nem is rendszeresek, 1805 és 1809 között önálló papírlapokra kerültek a feljegyzések, míg 1809 és 1825 között naplófüzeteket használt, s igyekszik dokumentálni is a bejegyzéseket levelekkel, jelentés-szövegekkel. Ezeknek jórésze azóta eltűnt, de tudni, hogy 2 384 dokumentum tartozott a naplójegyzetekhez.

EGY AMERIKAI SZERB KÖLTŐ

A kitűnő belgrádi folyóirat, a *Delo* (Alkotás) júliusi számában jelentős teret szentel Charles Simic amerikai szerb költő munkásságának, s bő válogatást kínál verseiből is. A költő Jugoszláviában született 1938-ban, és gyermekként került ki az Egyesült Államokba. Chicagóban nőtt fel. Első kötetei az 1960-as évek második felében jelentek meg. Az első 1967-ben *What the Grass Says*, a második 1969-ben *Somewhere Among Us a Stone is Taking Notes* címmel jelent meg. A legutóbbi kötetében köszönetet mond a John Simon Guggenheim Alapítványnak, amiért lehe-

tővé tette, hogy míg könyvén dolgozott, a kapott ösztöndíjból fizethesse lakbérét és élelmiszert vásárolhasson.

A költővel folytatott beszélgetés során kifejtett nézetek között találtuk azt is, amelyben Charles Simic a maga – véleménye szerint – tipikus amerikai szituációját világítja meg. Ő szerb-amerikainak vallja magát, aki azonban szereti és szívesen fogyasztja a kínai ételeket, hallgatja a néger zenét és hatása alatt áll, míg irodalmi hagyománya Poe-val, Emersonnal és Whitmannel kezdődik.

Költői jelenséggént kétségtelenül érdekes Charles Simic műve. Minket azonban vers-meghatározása ragadott meg. Szerinte a vers az a hely, ahol a Tér Idővé, az Idő Térré alakul át.

MEDVEVÁR – MEDVEDGRAD

A Zágrábban megjelenő *Vjesnik* (Híradó) című nagy napilap egyik júniusi számában olvashattunk arról, hogy immár három éve folynak a Zágráb közelében levő Medvevár restaurálásának és konzerválásának munkálatai, s most már a befejezéshez áll közel ez a nagyarányú és nagyjelentőségű vállalkozás. Eddig feltárták a váralja lakott területeit, az északi nagy bástyát, a várfalakon belül pedig egy kápolnának a maradványait, a falakon freskók nyomaival. A várfalak körül kiirtották az erdőt, úgyhogy a vár mintegy a vidék fölé magasodik, mint hajdanán.

Tegyük mi az újsághírhoz, hogy irodalmi szenthelyről van szó: Mátyás király bosszúja elől ide menekült Pécsét elhagyva Janus Pannonius 1472 tavaszán. Medvevár akkor a Thuz testvérek birtoka volt, s Janus – legalábbis egyelőre – biztonságban érezhette volna magát az erős falak védelme alatt. 1472. március 15-én már ott van, de tizenkét nap múltán már halott. A gyöngye, betegség gyötörte test nem bírta elviselni a testi-lelki fáradságokat. Így vonult be Medvevár a magyar irodalom történetébe is.

MILAN KONJOVIĆRÓL

A neves zombori származású és ma is Zomborban élő festőművész mostanában ünnepelte születése nyolcvanötödik évfordulóját. Kiállítások, ünneplő írások, interjúk alapján mérhetjük az oly kétségtelen megbecsülés nagyságát. Az újvidéki Draško Redjep, aki Milan Konjović munkássága nyomába szegődött, és mint hallottuk, könyvét írja a művészről, a zágrábi *Oko* (Szem) lapjain Konjović témájára írt hét variációját tette közzé – ahogyan régi költők csinálták, a versfőkbe rejtve neveket, úgy tette Redjep variációi első betűjévé a Konjović-név egy-egy betűjét. Hét kis ihletett esszécskét olvashattunk Konjovićről. Az egyikben például – nyilván közvetlen információk alapján – arról ír, hogy a fiatal Konjović, kinn az olasz fronton, a trentai románkori templomban éli meg művészvolta felismerésének nagy élményét 1918 őszén. Konjović Milan életében ugyanolyan jelentőségű ez a háborús élmény, mint amilyen jelentőségű Miloš Crnjanski életében – ugyancsak az olasz fronton – egy rommálőtt könyvkereskedés kirakatában Flaubert *November* című kisregényének a példánya. A művész kritikusa a legnagyobb dicséretet akkor mondja, amikor így kiált fel: „Ez a zombori patricius több és izgalmasabb mezőt, parasztot, búzát és földet festett meg, mint az egész itteni festészeti tradíció előtte...”

A művészettörténeti komparatistikának-kapcsolattörténetnek is akad dolga Milan Konjović művészetének a tanulmányozásakor és leírásakor. A zágrábi *Start* című képes, kéthetenként megjelenő lapnak adott terjedelmes nyilatkozatában beszélt a magyar művészekkel való kapcsolatairól is. Majdnem tíz évig élt Párizsban, s mint mondta, ott magyar művészekkel barátkozott a Jugoszláviából érkezettekkel (köztük Petar Dobrović-csal) egyetemben, s volt egy francia íróbarátja is: Marcel Sauvage... Abból a kerekasztal-beszélgetésből pedig, amelyet az újvidéki *Dnevnik*

(Napló) között Konjović jubiláris tárlata alkalmából, megtudjuk, kik voltak magyar festőbarátai Párizsban. Az egyik Czóbel Béla, akit Konjović magával rokonléleknek tart, s akinek bizonyos hatását el is ismeri, a másik pedig Diener-Dénes Rudolf, akivel kapcsolatai sokoldalúbbak voltak, mint amelyeket Czóbelrel tartott fenn.

Érdemes idézni Milan Konjovićnak azt a vallomását, amelyet Ács József: *Konjović hét évtizede* című, a *Magyar Szóban* megjelent cikkében találtunk. Ezt mondta Milan Konjović önmagáról:

„Amint kimegyek a természetbe – átalakulok. A forró, izzó Vajdaság valami egészen különálló, amikor kint a földön festek. A tüzes ég alatt valami mágikus erő hatása alá kerülök. Ilyenkor mind többet dolgozom, s ez az egyetlen út, melyen továbbjuthatok. Ilyenkor erős vízióm van, a természet rettenetes erejét érzem. És a természet energiájának megfelelő képeket kell festenem. Ebben rejlik a szín és az egzaltáció maximális szintje. Ilyenkor a szenvedély teljességében nagyon gyorsan festek...”

Érthető tehát, miért emlegetik a Konjovićról szóló írások a művész temperamentumát!

IVAN MEŠTROVIĆ – MA

Ivan Meštrović születése századik évfordulóját megjelölte a sajtó nemcsak Jugoszláviában, hanem – láttuk – Magyarországon is. Am az itteni írások külön sajátossága, hogy van polemikus élük-felhangjuk is. Meštrović körül évtizedek óta viták folynak, megítélésében jelentős különbségek fedezhetők fel, politikai minősítése pedig még több problémát vet fel. Joggal írta fel a zágrábi *Danas* (Ma) című hetilapban Duško Kečemet, a szpliti Meštrović-galéria igazgatója cikkének címeül: *Ki Ivan Meštrović ma*. Mi azonban most egy másik cikket ismertetünk.

„Tulajdonképpen mit *lehetne*, pontosabban mit *kellene* még mondani Ivan Meštrović születésének centenáriuma – kérdezi Josip Depolo. – Talán azt, hogy ez a Meštrović-téma, a jugoszláv szobrászat legnagyobb témája, továbbra is nyitott marad? És nem csupán a művészettörténet irányában nyitott, hanem napjaink történelmi kerge irányába is, ugyanolyan módon neuralgikus, amilyen Meštrović életében volt, szinte attól a pillanattól kezdve, hogy szilajságával és ellentmondásaival rákényszerítette magát a délszláv kultúrára.”

Ezt dokumentálni a szerző Miroslav Krležára hivatkozik, aki 1928-ban *Ivan Meštrović hisz Istenben* című polemikus írásában élezte ki a Meštrović-kérdést, arra is figyelmeztetve, hogy a Meštrović-probléma forrása nem csupán a művész egyéniségében, hanem a sajátságos horvát körülményekben is keresendő. Érdekes módon itt Josip Depolo mind Meštrović, mind Krleža védelmére kel, mert azt magyarázza, hogy 1928-ban Krleža tulajdonképpen el akarta választani Meštrović átlagon felüli tehetségét az igencsak bonyolult és összekuszálódott Meštrović-problémától – mondjuk így, többek között a Meštrović-mitosztól, a művész „provinciális öninterpretációjától”. A Meštrović körüli viták – tegyük mi hozzá – különben az 1970-es évek legelején tetőztek, amikor megkezdődött a csnagorai Lovćen hegyen Meštrović Njegoš-emlékművének felállítása.

Azt is olvassuk, ez az évforduló alkalom, hogy a művészt megmentjük a feledéstől. Micsoda abszurdum! – kiált fel Depolo. Mert annak kell itélni azt az elgondolást, amely Meštrović művészetének a revalorizációját szorgalmazza. El lehet képzelni, kérdezi, hogy Rodin születése századik évfordulóján revalorizálni akarnák ezt a művészetet? Az ilyen vállalkozás nem kacajt, elképedést váltana ki – teszi hozzá Josip Depolo. Nem szabad természetesen megfedkezni, hogy Meštrović névéhez bizonyos politikai-nemzeti mítoszok tapadtak: őt tartották a koszovói legenda szobrászának is, aki már fiatal művészként az ún. „vidovdáni templomot” akarta felépíteni. Szent Viki napja június 28-án a szerb seregek koszovói rigómezei vérének a gyászos napja, s ez a bizonyos „templom” – a maga szecessziós-szimbolista karakterében igencsak rokon Ady Endre „templom”-képzetével, hiszen mind a kettő a kor mítosz-televényéből sarjadt.

A RIPORTTÓL A MÍTOSZIG

Cselényi László: Jelen és történelem

A *Jelen és történelem* című lírai „mítosz” nem egészen ismeretlen Cselényi László költészetének hívei előtt, első kidolgozása zárta le az 1978-ban kiadott *Kréta-kor* című gyűjteményt. A szöveg további sorsáról és lehetőségeiről maga a költő világosítja fel az olvasót: „Két irányban volt módomból elindulni, immár a *Kréta-kor* megjelenésének bizonyossága által keletkezett »hogyan tovább« senkiföldjén; egyrészt a mítosz, másrészt a korrajz irányában. A mítosz természetesen fantasztikus dimenziókat ígért, ezt a lehetőséget máig is csak kezdetnek látom. Ám az is igaz, hogy én valójában nem (csak) mítoszt akartam írni, én a kort szerettem volna megörökíteni, azt a bonyolult kort, amelyben élnem adatott 1970-től 1970-ig, mondjuk, s ennek a kornak fókuszában alkalmas anyagnak, megfelelő témának tűnt az árvíz. Vettem hát sorjában a többi anyagot, majd egy évtizednyi pálya »írással« dokumentumait (mármint a riportjaimat), s transzponáltam át a tudósításokat látomásokká.” Így készült el az Ipoly mellett, egy békés völgyben 1976 és 1980 között a lírai „mítosz” jelenleg olvasható szövege, illetve maga az igen határozott módon meg szerkesztett új kötet, amely a lírai „mítosz” köré részben régebbi tudósításokat, részben újabb esszéket, szövegmontázsokat és műhelyvallomásokat csoportosít. A kötet szerkezeti rendjének, annak a magasfokú szövegszervezésnek, amelyet a háromszáz lapos könyv mutat, ilyen módon különös szerepe és jelentése van, ám mindekelőtt lássuk magának a műnek tárgyi és gondolati anyagát.

Cselényi László szándéka arra irányult, hogy a lírai „mítoszt” a közvetlen valóságból alakítsa, s a látomásos eszközökkel általános érvényűvé tett költői anyagot olyan írásokból fejlessze ki, amelyek a lehető legjobban simulnak az élet empirikus tényeihez. Ezért választotta kiindulásának azokat a régebbi riportjait, amelyeket az Új Ifjúság című lap, illetve a pozsonyi magyar rádió számára készített még a hatvanas évek elején-közepén. E tudósítások a költő gömöri szülőföldjének, általában Szlovákia magyarok lakta vidékeinek változó életét mutatják be: képet rajzolnak egy parasztemberről, aki a könyvek világában érzi igazán jól magát, egy magára maradt fiatal leányról, aki az egyik nagy építkezésen keres otthont, megörökítik a Rozsnyó környéki bányászok nehéz munkáját és a falusi életmód átalakulásának küzdelmes folyamatát. Hiteles valóságismeretük és irodalmi igényességük következtében messze meghaladják a hatvanas évek szlovákiai magyar riportázs-műfajának színvonalát. Valódi elbeszélő készség érződik mögöttük, a fiatal újságíró meggyőző helyzet- és emberábrázoló képességét tanúsítják. Hasonló eredményeket árulnak el az 1965–1966-os, illetve 1968–1969-es párizsi beszámolók: Cselényi László nyitott szemmel fedezi fel a kortárs francia irodalmat és művészetet, rokonszenves nyitottsággal fogadja be a francia kultúra igazi értékeit, és érzékeny tollal számol be tapasztalatairól. A riportok sorában mindazonáltal az 1965-ös dunai árvíztől készült tudósítás kapja a legfontosabb helyet, s az árvíz során szerzett élmények, felismerések szövik át a költői „mítosz” szövegét is. Zalabai Zsigmond figyelmeztet arra, hogy a nagy csallóközi árvíz milyen „mítoszképző” szerepet tölt be a szlovákiai magyar irodalomban: Cselényi nagyívű költeménye mellett Tözsér Árpád *Fut Csallóköz* című verse és Dobos László *Egy szál ingben* című regénye mutatja ezt a szerepet a többi között.

A tudósításokat személyes hangú esszék és önéletrajzi vallomások egészítik ki, a tapasztalati valóság mellett könyvek, olvasmányok nyomán alakul a *Jelen és történelem* anyaga. Ezek az esszék részben az értekező próza hagyományait követik, részben költői montázsok, mint az *F-montázs avagy a Fábry-formula* című szöveg, amelyet négy elemből álló szövegegységek építenek fel: az első és a harmadik egység Cselényi László személyes emlékeket és elvi felismeréseket tartalmazó szövege, a második Fábry Zoltán írásaiból, a negyedik a vele foglalkozó tanulmányokból válogat. Már a Fábry-montázs is mutatja a szerző mély érdeklődését és elkötelezettségét a nemzetiségi irodalom iránt, ezt az érdeklődést fejezi ki a Kovács Magda novellisztikáját bemutató *Fekete szél* című személyes hangú tanulmány is, amely a szlovákiai magyar elbeszélő irodalom újszerű lehetőségeit méri fel. A további esszék általában Cselényi művészi szemléletének és költői etikájának forrásvidékét tárják fel: azokra a költői búcsúztatókra gondolok, amelyek Kassák Lajos, Füst Milán, Nagy László és Szilágyi Domokos munkásságának méltatása nyomán végzik el a pozsonyi magyar költő önvizsgálatát. És természetesen a költői önismeret kifejezésében vállal szerepet a diákeveket és az első verseket idéző *Legenda az ifjúság vizéről* című emlékezés, a Tóth Lászlónak adott *Az emberélet útjának telén* című terjedelmes interjú vagy a jelen kötet kialakulását megvilágító *A riporttól a mítoszig* című írói vallomás.

A riportokban és az esszéekben-vallomásokban három egymással szerves összefüggésben álló élménykör jelenik meg, egyszersmind ezek az élménykörök alakítják ki Cselényi László költői világképét, illetve a jelen kötet gondolatmenetét. Az első élménykörben a szűkebb szülőföld: a gömörpanyiti és jolsvai kisvilág természeti, emberi és művelődési élményei kapnak helyet, az ifjúság egyszer gyötrelmes, másszor tündéri emlékei, amelyek között éppúgy megtalálható az 1945–1948-as korszak diszkriminációs nemzetiségpolitikai gyakorlatának az idegszövetekben őrzött tapasztalata, mint azok az élmények, amelyeket a tájjal és a könyvekkel történt bensőséges találkozások idéztek elő. A második élménykör a nagyobb földrajzi és történelmi távlatokat átfogó szülőhazához: a Duna-tájhoz fűződik, ennek az élménykörnek az alakítója a magyar, szlovák és német kultúra találkozásában elhelyezkedő, gyorsan fejlődő Duna menti város: Pozsony, amelynek történelmi hagyományai és szellemi lehetőségei egyaránt arra késztették a költőt, hogy a kelet-közép-európai nemzetek és kultúrák együttélésének múltján és jövőjén, akadályain és feladatain gondolkozzék. „Csehszlovákiai magyar irodalmunkba beleszületett embernek – mondja Cselényi – aligha kell magyarázni, mit értünk mi Duna-táj alatt. (...) A Fekete-erdőtől a Fekete-tengerig húzódó Duna melletti kis népek-országok egymásrautaltsága, tejtestvérisége mindig vonzó példa volt és marad.” Ennek a felismerésnek a nyomán jelöli meg a saját írói feladatait: „Gondolom, nem egy publicisztikai gyűjteménynek, s még kevésbé egy Mítosznak a feladata felmondani a Duna-táji problematikát, mégsem hiszem, hogy bármelyikünket is hidegen tudná hagyni a nagy lehetőség: nem egy népnek (még kevésbé egy népcsoportnak-kisebbségnek), hanem egy tájnak, népek seregletének a mítoszt megírni. A Duna-táj mítoszt természetesen.” Végül a harmadik körben a Párizsban szerzett emberi és kulturális élmények foglalnak helyet: az idegen országokban és városokban kalandozó magyar írástudó hagyományosan szemléletet tágitó és újító tapasztalatai. Cselényi Michel Butorra hivatkozik, aki szerint a huszadik század második felének igazi hőse az utazó ember: ennek az utazó embernek a látásmódját és gondolkodását sajátítja el ő is, midőn a francia főváros világhírű műemlékeivel és múzeumaival, az „új regény” és a strukturalista filozófia képviselőivel ismerkedik.

A harmas élménykört – amelyet jelképesen Gömörpanyit, Pozsony és Párizs nevével is jelölhetünk – mindenképpen közös gondolat hatja át: a kisebbségi magyarság önismeretének és legitimációjának gondolata. E gondolat természetes módon nyilatkozik meg a szülőföld és az ifjúság emlékeinek idézése során, már csak azért is, mert éppen ezekkel az emlékekkel szövődtek össze azok a keserves történelmi tapasztalatok, amelyek a nemzetiségi legitimációt – a szlovákiai magyarság

közösségi helyzetét és otthonosság-tudatát – leginkább kérdésessé teszik. De a legitimáció igénye kap kifejezést a párizsi és más külföldi tapasztalatok összefoglalásában is, minthogy a pozsonyi magyar költő – az erdélyi Sütő András „úti tündései” gondolatmenetéhez hasonlóan – szüntelenül azt kutatja, vajon melyek azok a korszerű szellemi értékek, amelyeket éppen a nemzetiségi kultúra érdekében, ennek gazdagítására birtokba kell vennie. Egyáltalában nem tekinthető a véletlen művének, hogy Cselényi László hosszabb franciaországi tartózkodás után döb- ben rá a maga nemzetiségi feladataira: „Meg lehet-e írni a csehszlovákiai magyarság könyvét? Régóta izgat ez a gondolat, talán nem is akartam soha mást meg- írni, csupná ezt az egyetlen könyvet. (...) Miről kellene vajon szólnia egy ilyen könyvnek? Mit kellene tartalmaznia? Kik vagyunk mi itt, Európa közepén, két ország határán, két világ határán, két részében voltaképpen az amúgy is oly kicsiny világnak, valójában mégiscsak sehol? Ma egy év Párizs után, úgy érzem, valamivel többet tudok, vagy legalább többet sejtek ezekről a dolgokról. Nem a világról – önmagunkról. (...) Hogy kik vagyunk. Magyar? Nem, csehszlovákiai magyar. Csehszlovák? Nem, csehszlovákiai magyar.” És természetesen a nemzetiségi önisme- ret és legitimáció gondolata hatja át a pozsonyi magyar költő központi szerepet betöltő Duna-táji élményvilágát, minthogy a Duna-táji társadalomnak és történe- lemnek a kisépítéi létezés és fennmaradás mellett a másik jellegzetes tulajdonságát és problematikáját a nemzetiségek – közöttük elsősorban a magyar nemzetiségek – léte és további sorsa képezi. A nemzetiségi sorban élő és dolgozó magyar költő elsőrendűen érdekelt abban, hogy felkutassa e kisebbségi létezőmód tapasztalatait és feladatait. Fábrý Zoltántól Dobos Lászlóig annyi kiváló szlovákiai magyar írás- tudó kereste a kelet-közép-európai nemzeti és kulturális együttélés lehetőségét: hozzájuk csatlakozik Cselényi is, midőn a „Duna-táj mítoszának” megírására tesz kísérletet. Nem teljesen aggálytalanul, mégis erős tudatossággal vállalja ezt a nehéz feladatot: „Nem túl nagy próbatétel-e kisebbségi, csehszlovákiai magyar írónak ilyen nagy fába vágni a fejszéjét? Nem dilettáns-gyanús erőlködés-e, annyi elve- télt Dunatáj-koncepció, hídeldmélet, közép-európai messianizmus után? Lehet, hogy az. De ki más lenne hivatottabb erre, mint épp a két-három nép közé szorult kisebb- ségi író?”

A Duna-táji történelem és a nemzetiségi sorstapasztalat mítikus feldolgozását az új könyv tengelyébe helyezett *Jelen és történelem* című nagyobb költői kompo- zíció végzi el. A mítosz, Cselényi László felfogása szerint, világmagyarázat, amely révén a költő megismeri és érzékelhetővé teszi az emberi történelem és társada- lom nagy konfliktusait: a mítosznak ilyen módon nemcsak poétikai, hanem ismeret- elméleti értéke is van. A mítikus történet – hiszen a görög szó eredetileg „elbe- szélést” jelent – az emberi létezésben, jelen esetben egy nemzeti kisebbség törté- nelmi létében tapasztalt és felismert konfliktusok elmondására, s ha lehetséges, feloldására törekszik. A természeti és történelmi erők, miként a klasszikus mitoló- giákban, együttesen hatnak, pontosabban, metaforikus módon egymásra utalnak, s a mitologikus jelrendszeren belül teljes mértékben összetartoznak, összefüggnek. A *Jelen és történelem* jelképrendszerének középpontjába ilyen módon kerül az 1965-ös csallóközi nagy árvíz, az a természeti erő, amely a maga kiszámíthatatlan- ságában és pusztító könyörtelenségében egyszersmind a szlovákiai magyarságot sújtó történelmi megrázkódtatásokat is jelöli. A természeti és a történelmi katasz- trófák eme egymásra „montírozása” ismételt szerepet kap Cselényi lírai „míto- szának” szövegében: a pusztító dunai árvíz eseménysorozatának epikus, sőt eposzi képei mögött mindig ott hat a magyar nemzetiség „mikrotársadalmát” nemegyszer földig romboló történelmi csapások tudata. S végül az áradás elvonulásának és a tönkretett emberi tájék lassú benépesülésének, újjáépülésének látványa is a szlo- vákiai magyarság magára találásának reményére utal. „Ezer esztendő – olvassuk –, vagy talán még ennél is több, pusztító tüzek, árvizek, földrengések, háborúk! Mi rejlik az évszázadok mélyén, mi forog a történelem kerekeiben? Komárom vá-

rosa a történelem viharaiban majd tízszer porig égett, jó néhányszor romba dőlt, s pusztító járványok, pestis és kolera tizedelte több ízben is a népet. Micsoda hit, micsoda erő, micsoda életakarát lehet ebben a népben, amely öt évszázad alatt tízszer építette újra meg újra városát!”

A csallóközi árvíz eseménysorozata történelmileg igen közeli időben történt, a mitológiai távlatot ezért – a poétika eszközeivel – magának a költőnek kellett megteremtenie. Ennek a mítosz-alkotó poétikának lényegében két fontosabb eljárás-módja van: a montázs és a parafrázis. A montázs a *Jelen és történelem* esetében arra utal, hogy a költői szövegbe minduntalan mitológiai, filozófiai és irodalmi betétek vagy idézet-töredékek épülnek, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy az egyetemes, illetve magyar kultúra gondolati rendszerével kössék össze a mondanivalót. Ezek a betétek vagy idézetek, mint Cselényi László maga elmondja, a Genézisből, a Gilgames-eposzból, Hárakleitosz, Arisztotelész, Spinoza, Hegel, Kierkegaard, Husserl, James Joyce, Bornemisza Péter és József Attila műveiből valók. A költő általuk ad mítoszis távlatot és mélységet mindannak, amit a csallóközi árvíz tapasztalatai, illetve a maga történelmi, ismeretelméleti és esztétikai felismerései nyomán el akar mondani. Ezek között, a költői konstrukcióba épített szövegek között különleges szerepet töltenek be a Genézis, illetve a Gilgames-eposz vízözön-történetei, amelyek szerkezetileg is kitüntetett helyet foglalnak el a költői struktúra tengelyében. Elsősorban ez a két vízözön-történet ad mitologikus távlatot a csallóközi árvíz drámai jeleneteinek. Mint mondtuk, a *Jelen és történelem* mítosz-alkotó poétikájának másik eljárás-módja a parafrázis: ennek során a költő a riportok korábbi szövegelemeit, szövegtörmelégeit veszi alapul, s ezeket alakítja át részben poétikai, részben grammatikai eszközökkel. A korábbi diszkurzív szöveget többszörös transzformációnak veti alá, a tudósításokban megjelenő hagyományos realista leírást szürrealista jellegű szövegekké alakítja át, a szabatos nyelvi formákat teljes mértékben felbontja, széttördeli: nem a nyelvtani szabályok szerint szervezett mondatok és szintagmák által építi fel a szöveget, hanem egymás mellé, sőt egymással szembeállított szavakból, illetve szintagma-törmelégekből. A nyelvi elemek között a fogalmi, illetve alaki hasonlóság vagy ellentétezés hoz létre kapcsolatot, ilyen módon jönnek létre az igen fontos szövegszervező szerepet betöltő paradoxonok, szójátékok és nyelvi ötletek. Zalabai Zsigmond figyelmeztet arra, hogy Cselényi szövegének sajátos nyelvi szabályrendszere, olvasási kódja van, és ez a szabályrendszer egyaránt kihat a szavak használatára, a mondatokat helyettesítő szócsoportok, illetve a szövegszervezés nagyobb egységeinek kialakítására. Mindennek következtében experimentális költői nyelvezet jön létre, Cselényi László műhelyében az avantgarde költészet kutató-kísérletező törekvései érvényesülnek, a kötet alcíme – „lehetőségek egy elképzelt szöveghez” – maga erre utal.

A parafrázis, mint szövegalkotó eljárás-mód, megszünteti a korábbi tudósítások közvetlen – konkrét eseményekhez kötött – jelentését, s a folyamatos előadás felbontása, illetve a többértelműség bevezetése következtében mitikus értelemmel ruházza fel a költemény szövegét. E parafrázáló eljárás-módnak az eredményét a következő példával szeretném érzékeltetni. A *Jelen és történelem*be emelt riportszöveg-töredék a következő: „Igen, igen, élni kell! Hiszen átvészeltünk mi már jó egy-néhány katasztrófát a történelem folyamán, noha ekkora csapásra, mint e mostani, még a legidősebbek sem emlékeznek. Csak ez a mi évszázadunk is hányszor rombolta már földig házainkat, hányszor rabolta el földjeink vetését, hányszor szórta szélbe fiainak hitét, reménységét!” Ennek a szövegnek a parafrázis ad poétikai erőt, egyszersmind mitikus jelleget:

hiszen átvészeltünk mi már
 jó egynéhány
 történelem
 évszázadok
 szórja a szél fia
 inak
 hitét
 remény
 hiába tette
 házaink rabolva el
 predesztinált
 jogunkat
 annyit szenvedett
 se jelen
 se történelem

A montázsok és parafrázisok Cselényi által alkalmazott technikái kétségtelenül erősen fellazítják a költemény szövegét, e fellazított szöveg újolagos megkötéséről az igen határozott és szilárd szerkezet gondoskodik. Ennek a szerkezetnek jól látható külső formája van, minthogy a költő aritmetikai rendbe tagolja mind a lírai „mitosz”, mind az egész könyv szövegét. Az aritmetikai rend alapsejtje egy bevezető riport-töredékből és négy versszakaszból álló egységet alkot, amely négyesével maga is újabb egységet hoz létre, s ezeknek a nagyobb egységeknek a négyes haladványa éri el a „mitosz” középpontját – amelyben a Genezis, illetve a Gilgames-eposz vizözön-története foglal helyet –, majd újabb, immár csökkenő haladványként zárja le a szöveget. A szöveg megszervezésének eme rendje egy sajátos „nyelvi piramis” képzetét kelti fel az olvasóban, s ez a piramisképzet megintcsak a konstrukció mitologikus természetére figyelmeztet. A lírai „mitosz” piramisszerű kidolgozása mellett a könyv teljes szövege is a piramisok módjára épül fel: a lírai „mitosz” elé helyezett tudósítások, illetve az azt követő esszék és vallomások rendje úgyszintén aritmetikai konstrukciót mutat. Ez a konstrukció szintén haladványszerű: az első egységtől a negyedik egységig – azaz a „mitosz” – emelkedő, majd innen csökkenő római számsor mutatja a könyvben kifejezésre jutó szerkezeti rendet. Mindez azonban csupán a szöveg-konstrukció felépítésének külső és látható jele, magát a könyv szerkezetét pontosan meghatározott költői gondolat szabja meg: „Amint – mondja maga Cselényi – a figyelmes s érzékeny olvasó nyilván észreveszi, e gyűjtemény úgy van megszerkesztve, hogy a szűkebb világtól (*szüleföldtől*, Gömörtől) indul a tágabb világok (Pozsony – Duna-táj – Közép-Európa – Párizs – Európa – Nagyvilág) felé, a Mítoszban kulminál, s megintcsak a tágasabb témák felől érkezik vissza ugyanoda vagy majdnem ugyanoda, ahonnan elindult: Gömörbe, »ahol a bölcső ringott«, pontosabban az önéletíráshoz, vallomásokhoz.” A gondolat ívének mitologikusan kidolgozott kulminációs pontján, csakúgy mint a teljes gondolati konstrukcióban, ahogy az imént megállapítottuk, a nemzetiségi legitimáció igénye és eszméje jelentkezik. A *Jelen és történelem* költői szerkezetének ilyen módon jelentésképző, illetve jelentéskiemelő feladata van: a rendkívüli gonddal kialakított piramisszerkezetben a szlovákiai magyar költő nemzetiségi önismeretének és legitimációjának gondolatmenete érvényesül. (*Madách kiadó*)

KISVÁROSI EMBEREK

Grendel Lajos: Galeri

Egy kitűnő, teljesen érett elbeszéléskötet és egy sikeres regény után Grendel Lajos második regénye, a *Galeri* is megjelent a pozsonyi Madách Kiadónál. Négy év alatt három jó könyv: biztató példa a szófukar szlovákiai magyar irodalomnak.

Innen, a harmadik mű távlatából már az is látszik, hogy írónk pályavonalát egy belső erő a novelláskötet irányához képest meredeken és oldalazva jól elcsavarta. El, mégpedig bizonyos jól megfontolt, messzetelektől célokért, mint egy-egy gyakorlott kéz vagy láb a bőr-, gumi- vagy kaucsuklabdát.

A kétszáznál alig több oldalas kisregény igényes, helyileg szokatlan s a klasszikusokon iskolázott olvasónak alighanem csak bizonyos nehézségek árán kibogozható olvasmány, de érdemes megküzdeni vele (érte), mert komoly dolgokról beszél. Grendel műve besorakozott a jól szaporodó csehszlovákiai magyar „nemzetiségi” regények közé, de újításainak száma és minősége, egész új koncepciója külön helyet biztosít neki a sorban.

Grendel már első regényében, az *Éleslövészetben* is szakított az egyenes vonalú szerkezettel: regényének tere és ideje alaposan kitágult. Itt, a *Galeri*ban három nemzedék útját vázolta föl, szintén nem lineárisan, hanem egymás alatt, fölött, mellett és előtt, a térben, a regény sajátos szerkezetének logikája szerint. Ez nemcsak azért fontos, mert így a legkevesebb oldalon a legnagyobb időt és teret kalandozhatja be az írói képzelet, s ez gazdaságos, hanem másért is. Fő oka alighanem az lesz, hogy Grendel a *Galeri*ban váratlanul mint dühös, keserű moralista toppant elénk, s ez a körülmény a szerkesztés elveit is meghatározta. Pár évvel ezelőtt még szenvtelen ábrázoló-művészként mutatkozott be, s lám, mennyire átformálta szemléletét a valóság!

Még valamit a címről... Mint tudjuk, a galeri olyan fiú-, vagy fiú- és lánycsoport, melyben a bűn is kivirágzik. Grendel hősei is vétkesek vagy cinkosok, persze felnőtt kiadásban. Erre céloz a regény súlyosan megbélyegző címe. De számomra ez a szó itt két más értelmezést is sugall. Az egyik inkább nyelvi és helyrajzi vonatkozású. A *Galeri* fő helyszíne egy elég jól fölismerhető szlovákiai kisváros, valahol a magyar-szlovák nyelvhatár innenső oldalán. (Grendel nem nevezi nevén, de annyi ismertető jeggyel ruhazza föl, hogy valószínűleg szülővárosára, Lévára gondolt.) Másfelől a városka ismérvei oly tipikusak, hogy a regény címét összetett betűszóként is kezelhetjük, s ily módon három kisvárosunk nevét bonthatjuk ki belőle: Ga – Galánta, Le – Léva, Ri – Rimaszombat. Nem biztos, hogy az író valóban így gondolta, de mód-szere, ironiája, indulata, hol azonosuló, hol elidegenítő ábrázolásmódja ezt az értelmezést sem zárja ki, s az olvasónak joga van játszania a művel.

A cím további értelmezéséhez, amelybe egy lehetséges irodalmi ősminta is belejátszik, a mű tartalmára kell utalnunk. A *Galeri* kisvárosi emberei sokféle módon meghatározott életet élnek, különböző társadalmi és magánbűnök tenyésztében, többnyire behúzott nyakkal, gyáván. Grendel a gyávaság, a meghunyászkodás, a némasággal váltalt cinkosság és egyéb hasonló bűnök kemény ostromozója. Mintha közben Dante műve, a *Pokol* szolgált volna a regény távoli, öntudatlan ősmintájául. A regény kilenc fejezete egy-egy fő- és számos mellékalak feltörési kísérletét rajzolja meg. Minden hős karrierje egy-egy erkölcsileg elmarasztalható tulajdonság rugójára jár, s a figurák (és a bűnök) nagyjából a dantei bugyrok rendjében illeszkednek a szerkezetbe. Stílusosan szólva: a *Galeri* bűnös figurái a szerkezet bugyraiban fognak bűnhődni, amíg lesz a *Galeri*nak olvasója.

Más analógiák is erősítik fönti gyanúmat. A regény főhőse (én-hőse), EL, azaz Lévai, az újságfotós, huszonöt-harminc éves fiatalember, tehát ugyanúgy „az ember-élet útjának felén tart, mint Dante az alvilági kaland idején, s neki is van kísérője, a városka volt polgármestere, majd múzeumigazgatója, egy bizonyos Bohuniczky bácsi személyében, aki immár maga is az egyik bugyorban éldegél, mert lelkiismeretét nagyon nagy történelmi mulasztások terhelik. Ő tehát hősünk alvilági Vergiliusa.

A *Galeri*nak, akár a *Poko*lnak, kerete is van. Egy helyi képsor nyitja s egy fővárosi képsor zárja a regényt. (Az utóbbi figurái ugyanolyan kiábrándítóak, mint a kisvárosi hősök.) A kereten belül hét látomásszerű fejezet képezi a regény magját. Az írói kommentár szerint a város szelleme jelenik meg fejezetről fejezetre a legkülönbözőbb változatokban, sorsokba, kisvárosi karrierekbe, érvényesülési, fel-, ki- és át-törési kísérletekbe bújtatva.

A ház: egy forró nyári napon kiszabadul és kisebb helyi apokalipszist kavár a városka palackban őrzött szelleme. Először a régmúlt árnyalakjai, a város történelmi hősei, a nemzet, a nyelv, az emberség, a hit és a szabadság mártirjai, a halálmegvető bátorság helyi példái lebegnek föl sírjukból, hogy hirdessék a megriadt polgároknak, hogy „van remény”. Mindez nyilvánvalóan arra kell az írónak, hogy a mű következő nyolc fejezetében annál kiábrándítóbban hasson a közelmúlt és a jelen figuráinak élesen megrajzolt karrierizmusa és gyávasága. A sor Sággy úr fejezetével (bugyrával) indul; apja az első köztársaságban szabó volt, belőle ügyvéd lett, s érdekházasság révén próbált volna magasabb osztályba lépni. A következő bugyor (fejezet) Vilcsék úr, a borbélyból lett magánnyomozó, besúgó és nemzetáruló: ő így próbált ki- és feltörni. A negyedik fejezet bugyrába Borbás Magdolna, a sokféle szerelem több figurá szemszögéből ábrázolt mártirja került. (A három változat az őket elmesélő három figurát is jellemzi.) A középső fejezet az én-hős, EL, azaz Lévai kitörési kísérletéé. A hatodik, hetedik és nyolcadik fejezetet főhősünk öreg Vergiliusa, Bohuniczky bácsi foglalta el, aki a „harag napján”, a hajdani és a mai szellem szembesítése napján már nyugdíjas, és a legsikeresebb életet tudhatja maga mögött. Apja gerinces gimnáziumi tanár volt, belőle jogász lett. Tisztelte a törvényeket, s cserébe mindent megtett, ami a törvények által kikövekelten lehetséges volt. Ez ajándékozta meg a kényelmes szabadság jó közérzetével. De magasabb szempontból az ő élete is csupa gyávaság, megalkuvás, némasággal vállalt cinkosság, a babitsi formula szerint („Mert vétkesek közt...”). Élete alkonyának fő kérdése, hogy ha már annyi veszély közt életben maradt, változtatott-e annyit a világon, hogy elmondhassa: érdemes volt életben maradnia. Már a kérdés jelzi, hogy a válasz csak tagadó lehet.

Grendel nem pusztán önmagából, hanem sokkal inkább a külső valóságból építkezik. Dicsérmünk kell iróniáját, bár itt, az *Éleslövészettel* szemben, az iróniát és a szarkazmust némileg háttérbe szorította az író nyers dühe. Fontos Grendel regényének (műveinek) intellektualitása; a regény szövevényes meséje sűrű gondolati közegekben lebeg. A *Galeri* valahol a dokumentum-próza, a naturalizmus, a moralista tézis-regény, a szürrealista-szimbolista próza (a szellemek és a lovak!) s a kulcs- és az esszéregény határvidékén helyezkedik el. Mintha Grendel nemcsak magáért a korszerűségért kívánt volna korszerűen, a modern próza nyelvén beszélni, hanem azért is, mert regényét a világnak is szánta. Végül fontos, hogy a *Galeri* már a hazai magyar irodalmi és történelmi gondolkodás eredményeiből is táplálkozhatott.

Hogy mégsem zavartalan az örömem, annak több oka is van. Úgy érzem, hogy az író nem érlette ki eléggé elképzeléseit és anyagát, hogy sietett, s a regény különböző nemű elemeit nem tudta eléggé szintetizálni. A másik, hogy a kevésbé művészi alakító erő, a düh, gyakran került túlsúlyba a művészibb irónia rovására. A harmadik, hogy következtelenségeket látok egy-egy sors, főleg Sággy úr rajzában.

A regény őszintesége lefegyverző. Kiegyenlítőtebb művészi színvonalat a következő Grendel-könyvtől várunk.

Albert Gábor:

EGY LAKODALOM VÉGELSZÁMOLÁSA

Albert Gábor – akinek műhelyéből novella, regény és szociográfia egyaránt kikerül – az írói természet törvényei, a tehetséggel folytatott váltógazdálkodás szerint ezúttal új elbeszéléseit gyűjtötte kötetbe. Egy öreg zsebmetsző, egy kisszerű besurranó tolvaj, aki egész életében „a társadalmi javak helytelen elosztása ellen harcolt”, visszatekint múltjára... Intézeti gyerekek, nagyvárosi galeri-tagok, szétesett családok között hányódó srácok mesélnék magukról, egymásról, a lányokról, a felnőttokról, a megkóstolt és megsavanyodott „édes életéről”: három apró rajz – variáció – ugyanarról a témáról... Egy idős aszszony, „hétköznapi, kicsit megtört, olyan hatvanéves forma, nem öreges, de nem is fiataloskodó, s inkább riadt, mint közvetlen” a vonaton föltárja útitársa előtt életét: lányairól, vejeiről, fiáról, volt férjéről vall annak, aki jámboran és közönyösen ül vele szemben... A magára maradt, valóságos és lelki oxigénhiánnyal küzdő művésznő hatalmas belső monológja... Újabb variációk ugyanarra a témára: három idős férfi élet-története, három különböző emberi sors, három visszaemlékezés egyes szám első személyben...

Albert Gábor írói módszere látszólag ropant egyszerű: sokat utazik, járja az országot, találkozik érdekes sorsú emberekkel, megismeri és megvallatja őket, hagyja, hogy meséljenek magukról, talán a gyorsíróceruza is keze ügyében van, talán rejtett magnetofon is segíti, aztán hazamegy, és otthonában, kényelmes karosszékekben, írógépen papírra kopogtatja a hallott történeteket, a megismert életsorsokat. Valóban: a kötet írásainak java része vallomás, interjú, monologue intérieur, egyes szám első személyben elmondott élettörténet. Az írói beavatkozás jeleit, az apró alakításokat, a megformálás nyomát, a teremtet valóság szépségét azonban azonnal észre kell vennünk. A kisszerű besurranó tolvaj egy olyan nézőpontból látja a világot, olyan sajátos gondolkodásmóddal rendelkezik, amelynek következetes végigvitele, megvalósítása csak a tudatos írói megformálás eredménye le-

het. A három üres életű srác vallomásában fölbukkanó közös figurák, a három belső monológ egybeszerkesztése nagyfokú írói tudatosságra mutat. A vonaton utazó aszszony fecsegése azzal válik teljessé, attól kap értelmet, hogy az örök „másik ember”, a hallgató, a közönyös utas is jelen van az írásműben. Az oxigénhiánnyal küzdő művésznő vallomását minduntalan megszakítja a kívülről látott kép, a környezet reagálása, a monológba belemontírozott objektív leírás. Még az olyan írásokban is, amelyekben az igazi valóság és a teremtet valóság közötti távolság a legkisebbnek látszik, tettenérhető az írói alakítás nyoma: a *Triptichon* interjúi azáltal válnak egy-lendületű vallomásokká, monológokká, hogy a beszélgetést terelő, továbbblendítő író kérdései hiányoznak az elbeszélésből.

A pusztá vallomásoknak, a nyers élettényeknek az írói beavatkozás, a művészi teremtető erő ad gondolati többletet. A besurranó tolvaj vallomása lázadás, tiltakozás a sima, olajozott, konzolidált életforma ellen, élete azt igazolja, hogy az elérhetetlen utáni vágy, a sóvárgás, a nosztalgia gyakran több, mint a kielégülés, a megvalósulás, a beteljesedés. Az intézeti gyerekek sorsa vád a felnőttek önzése ellen: „Mindenki fut előlem, mindenki menekül a közelemből – mondja a *Sötét szemek* egyik hőse. – A nővérem ki Angliába – sose jön vissza, biztos –, az anyám alberletbe, a bátyám a házasságába, az öregem meg, azt sem tudom, hova. És mindegyik mögött egy kongó szoba, üresség, kibírhatatlan üresség.” Az angolna életének biológiai pontosságú leírása éppen a leltározó pontosságtól és a Brehm-idézettől kap többletet, jelképes tartalmat. A szociográfiai hitelességű tények, a szenvtelen hang, a látszólagos közöny, az írói impassibilité teszik a falusi lakodalom leírását művészi képpé. A *Triptichon* három önvallomása nemcsak három, egymás mellé illesztett portré, mindegyiknek erős társadalmi anyaga is van, mindegyik életsorsban a történelem is benne lüktet, s ezáltal a három élet három lehetséges magatartás „modelljévé” válik: a mindent túlélő, a mindent átvészelő, a helytálló és a csalódott, megkeseredett ember ábrájává, sorsdrámájává.

Ahol a „technika” ennyire ugyanaz, ahol a monológ, a vallomás, az egyes szám első személyű előadás ilyen kizárólagos szerepet kap, ott az írói eszközök és módszerek

közül a nyelv válik a legfontosabbá. Itt a figura jellemzésének – s az író véleményének, rejtett kritikájának – legfőbb eszköze az önjellemzés, a belülről való ábrázolás. Itt hiányzik az írói narráció, a legtöbb esetben hiányzik a másik nézőpont, a mellékszereplők véleménye, itt minden információ az önvallomásból bomlik ki. Elég egyetlen félrefogott, hamis hang, egy stílusficam, s az egész elbeszélés építménye összedől, s maga alá temeti a figurát, a gondolatot közlendőt, az írói szándékot. Az elbeszélések nyelve természetesen nem nyers, naturalista másolata az életnek, hanem stilizált nyelv, a beszélt és az írott nyelv keveréke, s a túlzás sem idegen tőle. De az író olyan magabiztosan kezeli anyagát, annyira birtokában van a nyelvi eszközöknek, az ábrázolásnak, hogy sem az anyaggal való küzdelem nyomát nem érezzük, sem hamis hangot, félrefogást, a stílus megbicsaklását sehol nem észleljük. Az idős színész gondolatait éppoly hitelesen adja vissza, mint egy tizenéves galéri-tag világlátását, az idős tolvaj életszemléletébe éppúgy bele tud helyezkedni, mint ahogy a nyolcvannyalc éves, hajdan kuláklistára került parasztember látásmódját magáévá tudja tenni. Albert Gábornak „abszolút halála”, pompás nyelvi érzékelő-ízlelő képessége van: az egyszer leütött hangon a teljes szöveget végig tudja énekelni, az ábrázolásra kiválasztott figura jellemét végig adekvát nyelvi anyaggal szólaltatja meg. Íme, néhány mondat egy tizenéves fiú monológjából: „Régebben, míg Dagi hülyesége miatt szét nem ugratták a galcsit, vidám élet folyt errefelé. Miatta dugtak engem is intézetbe. Az öregem akkor már elköltözött, a muter mindig későn jött haza, én meg untam egyedül ücsörögni otthon. Mostanában csak nagy ritkán látok egyet-egyet a régiek közül. Tegnap ugyan odajött hozzánk Csarli – vagy fél éve nem láttam...”

Az írás mindig építmény, szerkezet ilyen vagy olyan mértékben. Még a legspontánabb, a leghevenyészettebb önvallomás is. Vagy talán leginkább éppen az. A természetesség, az élőbeszéd hatása többnyire igen rafinált írói munka eredménye. Albert Gábor írásainak szerkezetét már érintettük. Szívesen él a több tételből álló, hármas kompozícióval... A belső monológot tárgyszerű közlésekkel szakítja meg... Az elbeszélő nézőpontját a hallgató nézőpontjával ütközteti... A beszélgetést a kérdések

elhagyásával teszi önvallomássá... A legnehezebb problémát a különböző idősíkok ütköztetése, az elmondás jelen idejének és a földézett múltnak az egybementírozása, a szabad asszociációk, az elbeszéléstörödek belső rendjének a megteremtése jelenti. Albert Gábor a cselekmény lineáris, mese-szerű elbeszélése helyett váltott idősíkokkal dolgozik, s a különböző idősíkokat oly tökéletesen vegyíti, hogy azok interferenciája mindig művészi többletet ad az írásoknak. Az átlépés, a váltás a jelenből a múltba, a múltból a jövőbe erőltetés nélküli, természetes és magától értetődő. Az idősíkok ütköztetése itt a művészi kifejezés és hatás fontos eszköze.

Az író tökéletes birtokában van eszközeinek. Bár a kötet java része belső monológ, vallomás, találunk példát a látomásos ábrázolásra, a lidércnyomásos álmok visszaadására, a szimbolikus ábrázolásra, a jelképpé formált leírásra, valamint a saját életét, emlékeit megidéző, tárgyszerű, objektív hangra is. Néha az az érzésünk, hogy ez az író annyira tud írni, annyira birtokában van a művészi ábrázolás eszközeinek, hogy egy-egy írásában csak azért vált látásmódot, eszközt, hogy bemutassa, lám, én ezt is tudom. Néha az az olvasó gyanúja, hogy az író nem annyira maga a nyers valóság, az élet, a mese, a cselekmény, a történet, a hősök élete izgatja, hanem az ábrázolási mód, az írói megformálás, a megoldás: az írásokban a fölmutatott életdarab mellett ott érezzük az író megelégedését és örömét is: lám, én ezt is tudom, ez a megoldás, ez a megközelítési mód is sikerült.

Bár a kötet zömét a monológok, a vallomások teszik ki, külön is szeretnénk föl hívni a figyelmet a néhány objektív, tárgyszerű írásra. Ha a belső monológot a modern epikus ábrázolás egyik fontos vívmányának nevezzük, akkor ezek az elbeszélések a látszólag „hagyományosabb” megközelítést követik. A kötet címadó írása: egy szociográfus pontosságú látélet... S néhány személyes hangú, önéletrajzi élményt földolgozó rajz... Az írói ábrázolás erejét, az igazi epikus látásmódot azonban éppen ezek a novellák bizonyítják. Itt az igazi valóság és a teremtett világ között nagyobb a távolság, mint a monológokban. Itt a módszer, a technika remeklése helyett az ábrázolás, a sűrítés, a jellemzés erejét csodáljuk. A kötet e néhány kisprózája igazi szépirói remeklés, s e megjegyzésünkkel

nem kisebbiteni, hanem növelni szeretnénk korábbi elismerésünket.

Albert Gábor novellisztikája a mai magyar széppróza egyik változata. A világirodalmi (James Joyce: *Ulysses*) és a hazai gyökerek (Szabó Magda: *Az őz*) egyaránt kitapinthatók, de Albert Gábor írásművésze teljesen egyéni és eredeti. Realista próza ez, de ahol a realizmus a maga hihetetlen gazdagságában és titokzatosságában van jelen. Sokszor már-már mechanikusan alkalmazza a monológ módszerét, de van képessége és ereje másféle megközelítésre, a tárgyyszerű ábrázolásra is. Látásmódja elődeinél keményebb, szociográfikusabb, de rendelkezik a líraiság, a személyesség, a valódi költészet erejével is. Tehetsége és etikus látásmódja a különféle műfajok és módszerek között valódi egységet teremt. (*Szépirodalmi Könyvkiadó*)

TÜSKÉS TIBOR

Békés Pál:

SZERELMEM, ÚTKÖZBEN

Az elmúlt évtizedben sok vita, elmélkedés és élcélődés tárgyául szolgáltak a „fiatal írók”. Jókora késéssel indult egy egész nemzedék, a harmincas évek második és a negyvenes évek első felében születettek, és „fiatalok”-nak számítottak még meglelt férfikorukban is. „Fiatal írók” valójában egy ideig nemigen voltak a magyar irodalomban. „Fiatal író” az, aki mint Békés Pál, egyre-másra publikál már húszas éveiben. Persze előbb meg is kell írni azt, ami azután kiadható, és különösen a próza terén ritkaság ebben az életkorban a nagyobb szabású művek kiérleléséhez és megírásához szükséges kitartás és türelem, magyarárn „sitzfleisch”. Ez sem szavatolja ugyan, hogy a „fiatal író” remekművet, vagy akár csak „figyelemreméltó”, „ígéretes”, „kísérletező kedvű” művet ír, ám amit nem ír meg egy író, vagy nem publikálhat „fiatal korában”, azt aligha írja meg vagy adja ki később ugyanúgy, ha egyáltalán megírja vagy kiadja valaha is. Márpedig meglehetősen egy irodalom a húszévesek szemlélete és gyakorlata, „életkori sajátosságai” nélkül?

Hogy valaki fiatalon írójelöltként léphes-

sen fel a széles nyilvánosság előtt, ahhoz szerencse is kell. Békés Pálnak bizonyára szerencséje is volt, amikor huszonhárom éves korában megjelentethette első regényét (*Darvak*). Olyan volt ez az indulás, mint a mesében, mint ahogy egy becsvágyó kamasz képzelet el a kapuk feltárulását, a felnőtt világ meghódítását. A *Darvak* nem igazán eredeti mű, sok benne az iskolás megoldás, az átlényegületlen személyes motiváció, de invenciózusan és őszinte nagyotakarással „megcsinált” írás. Ezt a könyvet (figyelembe véve a feltehető nyomdai átfutási időt) egy huszonegy éves egyetemista hozta létre kemény munkával, érzékenységenek, emlékezetének és formateremtő készségének mozgósításával. Azt hiszem, ez manapság, a rövid távú nekirugaszkodások, a hevenyészve összecsapott „alibi”-produkciók konjunktúrája idején, nem is kevés. A *Darvak*kal pontos képet rajzolt Békés Pál huszonegy éves önmagáról, és bejelentette igényét az írásra. Oda kellett figyelniük mind fiatalságára, mind íróságára.

A *szerelmem, útközben* „három fejezetét” 1980–81-ben, huszonnégy-huszonöt éves korában írta. Regénynek ez a könyve nemigen tekinthető, ezt a dodonai műfaji megjelölés is érezteti, legföljebb három elbeszélés összefüggő ciklusának. A *szerelmem, útközben* egy szerelemről, pontosabban egy szerelem lehetőségéről szól, amely az első személyű elbeszélő számára három utazásban öltött alakot.

Az első fejezet kerete egy hazautazás vonatán abból az országból, ahol az elbeszélő hat év múltán viszontlátta disszidált gyermekkorunk távoli emlékei kötöttek minket össze, és a nyelv, valamikori anyanyelv, amit az első napokban némi akcentussal beszéltél, és ködös várakozások burkoltak bennünket a fertőtlenítőszagú vidéki pályaudvaron, ahol véget ért megérkezésünk folyamata... Mint sejthető, a lányt származása ehhez az idegen országhoz fűzi, noha gyermekkoruk már Magyarországon játszódtott le, és most ennek az idegen országnak a belsejéből kettésben indulnak el a tenger felé. Miközben lépten-nyomon közbementírozódik a hazautazás jelene, a lánytól vett újbóli búcsút követő másnapos lelkiállapot, amelyben az elbeszélő groteszk látomásokban idézi maga elé otthoni barátait, és frivol-kiábrándult társalgást folytat velük, nosztalgikus képekben pereg az autóstóp-út

filmje. Időnként az a benyomásunk, hogy az angolszász irodalom és a beat- meg hippikultúrán felnőtt író mindenáron azt igyekszik átéltetni két „úton” lévő hősével, amit a hatvanas-hetvenes évek fordulóján oly mélyen magába szívhatott sokadmagával könyvekből, filmekből és néha talán még kelet-európai módra korlátozott személyes tapasztalatból is, ami azonban végül is a hősök sorsának színterén soha nem válhatott primer élménnyé, legfeljebb, mondjuk ki: provinciális, csökkent értékű változatban. Békés éppen ezt a „provinciálisitást”, vagy mondjuk így: helyi meghatározottságot igyekszik kiszűrni szerelmeseinek autóstopozásából, s azt minél inkább általános, eszményi minta, az amerikai beatirodalom sémáihoz közelíteni. Nem tudjuk meg, kicsoda is ez a leány, akivel az elbeszélő találkozik, alakja semmitmondó külsőségekbe és általánosságokba vész, és nem tudjuk meg azt sem, melyik ország az az idegen ország, amelynek térképén „a piros vonalak összevissza kanyarogtak a hegyek barna foltjai között, majd nyílegyenesen vágtak át a síkság zöldjén, egyet-egyét zökkenve a folyók zegzűgos csikjainál, és váratlan szakadtak félbe a tenger kékjénél...” Az úti benyomások bizonyos mennyiségének ismeretében könnyen kitálalhatja az olvasó, hogy Romániáról van szó, és mivel az említett minta szem előtt tartásán kívül (amely viszont tévesnek tűnik) semmilyen igazolható szerzői szándék nem utal arra, hogy hőseink meg nem nevezhető, képzeletbeli országban kalandoznak (már csak azért sem, mert ha meglettük az azonosítás kulcsát, minden részlet beleillik a képbe), ezért indokolatlan és félrevezető ez a kódösítés. A szereplők történelmi helyének nagyon is pontosan meghatározható koordinátái vannak (kell, hogy legyenek), amint a fiúra nézve ezt jelzi is az író, főként a hazatérés fájdó, de elháríthatatlan kényszerével, és az ábrázolt szerelem lehetetlensége éppen ezek kirajzolásával lehetett volna megkapó. Békés ehelyett valami elmosódott körvonalú, általános beat-közérzet, fájdalomosan édes hiányérzet, végzetes, de felemelő elveszettség ábrázolását erőltette az autóstop-út és a tengerparti úzótt szerelemben-semmisülés vázlatos képeiben, a hazautazás jeleneteiben és vízióiban pedig a kiábrándító, de ellenállhatatlanul szorító, névtelen kényszer érzékeltetését, mely hősünket visszaparan-

csolja Budapestre. Az elbeszélés módja is kicsit ehhez az erőltetett szándékoltáshoz igazodik: hol száraz, tárgyias, szűkszavú, Hemingwayt, Kerouacot idézően férfias és szenvtelen, hol érzelmektől fűtötten felszárnyaló, kamaszosan rajongó, az emlékezésben szerelmesen felolvadó.

Az elsőnél jobb a második fejezet. Ez egy franciaországi utazásról szól – ezúttal az úticél pontos megnevezésével. Ennek az útnak is megvan a pendantja, a kontraszt itt még élesebb. Miközben az elbeszélő három újabb év elteltével egy lassanként szabályos kis parasztgazdasággá kiépülő volt hippikommunában látja viszont szerelmét, közbeiktatott párhuzamos jelenetek arról tudósítanak, hazaérkezése napján hogyan foglalja el első munkahelyét a dolgozók esti gimnáziumában mint frissen végzett tanár. Ez a frissesség különben egyáltalán nem jellemző rá, borostásan, kialvatlanul, keserű szájjal egyenesen a pályaudvarról állít be az iskolába, és kiábrándító első órája is, amelyen mindössze öt hallgató jelenik meg, megannyi vigasztalan egzisztencia. Am nem lelkesítő különösebben a hippitánya sem, lakói inkább csak emlékeikben hippik már, esténként borozgatás és füstölés mellett idézgetik a legendás idöket és világcsavargókat, az egyre csak második személyben szölongatott disszidens leány pedig a szerelem mind messzebbre sodródó lehetősége, kallódó, szorongó fantom. A kontúrjai itt sem rajzolódna ki élesebben, itt sem érzékelhető belőle több, mint valami úr, amelybe a hős elvagyódása átmenetileg beletöltődhet. E második fejezet legfőbb erénye, hogy a két párhuzamos jelenetsor jól kiegészíti egymást: mindkét milió, a nosztalgiáin kérödző, önmaga dugájába dőlt hippitánya és a hasonlóképpen kisiklott, meghasonlott lényeket felvonultató esti gimnázium, a másik fényében tűnik igazán szomorúnak.

A harmadik fejezetben a szerelem lehetősége végképp a semmibe vész, a leány a testi valójában már meg sem jelenik. A főhős egy társasutazás idegenvezetőjeként egy bulgáriai tengerparti szállodában fekszik lázas betegen, és vizionál. Hallucinációiban visszatérnek az előző két fejezet szereplői, és az utazást immár hivatásszerű rutinnal úzó fiatalember állandósult közérzetbeli zavarait, ugyanakkor húsává-vérévé vált kötődéseit illusztrálják megintcsak kisérőltetett groteszk felhangokkal. Nem

világos, mit kíván jelezni azzal Békés Pál, hogy „schwarzgelb potrohu darabont”-nak nevezi a szállodaszoba áblakának ütköző darazsat, „hideg- és melegfrontok vad ölelkezése által ide-oda dobált nemzetiszín farkú fémkarvaly”-nak az IBUSZ-csoportot szállító repülőgépet, és a strand nála miért így ürül ki: „A homokot borító hússzínű emberszönyeget már feltekerte egy láthatatlan kéz”. Ez a „láthatatlan kéz”, ez bizony itt nem jelent az égvilágon semmit.

A *szerelmem, útközben* arról kíván szólni, hogy a nagy szerelem lehetőségének elvesztésével soha igazán ki nem alakult önmagát is elveszteni készülő hősünk, de a könyv olvasása során nem érezzük át igazán a veszteség nagyságát, aminek lehet az az oka, hogy csak képzelt és mondvacsinált ez a veszteség, de lehet az is, hogy a téma végeredményben csak írói műveletek demonstrálására szolgáló személytelen és kipróbált médium maradt Békés Pál kezén. Ez, ha így van, azért is fájlattható, mert a könyv fejezetei mögött életbevágóan személyes indíttatás sejthető, de ez valahogy el-tűnt kézen-közön a megvalósítás során. Békés Pál továbbra is „tehetséges fiatal író”-nak tudhatja még magát, a *szerelmem, útközben* mint e státusát megfelelően képviselő mű könyvelhető el. De egyúttal felveti a kérdést, hogy az alapjául szolgáló élményanyagból némi „férfikori” értelmezéssel és távlatból nem lehetett volna-e jobb könyvet írni, és hogy ennél vajon nem maga az író vár-e mindenekelőtt többet magától.

GYÖRFFY MIKLÓS

Labancz Gyula:

LÉLEGZETTŐL LÉLEGZETIG

Labancz Gyula verseit olvasva a rövid, tusrajzokkal együtt írt kínai versek juthatnak eszünkbe, melyeknek lebegő finomsága mintha tagadná a nehézkes érvényességét. Idézhetik e versek a népdalokat is, amelyek a látható megjelenítésével hívják elő a láthatatlan, a nem-megfogható világát. De míg ezek mégiscsak egy, a külsőben létező emberi-tárgyi természeti kontextusból metszenek ki egy-egy darabot, addig a *Lé-*

legzettől lélegzetig versei mintha elkapnának valami azonnal átalakuló, csak a pillanatra számára létező, az alig-megtestesüléskor máris áttűnő, elvillanó érzést, hangulatot. A kötet cím is erre utal: a létben a lélegzettől lélegzetig tartó nem-lét pillanatára, a közties, tételelesen el nem számolható, kihulló pillanatra, mely bizonyosságát mégis a lélegzésnek, a nélkülözhetetlennek, és közönségesnek köszönheti. Azaz a kérdés: mi teszi tulajdonképp a kerekét, a küllő, vagy pedig a küllők közt levő hiány?

Labancz Gyula úgy látszik inkább erre a hiányra, az ürre kíváncsi, mégpedig két szempontból is. Először mert valóban az alig megfogható, az érzelemnek és a tudatnak éppen a határára, a „senkiföldjére” hulló lélekeseményeket igyekszik megragadni, melyeknek rögzítése, racionális tisztázása rendkívül nehéz, amelyek „érzéki absztrakciók”-ahogy a fülszöveg is megfogalmazza. A versek nyelve teljes mértékben metaforikus, képi. Ezt figyelembe véve is feltűnő azonban az, hogy milyen távoli életterületeket, képzeteket, érzületeket kapcsol egymás mellé a vers, melyek természetesnek látszó otthonossággal léteznek nem is egymás mellett, hanem egymásban, mint pl. a *Csak meg ne szólítson* címűben: „Csak meg ne szólítson idegen! / Szememből villám gyökerű / póznát kicsavaró Toldi Miklós / mutatja a hozzád vezető utat.” Az életterületek, valóságalelemek ugyanakkor tárgyitalanító viszonylatokba kerülnek. Nem olyan értelemben elsősorban, hogy tárgyi ismérveiket, a ráismerhetőséget elvesztenék, hanem úgy, hogy ez másod -, vagy többedrangúan lesz fontos. A meglepetés nem abban áll, hogy a dolgok, tárgyak, életjelenségek nem azok, amik, hanem abban, hogy egyszerűen nem, vagy bizonytalanul meghatározhatók, vagy kicsúsznak a meghatározásra, rögzítésre törekvő szándék alól. Sok esetben a cím teremti meg a vers köhézióját, mint pl. a játékos, a kiüresedett nyelvi formulát egy szürrealisztikus közbevetéssel szétziláló kétsoros: „Tárgyitalan nyomozás / fül a vizen el nem csíphető”. (*Jelentés*)

Kihagyás, sűrítés, többértelműség: ezek a hatás további, leggyakoribb előidézői. A versek semmit sem, vagy csak nagyon ritkán magyaráznak, éles metszéssel azonnal a fordulat és a másféleség jelentkezik, váratlan szempontváltások bontják meg az egységesnek, egyensúlyosnak látszó érzelmet

és gondolatot. Elsősorban ebből adódik a többértelműség, jóval inkább, mint a szintén nem ritka szó-többértelműségből (*Jelentés, Tabula rasa*). Úgy látszik, Labancz Gyula műfaja a rövid vers. Nemigen állapítható meg összefüggés a rövid (vagy hosszú) vers és a szöveg intenzitása között. Mégis, ezekben a versekben az intenzitás szempontjából bizonyára nem elhanyagolható a rövidség, s habár mindenekelőtt következmény, mégsem csak mintegy eltűnője egy hozzá képest külső hatásnak.

A versekzedetek a témát, a beszédhelyzetet tekintve is közvetlenek, mintha egy mögöttes folyamat véletlenszerű mozzanatát emelnék ki, ítéletet, kijelentést, reflexiót tartalmaznak: „Fogalmazok, / lehunyom szemem” (*Arcodat még éjjel*), „Bazilika. Kassák hold-kalap.” (*Konstelláció*), „A tér ezuttal réteges papír” (*A tér, ezuttal*), vagy nyelvtanilag rendhagyók, töredékességet érzékeltetnek. (*Mikor már tűrhetetlen, A bibliai.*) Töredékesen, habár sok versben jelennek meg az életképi elemek is. Azonosíthatók ugyan a valóság, a külvilág valamely mozzanatával, sőt mintha a költő figyelmet is szentelne arra, hogy ez az azonosítás megtörténhessék, ugyanis sokszor hangsúlyozottnak látszik a hétköznapiaság. (*Káprázat, Várlak, Isten leltári tárgya* stb.) Mindezeket azonban egy lényegesebb belső történés, „lélekesemény” váltja föl. Ez a poentirozó gesztus az ismertben, a külsőben levő-kavargó ismeretlenre, a belső végtelenné váló, meglepő, titokzatos-mesés-groteszk tartalmaira hívja föl a figyelmet. A versek menete is ilyen: a láthatóból bontakoznak ki, indulnak a tágulás felé: „Arcomon könyv, tető a házon. / Kibontható-e nézése mögül az arc?” (*Védettség, bonthatóság.*) Úgy lát-

szik, Labancz Gyula világában innen, a szűk adottságból lehet csak ellendülni. A költő láthatólag élvezi ezt a sokszor önmagát egyszerre tagadó és állító, a dolgoknak sokszorozott arccal ránk néző játékát. Az elvont és elvont, vagy az elvont és konkrét, vagy az egészen más valóságtartományba tartozó konkrét dolgok egymásmellettségét, a fordított irányból való szemléletet természetes adottságnak tekinti, és az így elértet következetesen viszi végig – abszurd természetességgel. Találatai ritkán hatnak csak *trouvaille*-nak, erőltetettnek. (*Gyermekkorom szertára, Mikor lesz.*)

Végül is valamiféle gondolati, életérzésbeli központot keresve úgy érzem, Labancz Gyula versei az önazonosság problémája körül forognak. Nem a divatos értelemben. A költő nem szereti a bölcsekedést, nem hisz az egyértelmű helyzetekben, – s talán ez a leglényegesebb – tudatosan keresi a szerinte a dolgok legbelső természetéből adódó, mert mindig megújuló hiányt, amit – már jóelőre tudja? – nem tud, mert nem lehet? betölteni.

Pszichológiai műszóval élve introvertáltnak nevezhetnénk költészetét, amelyben minden bensővé válik és mozgásában, vetületeiben válik végtelenné. Ha érvényes az, hogy oly nehezen megfogalmazható nüanszérmeket igyekszik megfogalmazni, érvényes az is, hogy ebben az igazság – van nagy igazság és nüansz-igazság? – keresése vezérli. Ahogy *Joyce menlevele* című versében írja: „Állapot -vesztés / minden igazság felismerése.” Önazonosság, állapotvesztés és igazság. Lehet: ördögi kör ez, de egyúttal nélkülözhetetlen is a költői energia újra-termelődéséhez. (*Magvető*)

TÓTH KÁROLY